

מִטְעַם 22

כתב עת לספרות
ומחשבה רדיקלית

י ו נ י 2010

עורך יצחק לאור מערכת נביל ארמלי, קרן דותן, דפנה כרמלי,
סיגל פרלמן, דפנה רוזנבליט, גיא רון-גלבע רכז מערכת יואב רוזן

MITA'AM

A Review of Literature
and Radical Thought

Edited by Yitzhak Laor

مَطَا عَم

مَجَلَّةٌ لِلأَدبِ

والفكر الراديكالي

المحرر

يَتَسَحَّكُ لَأُوور

יוצא לאור על ידי עמותת "העכמה", למען טיפוח כתיבה ביקורתית וחשיבה מעוררת
(ע"ר) 580433795.

תודות לאלון גרבוז, מלכה ליטווין, פטסי לנדא ומימי סלע
תודה מיוחדת לקרן לנדא

על העטיפה פרט מתוך עבודתה של מרוות עיסא, "מטפחות", 2005, מיצב חומר קרמי,
47 / 21 / 20 ס"מ
עימוד אירית עמית
עורך אתר **מִטָּעִם** יוסף לאור

מדי סוף שבוע מתפרסמים שירים חדשים באתר מטעם-שירה
<http://www.mitaam.co.il/Mshira.htm>
מדי חודש מתפרסמת מסה באתר מטעם-מאמר
<http://www.mitaam.co.il/MEssay.htm>

כתובת מזכירות המערכת: admin@mitaam.co.il
כתובת למשלוח כתבי יד רק בדואר אלקטרוני: info@mitaam.co.il
(וא לכלול את שם המחבר בשם הקובץ ובגוף הטקסט: וא לציין את הדואר האלקטרוני
בגוף הטקסט)
כתובת המערכת: ת.ד. 24105, תל אביב 61240 טלפון 050-6371242 פקס 03-6441427

משלוח המחאות לפקודת "העכמה", ת.ד. 24105, תל אביב, 61240

תוכן העניינים

וודקה עם נרודה, שיר ורשימה	5	מאיר ויזלטיר
שמונה שירים	10	נוית בראל
הזמן שנמצא, סוף, מצרפתית הלית ישורן	14	מרסל פרוסט
אפשר להניח לציפורים (מחזור שירים)	19	הילה להב
ההטפה המתמדת אל ההמון (מאמר), מאנגלית יצחק לאור	22	עזרא פאונד
שני שירים	23	ליאור דיין
נייר הקיר הצהוב (סיפור), מאנגלית דפנה רוזנבליט	27	שרלוט פרקינס גילמן
שישה שירים	44	סיגל בן־איד
בארבע עיניים (שיר)	47	ליאן־סיגל שובל
על כישלון הלטיניזציה של העברית (מסה)	49	יואל רגב
שני שירים	62	יותם הדס
מתנת חתונה לשירלי (שירים)	65	נועם שדות
יְנִיחַ, שיר שיעי, מיוונית רמי סערי	67	יאַנִּיס רִּיצוֹס
סקופ לחגים (סיפור)	71	יצחק לאור
שום דגל ברוח (שיר), מערבית גיא רון־גלבע	75	מחמוד דרויש
דיוקנאות פְּיִים (מסה), מאנגלית דרור בורשטיין	76	גיון ברג'ר
יחידת נופע (סיפור)	82	שגב עמוסי
שלושה שירים, מאנגלית משה דור	85	סודרה סימרוס

87	"האלימות עצמה היא כוח כלכלי" (מסה)	גדעון פרוידנטל
91	התהוותו של בעל ההון התעשייתי (פרק מתוך "הקפיטל"), מגרמנית צבי ויסלבסקי ויצחק מן	קרל מרקס
102	החיים האלה, תחילתם ילדות (שיר)	דוד אדלר
103	על תרבות הפצצה (מסה)	עילי ראונר
112	איך ללמד את המוות לחצות את הכביש (שיר)	יקיר בן־משה
113	שני שירים	סילאן דלאל
114	המסונת (שיר), מערבית גיא רון־גלבע	נצר גימיל שעת'
116	דרך העב"כ: ילדים חולי סרטן מעזה ל'שיבא' (מסה)	דפנה בירנבוים־כרמלי
132	צה"ל יחד עם ארגונים הומניטריים: קיצוב מזון לעזתים (מסה)	יותם פלדמן
144	דיווח (פואמה)	רות' רום
157	שש אלגיות רומיות, מגרמנית שמעון זנדבנק	יוהן וולפגנג פון גתה
161		המשתתפים בחוברת

מאיר ויזלטיר

וודקה עם נרודה

רוֹפֶס מֵרֵב שַׁחַר,
 נִבְעֵר בְּסִפְרֵדִית, אֲנִי
 קוֹרָא אֶת נְרוּדָה בְּבוֹפֶט הַפְּנֵתִי
 שֶׁל קוֹמָה 10 בְּמִלּוֹן רֶסֶיָה
 בְּלִילָה, שְׁקוּף מְכֹל עֶבֶר לְעִיר
 הַזֶּרֶה, הָעִיר שְׁנוֹלְדֵתִי בָּה
 לְפָנַי אֶלֶף שָׁנָה.

שַׁחַר יִזְלַג מְכֹל עֶבֶר, הַיּוֹם
 יַעֲלֶה עוֹד מַעַט, יִפְשֹׁט
 גַּם עֲלֵינוּ בְּרִיחַ מִצְמִית וְקָר.
 בְּעֶצְמָתוֹ הָאֶפְרָה
 יַעֲלֶה עַל שְׂרִטוֹן
 בְּרָגַע הוֹלְדוֹ. כָּל רוֹאֵהוּ
 לְמֵרָאֵהוּ יִמְרַר בְּבָכִי.

וְאֵבֶל הַטְּלוּיִזְיָה הָרוֹסִית הַחֲדָשָׁה
 מְשֻׁדָּרֶת, לְמֵדָה לְשֹׁדֵר
 פְּרָסוּמוֹת וְקְלִיפִים,
 קְדִימוֹנִים וּפְרָסוּמוֹת,
 זְמוּזוֹם נוֹאֵשׁ, תְּפִל
 וְסִקֵּס לֹא מִצְנָזֵר,
 24 שְׁעוֹת בִּימְמָה]

אָנִי שׁוֹתֶה וְכוֹתֵב בְּלֵב
הָעִיר הַדְּרוּסָה, הַמְּפֹאָרֶת,
בְּתוֹךְ הַבְּלִבּוּל הָאָפֵל, בְּתוֹךְ
הַלֵּא-מוֹכֵן-לִי, אָפוּף מִכָּל עֵבֶר
סוּדוֹת, סוּדוֹת יְשָׁנִים
חוֹנְקִים וּמִיתָרִים
שְׁלֵא יִתְפַּעֲנְחוּ לִי לְעוֹלָם.

יּוֹלֶיָהּ, יּוֹלֶיָהּ, בֵּת-דּוֹדִי,
בֵּת-דָּמִי, סֶלְחֵי לִי,
אִם אַתְּ יִכּוֹלָה
עַל הַזְּרוּת, הַזְּרוּת
הַבְּלִתִּי הַפִּיכָה.

מֶה יּוֹעִיל אִם אֵטָה אֶזֶן
לְמַחְזוֹרִיּוֹת חֶסֶת הַפֶּשֶׁר,
לְגֵאוֹת צְלִילִים וּמְרֵאוֹת
שֶׁתִּפְנֶה מְקוֹם בְּמַהֲרָה
לְמֵה שְׁיִבּוֹא אַחֲרֶיהָ,
לְעֵתִיד הַנּוֹלָד הָעֵטוֹר
כְּבָלִים, סְגָלִיוֹת.

יּוֹלֶיָהּ, מוֹטֵב שְׁאִישׁוֹ.
נִתְרָאָה בְּחֵלוֹם חֶסֶר רֶסֶן,
אָפוּף בְּקִרְעִים שֶׁל נַחֵם.

מוסקבה, אוקטובר 2003

בשולי השיר "וודקה עם נרודה"

בדיעבד, לאחר שהחלטתי לכתוב את הדברים דלהלן, ואף הודעתי לעורך שאני עומד לצרף מעין הערה מורחבת בשולי השיר, מוזר בעיני שקפץ עלי צורך כזה, לכתוב הבהרות והערות בשולי שיר, לדבר אל קוראיו כאילו באתי להקל עליהם את דרכי הגישה אליו, ובעיקר לשתף אותם בתימהון המסוים שעוררה בי התנהגותי שלי כלפיו. יתכן מאוד שכל זה מיותר לחלוטין, על כל פנים זה בוודאי מאוד לא אופייני לי. אני נוטה לחשוד במשוררים שיש להם צורך דחוף לפטפט בהרחבה בשולי השירים, במקום לסמוך עליהם שידברו בעד עצמם, כשם שיש לי רתיעה מפני סופרים שיש להם צורך כרוני לדבר ולדבר על הדמויות הבדיוניות שלהם מחוץ לתחום הסיפור עצמו, כאילו מדובר במכרים חיים שאפשר לרכל עליהם עד אין סוף. טוב, אולי מיותר או לא אופייני, אך זו עובדה.

הבהרות ורקע לחומרי מציאות אחדים המופיעים בשיר:

ספרדית – מעולם לא למדתי ספרדית, מעבר ללימוד עצמי מוגבל מספר בסדרה השימושית Teach Yourself. עשיתי זאת בשעתו כדי להיות מסוגל לקרוא מעט שירה ספרדית במקור, וזאת במהדורות דו-לשוניות. נרודה – משורר אהוב עלי שנים רבות, מכל מיני סיבות, וגם לנסיעה זו למוסקבה ארזתי מבחר שירים שלו. **בוֹפֵט** – מזנון או קפטריה (מלה צרפתית במקורה, אך זה ההיגוי הרוסי). **מְלוֹן** **רְסֵיָה** – היה מלון ענק מכוער (כ-3000 חדרים) בבנייה סובייטית משמימה במיוחד, סמוך למתחם הקרמלין במוסקבה, עם תצפית טובה מאוד על המתחם. ככל קומה של המלון היו ארבע קפטריות בארבע פינות הבניין (זו שבאגף שלנו היתה פעילה גם בלילות, והיו לה חלונות גדולים שנשקפו על הקרמלין ועל נהר מוסקבה). בשנת 2003 התארחתי שם במסגרת "פסטיבל השירה הבינלאומי של מוסקבה". בעבר הסובייטי שימש המלון בעיקר מקום לינה לפונקציונרים מרחבי בריה"מ ולאורחים מחו"ל שהזדמנו או זומנו לכירה. באותו ביקור נאמר לי כי אלה הם ימיו האחרונים של המלון – הוא עתיד להיהרס בקרוב כדי לפנות

מקום לכינוי חדיש (בזכות מיקומו, זה נדל"ן מן היקרים ביותר במוסקבה). יוליה – בת הזקונים (מנישואיו השניים) של מיטייה (או מוטל, וא"כ מיכאיל), צעיר האחים של אבי. יוליה היא הדודנית הכי צעירה שלי, צעירה אף ממני. מכיוון שהיא שולטת בצרפתית וקוראת גם אנגלית, היא גם היחידה שיכולתי להתכתב איתה ללא מתווכים. עד תקופת גורבצ'וב לא קיימנו שום קשר, אך מאז התכתבנו מדי פעם. בקיץ 1991 כמעט שבאתי לביקור, אך בסופו של דבר נפגשנו רק במהלך הפסטיבל ב-2003.

מקרה השיר "וודקה עם נרודה"

השיר נכתב באוקטובר 2003, והטיוטה הראשונה שורכטה במקום ובזמן המצוינים בשוליו. כעבור שבועות אחדים, בתל-אביב, העליתי אותה למחשב ועברתי עליה. בסופו של דבר היו לי שלושה-ארבע גרסאות של השיר והדפסתי אותן כדי שאוכל לראותן על הדף (הנוסח הנדפס כאן הוא מיזוג של שתיים מהן).

בקיץ 2006 חשבתי לגשת לעריכתו של ספר שירים חדש. כדי שלא אתמהמה ולא אתרשל במלאכת העריכה, קפצתי על הצעה של ידידה פריסאית להתחלף בדירות למשך הקיץ, לקחתי את השירים והטיוטות שהצטברו במשך השנים, ואת הלאפטופ, ונסעתי לפריס ככוונה לשוב עם ספר ערוך, מוכן לדפוס. אותו שבוע פרצה מלחמת לבנון השנייה, והיא חיסלה אצלי כל חשק לעבוד על ספר שירים. בעבר הרחוק, נסיעה לפריס או ללונדון היה בה כדי לנתק אותי לזמן מה מצרימות החיים הפרטיות והלאומיות, ולהעניק לי סוג מסוים של הפוגה נפשית ומרץ אינטלקטואלי, שלפעמים התקשיתי להשיגם בתל-אביב. אבל היום הדואר האלקטרוני והאינטרנט מבטלים כמעט כליל את הריחוק המועיל הזה. במקום לשקוע בשירים ולבנות את הספר, העברתי את הקיץ ההוא בתרגום "אדוורד השני" של כריסטופר מארלו.

רק כעבור שנתיים ניגשתי סופסוף לעריכת הספר – מרודים וסונטות – הכולל גם שירים חדשים שנכתבו בינתיים, והוא ראה אור בשלהי מאי 2009. השיר "וודקה עם נרודה" היה משתבץ בטבעיות ברצף המהווה את מקבץ השירים מס 12 בספר, אך הוא לא נדפס בו. זאת מן הטעם התמוה שעצם קיומו נשכח ממני לחלוטין מתישהו במשך העריכה של הספר, ובשום שלב לא נזכרתי בו ובחסרונו.

דבר דומה לזה לא אירע לי מעולם. הרי לא מדובר כאן בטיוטה בת שורות

ספורות על איזו פיסת נייר שנהדפה לפינה ונשכחה, אלא בשיר ארוך למדי, שעבדתי עליו בשעתו, ונקל לראות שיש לו תפקיד מבני בספר, והוא כבר קיים בגרסאות אחדות גם במחשב וגם בניירת. מה גם שכל אותו זמן, כל החרושים בהם עברתי על השירים ובניתי את הספר, דפי השיר היו תחובים בתוך אחת מערימות הנייר על שולחני, בטווח של הושטת יד, אך עצם קיומם לידי נעלם ממני, ושב והתגלה לי רק כשהספר כבר היה מוכן להכנת הפלאטות ולהדפסה מיידית למחרת היום (כלומר, בשלב המכונה 'העתקות שמש' גם בשלב זה אפשר לעכב הדפסה ולהוסיף שיר), אך באותו רגע, לאחר שהשיר התגלה לי מחדש, כמעט שלא שקלתי זאת – ראיתי שהוא מצריך אי-אלו הכרעות בין הגרסאות (בדיעבד, היה מדובר בהכרעות קלות למדי), ומיד קיבלתי החלטה מהירה וחפוזה לתת אור ירוק לדפוס ולהותיר שיר זה מחוץ לספר.

כשאני מנסה להבין את כל ההשתלשלות הזאת, עולה בדעתי הסבר אחד בלבד, והוא אינו חביב עלי: הסבר פסיכולוגיסטי, תהליך כלשהו של הדחקה. במחשבה שנייה, זאת הדחקה משונה במקצת. אפשר להכתיר אותה בתואר המפוקפק "הדחקה ספרותית" אם באמת התחכמתי לעצמי ו"שכחתי" על קיומו של השיר הזה כדי להימנע מ"חשיפה" של תכנים מסוימים, זו הימנעות על מישור ספרותי בלבד. שהרי במציאות, "בחיים" מעולם לא הדחקתי תכנים אלה ודיברתי עליהם בהרחבה גם עם עצמי גם עם אחרים.

מאיר ויזלטיר

נוית בראל

שמונה שירים

אמבריוולוגיה

איפה העינים מסתכלות? שאלה רחוקה.
העבר החושב שעון על פפות ידיים לא גמורות
חי וקיים ומצג בנפרד בתוך מוזיאון הרחם
בהדור נרקיסי ושקט. אף פעם איננו שומעים הכל
רק את קפיצות שריר הלב, עד שיהיה מוכן
לקחת ולתת, להפגש ולהרחיק
מכדרך במפרקים מקפלים, מרכז
בספק בדבר קיומו. איך אפשר עם
קמץ העצמות הזה, כשעמודי המציאות נעשים רפים
ועם כל התמהון והרעד? הנשמה והרוח תלויות
רק בה, ועיני אדם מסתרות מעיני אדם.

בטן

האזנים מתרחכות. הצפורים והדבורים
בקוים מקטעים. בצלילים. לא רחוק מהן
אנחנו מתרגלים לתכולת האויר:
רעש מנועים. פרות המהומה. ללכת ביניהם
בקומות זקופות. בשקט. לא למחות.
להתקבל בעיר הזרה כמו מקומיים.
אני מבקשת את תשומת לבך.
הסתכל לכאן. איזו הפתעה.

זֶה יִכַּל לְהִיּוֹת הַיֶּלֶד שְׁלֶךְ.
 אֲנַחְנוּ מַחְזִיקִים בְּשֵׁתֵי יָדַיִם אֶת הַבֶּטֶן.
 אַחַר כֵּךְ הַשׁוֹמֵר פּוֹתַח אֶת תַּא הַמְטָעַן
 מִסֵּתֶכֶל, סוֹגֵר, מְסַמֵּן לָנוּ עִם הַיָּד לְהַכְנִס.

חלק מכתבי הגודש

בְּדִיוֹק כְּמוֹ כָּל הַיֵּתֵר, כְּמוֹ הַגְּרָסָה
 הַמְדַפֶּסֶת שְׁלֶךְ, אֲפֹשֶׁר כְּמָה שְׂרוּצִים,
 בְּכָל פֶּעַם שְׂאֲדָרֵשׁ לְפָנֶיךָ, לְדַבְרֶיךָ
 הַשְּׂקוּפִים, שְׂאֲנִי יוֹדַעַת מֶה חוֹלֵל אוֹתָם
 וְמָה מַחְמִיץ אוֹתָם בְּאַזְנִי. הַפִּסְקָתִי
 לְחַפֵּשׂ אֶת גְּרֵסַת הַנוֹטְרִיוֹן שְׁלֶךְ, הַנְּאֻמָּה
 לְמַקּוֹר הַתְּשׁוּקוֹת.

עַל כְּמָה דְּבָרִים אֲפֹשֶׁר בְּאַמֶּת לְסַמֵּךְ? הַתְּשׁוּבָה
 בְּמַהפֶּךְ, רְחוֹק מִבֵּית, בְּתַפְרִים גָּסִים.
 כְּמָה אֲנָשִׁים בְּעִיר הַזֹּאת? אֵיֶקֶס וְעוֹד אַחַת
 כְּשֶׁתִּנְתֵּן הַהֵלָה שְׁלֶךְ, אֶת תְּהִי קְרוּבָה מִתְּמִיד, דּוּמָה
 יוֹתֵר לְעֶצְמָךְ, כְּמוֹ מִיִּשְׁהִי שְׂסַבְּלָה הַרְבֵּה וְנִהפְכָה
 אֲפֹשֶׁר רַק לְהַתְגַּעֵגַע אֲצִלָּה לְמָה שֶׁהִיְתָה קֹדֶם.

השראה

הַמְצֵאתִי עִירִם חֲדָשׁ. פִּשְׁטָתִי אֶת כָּל הָעֲזָרִים (לְהַאֲזִין
 לְצִלְיֵי הָדָם, לְשִׁרְיֹטוֹת הַחוֹרְקוֹת שֶׁל הַמְּבֻטִים הָרָעִים,
 לְדַבֵּר עִם אַחֲרִים, לְצַרֵּךְ אֶת לְשׁוֹנוֹתֵיהֶם הַמוֹזְרוֹת).
 לִילוֹת הַנִּיאוֹן קְצָרִים מְאוּד, שְׁעוֹת שְׁלֹא הַפְּרָתִי קֹדֶם.
 הַבְּקָרִים עוֹדֶם שְׂקוּפִים, הַמוֹנִים מִתְּגָלִים בָּהֶם, נְתוּנִים
 בְּזִמְן הַלוֹוָה, הַזִּמְן שֶׁמְשַׁלֵּם רְבִית.
 הַבְּשֵׁר נְחוּשׁ, בְּדֶרֶךְ הַפֶּשֶׁט, לְהַמְשִׁיךְ. אֵיבָרִים
 שְׂאֲנִי מְרִימָה וּמְנִיחָה, דוֹחֶסֶת וּמְרַחֵקָה, חֲסֵרִי כָּל נְשׂוּא.
 נְבִלְעִים אֲצִלִּי כָּל סְבִיבוֹתִי עִכְשׁוּ. אֲנִי מִתְעַקֶּשֶׁת
 אֶת שֶׁהַתְּעַכְבָּה נִפְשִׁי

ברכה

רק דברים טובים. אחולי נחש שאַתּ מגלגלת בלשון קלה
 מסובכת אותי, רפויה, שככה יהיה לי טוב.
 העיז רעה שלך מרקידה את הקירות. עין
 חשמל מתוך האש. בחדר הזה יבוא סוף העולם.
 אני עוד אשמע ממך. לא אמלט. ברעש גדול
 יהרסו הרים, יפלו המדרגות, כל חומה
 לארץ תפל.

הסיפור הזה

את מכוונת אל משהו במבט. לא ברור. אל הראש שלי
 הגלוי, שמחזיר את השמש ואת הענן הפרטי שלך בו אולי. בואי
 תגנבי את האור הזה. דברי. אבדה לך הלשון?
 אולי אל המצח. חותם הכבשה השחרה של שתינו.
 את מרגישה שמתולל בתוך המעים
 במקומות הפעורים? הצפור יכולה לשיר
 אבל היא שקטה. אנשים התפללו לגשם גדול
 לא לטפטוף העלוב הזה.

התמונה הגדולה

נדמה לי שכאן הבית, אבל לא.
 הרחובות קופצים ממקומם, הדלתות
 נטרקות, ילדים צועקים, קצף גדול. החיים
 חושבים על החיים. אלה שחושבים על המתים
 חושבים שלאיש אין הזכות לעשות זאת מלבדם.
 התמונה הגדולה שבראשי מגחכת, לא מענינת,
 במאה גונים של ערפל. כשאני שואלת אותך
 את עונה במלים פראיות. המצפון
 הוא החלק המרשע שבך. האם זהו
 הפרוש המתאים לכל הקולות שבהם את נמצאת?

הָלוֹאֵי תִתְעִיפִי מְעַצְמֶךָ הַבְּקָר,
תְּהִי מִיִּשְׁהֵי אַחֲרַת

ערב ראש השנה תש"ע

אֵין סֵתוֹ שְׂאִין לוֹ תְּמוּרָה. רָאוֹי כְּמוֹ שְׂכָר הוּא
לְשׂ אֶת הַחֲמֹר שֶׁל לִוְחֹת הַשָּׁנָה
הַחֲמֹר שֶׁל הַמְּחִיקוֹת, הַצְּנִזוּרָה, שְׂאִין לָהּ רִשׁוֹת
לְהֶסֶס, אֵין מְאַחֵר מְדִי, בְּלִי הַנְּחֹת.
אֲנִי מְנַקֶּה אֶת הַבַּיִת בְּלִי שְׂאֵמָא שְׁלִי יוֹדַעַת דְּבָר
וְאִינִי מְכִינָה אֶת הַפְּרָכּוֹת. נְכַרְתָּה הַכְּרֶשֶׁה
הַרְמוֹן חֶסֶר, קָשָׁה לְקַלֵּף אֶת הַחֲבוּשׁ.
וּכְבָר אָמִי אֵינָה רוֹצֶה דְּבָר
וּכְלוּם לֹא יִשְׁאַר מִן הַקִּיץ. רִיחֹת
הַגּוֹף, הַחוּף, הַיְלָדִים בְּרַחֲבוּת, גְּנִיחֹת הַחֶם.
לֹא אֲנִי הַמְתָּה אֶלָּא הִיא. אֵין אֲנִי לְתַפְּס אֶת הַמְּקוֹם.

מרסל פרוסט

הזמן שנמצא, סוף

אני, דבר אחר היה לי לכתוב, ארוך יותר, ליותר מאדם אחד. ומאריך להיכתב. לכל היותר אנסה לישון, ביום. אם אעבוד, זה רק בלילה. אולם נחוצים לי לילות רבים, אולי מאה, אולי אלף. ואחיה בחרדה שלא אדע אם אדון גורלי, הסלחן פחות מן הסולטאן שהריאָר¹, יואיל לדחות את גזר מותי כאשר אקטע את סיפורי מדי בוקר, ואם ירשה לי להמשיך בערב הבא. לא שאני מתיימר לכתוב מחדש, בכל מובן שהוא, את אלף לילה ולילה, גם לא את הזיכרונות של סן סימון, שנכתבו אף הם בלילה, ואף לא אחד מן הספרים שאהבתי בתמימות הילד שלי, ונקשרתי אליהם בחיישנות כמו אל אהבותי, כשאני מסוגל לשוות לנגד עיני יצירה אחרת בלי להתחלחל. ואולם, כמו אלסטיר את שארדן, לא נוכל לשוב וליצור את מה שנאהב, אלא אם נוותר עליו. אין ספק כי ספרי, כמו גופי, גם הם סופים למות יום אחד. אך יש לקבל את הדין ולמות. להשלים עם המחשבה שבעוד עשר שנים אתה עצמך, ובעוד מאה שנה ספריך, לא יהיו עוד. תוחלת נצחית אינה מובטחת ליצירות יותר משהיא מובטחת לבני האדם.

זה יהיה ספר ארוך כמו אלף לילה ולילה אולי, אבל אחר לגמרי. אין ספק, כשאתה מאוהב בספר אתה מבקש לעשות משהו לגמרי דומה, אבל עליך להקריב את אהבת הרגע, לא לחשוב לאן נוטה טעמך, אלא אודות אמת שמתעלמת מהעדפותיו ואוסרת עליך להרהר בהן. רק אם תלך אחריה תמצא עצמך נתקל לפעמים במה שעזבת ותכתוב, תוך שכחתם, את "אגדות ערב" או את "זיכרונות סן סימון" של עידן אחר². אבל האם עוד נשאר לי זמן? האם לא מאוחר? אמרתי בלבי לא רק "האם עוד נשאר זמן?" אלא "האם עוד בכוחי?" החולי, אשר כמדריך רוחני קשוח, כפה עלי למות מן העולם, שירת אותי, שכן "אם לא ייפול גרגר החיטה אל תוך האדמה ומת, יישאר לבדו; וכאשר מת יעשה

1 הסולטן שהריאר, שלו מספרת שחרודה את סיפורי אלף לילה ולילה כדי לדחות את מותה.
2 יתכן כי פרוסט רומז כאן לבלזק שראה את עצמו כמחבר "אלף לילה ולילה של המערב".

פרי הרבה"³, מצב החולי, אחרי שהעצלות גוננה עלי מפני קלות הדעת, עתיד אולי לשמור עלי מפני העצלות, אך בינתיים שחק את כוחותי, וכפי שהבחנתי זה זמן – מאז חדלתי לאהוב את אלברטין – בעיקר שחק את כוחות הזיכרון שלי. ואולם, יצירתם מחדש – בידי הזיכרון – של רשמים שלאחר מכן יהיה צורך להעמיק בהם, להאירם, להמירם בשווי ערך לתבונה, האין היא תנאי ליצירת האמנות – כמעט תמציתה – כפי שנוצרה במחשבותי זה העתה בחדר הספרייה? הה! אילו עמדו לי הכוחות שעוד עמדו כתומם אותו ערב שעלה בזיכרוני למראה פרנסואה העזובי! בערב זה, שבו נכנעה אמי, החלה – עם מותה המזדחל של סבתי – התרופפות הרצון והבריאות שלי. הכל הוכרע ברגע שבו לא עמדתי בציפייה למחר, אשר בו אניח שפתי על פני אמי, גמלה בי החלטה, קפצתי מן המיטה ונעמדתי בכתונת לילה ליד החלון שאור הירח נכנס בעדו עד אשר שמעתי את מר סוואן בלכתו. הורי ליוו אותו, שמעתי את שער הגן נפתח, מצטלצל, נסגר...

ולפתע חשבתי כי אילו היה בי הכוח להשלים את חיבורי, הרי קבלת פנים זו – כמו לפני שנים, בקומברה, אותם הימים שהשפיעו עלי – שעוד היום נטעה בי את רעיון הספר, כמו את החשש שלא אוכל להגשימו, ודאי תטביע ביצירתי את הצורה שנצטיירה ברוחי אי-אז בכנסיית קומברה, זו אשר ברגיל נשאת סמויה מאיתנו, צורת הזמן.

כמובן, יש עוד תעתועי חושים – ראינו כי אפיזודות שונות בסיפור הוכיחו זאת – והם מעוותים לעינינו את בחינתו הממשית של העולם. אך סופו של דבר במידת הצורך – בתעתיק המדוקדק יותר שאתאמץ למסור – לא אשנה את מיקום הצילילים ואמנע מלנתקם מן המקור שבו תולה אותם השכל לאחר הישמעם באוזנינו, אף כי להנגיז גשם חרישי באמצע החדר, או להתיך בחצר את מבול החליטה המבעבעת, מן הסתם אינו מבלבל יותר משעשו הציירים בציירם מפרש או פסגה, המתגלים בפנינו לפי חוקי הפרספקטיבה, עוצמת הצבע ואשליית המבט הראשון, קרובים מאוד או רחוקים מאיתנו, וההיגיון מעתיק אותם אחר כך למרחקים לפעמים עצומים מאוד. יכולתי, אף כי במחיר טעות כבדה, להמשיך כמקובל ולסמן תווים בפניה של עוברת אורח, כאשר תחת אף, לחיים וסנטר יהיה שטח ריק ועליו תבליח רק בבואת תשוקותינו. וגם אלמלא היה לי פנאי להכין, דבר שמשקלו רב לאין ערוך, את מאה המסיכות שמן הראוי לצרפן לאותו פרצוף עצמו, ולו רק לפי העיניים הניבטות בו והמובן שהן

מפענחות מבין תוויו, וביחס לאותן עיניים כמידת התקווה והפחד, או להפך, האהבה וההרגל המסתירים לאורך שלושים שנה את שינויי הגיל, וגם אילולא קיבלתי על עצמי – ודי היה בקשר האהבה עם אלברטין כדי להוכיח לי כי אחרת הכל מזויף וכוזב – להציג דמויות אחדות לא מבחוץ אלא כאילו הן בתוך-תוכנו, שם כל פעולה ולו שולית עלולה להמיט אי-שקט ולהבהב גם את האור בשמי הנפש לפי תנודות הלחץ ברגישות שלנו, שכן בחסות השאננות הבוטחת שלנו, אובייקט קטן מקטון, ענן סכנה קל, יעצים בן-רגע את ממדיו; אילולא יכולתי להכניס שינויים אלה ורבים נוספים (שמידת חיוניותם, אם מבקשים לצייר את הממשי, יכלה להתחוויר במהלך סיפור זה) בהעתקת יקום שאת כולו יש לָצוּר מחדש, לפחות לא הייתי מחמיץ את תיאור האדם בתוכו כמי שאורכו לא כאורך גופו אלא כאורך שנותיו, וכמי שחובתו, משימה אדירה והולכת שסופה להכריע אותי, לגרור אותך אתך באשר ילך.

יתרה מזאת, זה שאנו תופסים מקום המתפשט ללא הרף בתוך הזמן, הכל חשים בכך, ואוניברסליות זו יכלה רק לשמח את לבי שכן זו האמת, האמת שהכל חושדים בה, ואותה היה עלי לנסות וללבן. לא רק שהכל חשים כי אנו תופסים מקום בתוך הזמן, אלא שאדם מן השורה מורד אותנו כפי שימדוד פחות או יותר את המקום שאנו תופסים במרחב, כי אנשים בלי טביעת עין מיוחדת, אם יראו שניים לא מוכרים, שניהם שחורי שפם או מגולחים למשעי, יאמרו כי אלה שני גברים, האחד כבן עשרים והאחר כבן ארבעים שנה. כמוכן, לעתים קרובות טועים בהערכה אך עצם זה שחשבנו כי הדבר אפשרי, מצביע על כך שהגיל נתפש כעניין מדיד. לזה מבין השניים ששפמו שחור אכן נוספו עשרים שנה.

אם את מושג הזמן המגולם, את השנים החולפות הבלתי-נפרדות מאיתנו, אם אותו רציתי עכשיו לחדד, הרי זה משום שכרגע ממש, במעונו של הנסיך דה גרמאנט, קול הצעדים של הורי המלווים את סוואן, הדנדון המהדהה, הַבְּרִזְלִי, הבלתי פוסק, הרענן והרעשני של המצילה הקטנה, המבשר כי סוף סוף הלך סוואן ועוד מעט אמא תעלה – אותם שמעתי עדיין, שמעתי אותם עצמם, שבכל זאת כה מרוחקים הם בעבר. באותה שעה, כשחשבתי על כל המאורעות שנערכו בהכרח בין הרגע שבו שמעתי לבין המסיבה אצל גרמאנט, נחרדתי לחשוב כי אפשר שאותו פעמון הוא המדנדן בי עדיין, בלי שביכולתי לשנות דבר בצוויחות המצילה שלו. היות שלא זכרתי עוד כיצד גוועו, כדי לגלות זאת שוב ולהקשיב באמת, היה עלי להתאמץ ולהתעלם מרחש השיחות שניהלו המסכות סביבי. כדי לנסות ולשמוע את הפעמון יותר מקרוב, אל תוך עצמי

נאלצתי לחזור ולרדת. לפי שהדנדון היה שם תמיד, וכן, בינו לרגע הנוכחי שהה כל אותו עבר שנגלל לבלי סוף, שלא ידעתי כי אני נושא בקרבי. כאשר דנדן, כבר הייתי בחיים, ומאז, כדי שאוסיף לשמוע את הדנדון, צריך שלא יפסק הרצף, שאף לרגע לא אחדל, לא אקח מנוחה מלחיות, מלחשוב, מלהימצא בתודעת עצמי, כיוון שהרגע הנושן הזה עדיין דבק בי, יכולתי לשוב ולמצוא אותו, לחזור אליו, ולו בירידה מטה אל קרבי. ומפני שהם מכילים בתוכם שעות מן העבר יכולים הגופים האנושיים להרע כל כך לאוהביהם, מפני שהם מכילים זיכרונות של שמחות ותשוקות כה רבים שכבר נמחקו ממוחם, וכה אכזריים למתבונן המאריך על רצף הזמן את הגוף האהוב שהוא מקנא לו, מקנא עד שישתוקק להשמידו. כי לאחר המוות מסתלק הזמן מן הגוף, והזיכרונות – כה אדישים, כה דהים – נמחקים מהאחת שאיננה עוד ועד מהרה יהיו שייכים לאחד שאותו עוד יענו, אך סופם להיכחד בו כאשר תשוקת גוף חי לא תכלכל אותם עוד. עמוקה אלברטין שראייתה ישנה ואשר מתה היתה.

תחושה של לאות ופחד אחזה בי כאשר הרגשתי כי מלוא הזמן הארוך כל כך לא רק שנחֶיה, נהגה, ניגר ממני בלי הפוגה, כי היה חיי, כי היה אני עצמי, אלא גם כי עלי להחזיק בו קשור בי כל דקה, כי הוא נושא אותי, מקנן בפסגתו המסחררת, ואני איני יכול לזוז בלי להתיקו ממקומו, בלי לקחת אותו אתי. התאריך שבו שמעתי את פעמון הגן שבקומברה, כה רחוק וכה מופנם בי, היווה נקודת ציון באותו ממד עצום שלא ידעתי כי שלי הוא. נתקפתי סחרחורת כשראיתי תחתי, בתוכי עדיין, כמו מילין על מילין גובהי, כל כך הרבה שנים.

התחוור לי עכשיו מדוע הדוכס דה גרמאנט, שבהביטי בו יושב על כסאו התפלאיתי כמה מעט הזדקן, אף כי רבות היו שנותיו תחתיו משנותי שלי, מרגע שקם וניסה לעמוד, התנדנד על רגליים כושלות כרגלי ארכיהגמון זקן שאין בו מוצק זולת צלב המתכת שעליהן ואשר לעזרתו אצים פרחי כמורה גברתנים, ולא התקדם אלא מרעיד כעלה, על הפסגה הלא־כבושה של שמונים ושלוש השנים, כאילו מתהלכים בני אדם על קביים חיים המתארכים ללא הרף, גבוהים לפעמים ממגדלי פעמונים, ולבסוף נעשית הליכתם קשה ומסוכנת, עד כי משם יצנחו פתאום. (האם על כן פניהם של גברים בגיל מסוים, גם בעיניו של בער, לא ניתנים כלל לכלבול עם פניו של צעיר ולא ייראו אלא מבעד לעננת רצינות?) נפל עלי פחד כי קפי שלי כבר התגבהו כה מתחת רגלי, לא חשבתי כי עוד זמן רב יעמוד בי הכוח להוסיף ולקיים את אחיזתי באותו עבר אשר כבר הרחיק רדת. על כן, אילו ניתן בידי אורך זמן להשלים את יצירתי, ראשית לא הייתי שוכח, ואפילו יגרום להם הדבר להידמות לתפלצות, לתאר את בני האדם בה כמי

שתופסים מקום כה עצום, לעומת זה הכה־מצומצם השמור להם בתוך המרחב, מקום שעוד מתמשך בלי מידה, מאחר שכענקים הטבועים בתוך השנים הם משיקים בה־בעת לתקופות חיים מרוחקות זו מזו, שביניהן באו ימים כה רבים והתמקמו – בתוך ה ז מ ן .

מצרפתית הלית ישורון

הילה להב

אפשר להניח לציפורים

לא חשובה היכולת

לא כלן שרות, ולא תמיד
 הן עומדות בפינן. אמנם
 יש שחיהן קצרים כדי נשימה
 והזמן לא טורח לבלות את
 פלומתן.

בקשת כמותן
 בחלונך אבל אני ראיתי
 שקמותן אלמות
 צולעות על
 מדרכה, ברחוב תחת
 ביתך, שם אין צופה החלון

ואתה: גם אם כל רכושך שירים
 את אמללה, אבל אני
 ראיתי
 רחוק מהשג המבט מעופה
 של צפור דלה.

ושמעתי בזה קול
 אבוד ובפיך לא לעה
 מלה: אמרתי לך
 שראיתי במעופה
 צפור

וְאֲנִי אוֹמֶרֶת שְׁלֵא הִיָּתָה
לָהּ אֶפְלוּ שְׂרִיקָה תַּחַת כְּנָפֶיהָ

וּבָגוּ הַזְּקוּף הַזֶּה תָּמִיד
צָפוֹר עָרוּפָה, מֵה

אֶתָּה יוֹדֵעַ, שְׁצַפוּרִים
בְּנוֹת-בְּלִי-בֵּית שְׁרוֹת תָּמִיד
בְּחִלּוֹנָהּ, שֶׁהֲרִגְלָתָ לְהַסּוֹת
בְּשִׁירָן אֶת קוֹלָהּ, אֶתָּה רוֹאֶה תָּמִיד
עַד לְהַשֵּׁג הַחֲלוֹן אֶת הַרְחוֹב
וְאֶתָּה חוֹסֵךְ בְּכֹל מְלָה. וְאֲנִי
רְחוֹק מֵהַשֵּׁג הַמִּבְטָר רְאִיתִיהָ
בְּעֵינַיה, וְשָׁלַד הַגּוֹזֵל הַמַּת תַּחַת
כְּנָפֶיהָ, וְאֲנִי אוֹמֶרֶת לָהּ שְׁלֵא חֲשׂוּבָה
הִיִּכְלַת לְשִׁיר
אֶתָּה שִׁישׁ לָהּ תָּמִיד אֶת הַרְצוֹן

אפשר להניח

אֶפְשָׁר לְהַנִּיחַ לָהּ עֶכְשָׁו
לְצַפוּרִים. אֵלָּא שֶׁהַכֹּל יוֹדְעִים
שֶׁאֲנִי אֲסוּרָה בְּגַפִּים הַמְּקַרְקָעִים הַלָּלוּ
וְאֲנִי צְרִיכָה לְשִׁתִּי צַפוּרִים לְפָחוֹת
שֶׁתִּדְבַּרְנָה בְּטוֹבָתִי, הָאֲחַת סוֹפְרָן קוֹלוֹרְטוּרָה
שָׂרָה מַעֲבֵר לְהַכְרָה וְהַשְׁנִיָּה בְּעֵצְמוֹת
חֲלוּלוֹת קִלּוֹת עֶכְשָׁו אֲנִי אוֹמֶרֶת בְּלֵב שָׁלֵם
שְׁלֵא חֲשׂוּבָה הִיִּכְלַת, אֲנִי שְׂרָצִיתִי

עֶכְשָׁו אִי אֶפְשָׁר לְהַשְׁתִּיק אֶת הַצָּפוֹר
אֲסוּר לְהַנִּיחַ לָהּ שֶׁתּוֹסִיף לְרַצּוֹת

חודש

חדש שלם של בגידות, וזה השיר האחרון
בהחלט לצפור הזאת. זה צרך טבעי
לבגד כשעצמותיך חלולות. לא חשבתי
להבגר. אלא שבאותה העת היה לי קול
צלול כל כך, שהשירים נבטו בו כבראי.

בראשית הייתי אלמת.

לא היו לי עצמות קלות, ולא היה לי קול
ומהגוף המקרקע והכבד הזה צריכה הייתי
לעמל ולבודד צלילים ששכחתי מה משמעותם

השיר הזה בנוי פרוטות,
אטומי-גפים ששנתי את סדרם.
יתכן שפרושו שאני עומדת יציב
על רגלי, ככל שאפשר לזהותן

ואם לקחתי אדם ועשיתי צפור
הרי שבקשתי לשיר וידי ככל
שאפשר לזהותן מעידות בי שיתכן
שרציתי או אולי רק נבצר ממני
במדה כזאת שהייתי מכרחה לנסות

עזרא פאונד

ההטפה המתמדת אל ההמון

שוב ושוב השקר הישן. על שקר אין טעם לדבר אל הנבערים, משום שאין להם קני מידה. יש רואים עוול בהולכת הנבערים שולל, אבל זהו עניינו של הדמגוג לבצר את עמדתו ולהראות כי הדמגוג הוא יצירתו הנאצלה ביותר של אלוהים. על כן אנחנו קוראים שוב, בפעם האלף-מאה-ואחת-עשרה, ששירה נוצרה כדי לבדר. כדלקמן: "ראשית השירה האנגלית... נוצרה בידי לוחמים נודדים גסים כדי לבדר את אנשי המלחמה או את הגברים הסמוכים אל שולחנות הנזירים". או שאמירות כגון אלו נוסחו כדי להתקרצף בכריות אחרות, ישובות לשולחנות שמנים ומעוקרים, או שנוסחו מתוך בורות, כלומר שרלטנות המוכרת את עצמה כקדושה וכידע טהור.

'הראשית כבידור' – כלום קרא מחבר המשפט הזה את "יורד הים" באנגלור-סקסונית? היאמר לנו למען מי, השורות הללו, מאת אבותינו, אשר רק הן, ראויות להשוואה עם הומרוס – למען בידורם של מי נוצרו? הן לא נוצרו לבדר אף אחד, ולו רק משום שאדם שמאמין בשתיקה מצא כאן את עצמו בלתי מסוגל להימנע מדיבור. והשיר ההוא, המחוספס עוד יותר, "הנודד", אף הוא כזה, דיבור של אדם שבור: "כִּי הַמְשִׁתֹּקֵק אֶל קִצּוֹ יַעֲטֹף מִהָרַךְ בְּתוֹךְ חֲזָהוֹ אֶת לְבוֹ הַמְטָנֵף מִדָּם", התנצלות על כי דיבר כלל, והדיבור נמחל משום שמפקדו וכל יורדי הים והרעים כבר מתו; כמה מהם טרפו הזאבים, כמה מהם קרעו מן הסלעים ציפורי ים, שאותן באו הם לבזוז.

שירים כאלו לא נעשו לשיחות של אחרי-הארוחה, גם לא הספר האחד-עשר של האודיסיאה. ובכל זאת מחניף לאספסוף כאשר מספרים לו על חשיבותו הגדולה כל-כך, עד כי נחמת האדם הבודד והאצילה שבאמנויות נוצרו כדי לגרום לו הנאה.

מאנגלית יצחק לאור

ליאור דיין

בעיות התברואה במזרח התיכון

א. פְּלֹדְמָן עָרִין מֵתַעַקֵּשׁ שֶׁבְּהִרְצֵלְיָה וּבְרַעְנָנָה יֵשׁ עֲטֹלְפִים וְשֵׁהִם נוֹטִים לְהַכְנִס, דֶּרֶךְ מֵרַפְסוֹת פְּתוּחוֹת, אֶל תּוֹךְ דִּירוֹת מְסִידוֹת, וְנִשְׁאָרִים שֵׁם לְפָחוֹת שְׁלֹשׁ שָׁנִים, וּבִזְמַן הַזֶּה הֵם יוֹנְקִים לָךְ אֶת הַמְשֻׁכָּת הַשְּׁנֵיתִית בְּתִשְׁלוּמִים וְהֵם מְפָרְקִים לָךְ אֶת הַמֵּרְפֵּסֶת הַפְּתוּחָה, בְּלִי לְהוֹדִיעַ, וְסוֹגְרִים לָךְ אוֹתָהּ לְרַגֵּל שְׁפוּצִים, וְהֵם מִשְׁאִירִים אֶת מַחְלָקַת הַבְּנוּי בְּעִירֶיךָ מִחוּץ לְעִנְיָנִים. (הֵם טוֹעֲנִים שֶׁרַעְנָנָה לֹא סוֹלַחַת לְבִנְיָה הַלֹּא־חֻקִּית בְּמִשְׁלֵשׁ וּבְשׁוּמְרוֹן וְלָכֵן הִיא לֹא דוֹרֶשֶׁת אֲשׁוּרִים מִתּוֹשְׁבֵיהָ כָּל פְּעַם כְּשֵׁהִם פּוֹתְחִים אוֹ סוֹגְרִים אֶת הַמֵּרְפֵּסֶת אוֹ אֶת הַחֲלוּץ), וְהֵם הוֹפְכִים אֶת חֹדֶר הַשְּׁנָה לְקֶרֶשׁ קְפִיצָה וְאֶת הָאֲרוֹנוֹת לְחֹדֶר מְלַחְמָה הַקִּירוֹת מְסֻתּוֹבְבִים עָלֶיךָ בְּזִמְן שֶׁהַנוֹף נוֹזֵל עָלֶיךָ מֵהַתְּקָרָה. וְאַתָּה שׁוֹאֵל אֶת עֲצֻמָּךְ לָמָּה כָּל זֶה נָחוּץ? וּבִזְמַן שֶׁהַתְּשׁוּבָה לֹא בָּאָה, הַשְּׁגָרָה שְׁלָךְ מִמְּשִׁיכָה לְהַתְּפוֹרֵר בְּחוּץ.

וְאִין לָךְ מִשְׁגַּ שְׁבָעוֹד חֲדָשִׁים אוֹ שְׁלֹשָׁה אֶתָּה תִּרְגֵּישׁ כָּל־כֶּךָ בּוֹדֵד בֵּין הַקִּירוֹת הָעֵיפִים שֶׁל דִּירְתָּךְ, וְחִיָּיָה יְקִיפוּ אֶת עֲצָמֶם בְּמַהִירוֹת שְׂבָה לּוֹקַח לְשִׁירִים שְׁלֵא כְּתַבְתָּ לְצֵאת מִמְּגֵרְתָּךְ, (וְהֵם מֵתְבַגְּרִים בְּמַהִירוֹת שְׁלוֹקַח לְקִרְיַת אוֹנוֹ לְהַתְּפַשֵּׁט בְּעֵמִידָה) וְהַסְדִּינִים שְׁלָךְ מִמְּשִׁיכִים לְנִבֵּל לְאֵט לְאֵט, לֵיד חֲשֻׁבּוֹנוֹת הַטֵּלְפוֹן וְהַחֲשָׁמַל שְׁעַל הַשָּׂדֶה לְצַדָּם שֶׁל הַזְּכוּרוֹנוֹת שְׁלָךְ שֶׁנִּשְׁאָרוּ מִתַּחַת לְמִטָּה. וְהַנְּשִׁים שְׁלָךְ עָרִין יִשְׁנוֹת בְּמִסְדָּרוֹן וּמִסָּךְ הַטֵּלְוִיזְיָה עוֹדְנֵנוּ מְקַרִּין נוֹף דוֹמֵם עַל הַסֵּלּוֹן וּבְקוֹמָה מְעַל אֵין אֶהְבָּה, קוֹרְאִים לָזֶה מִשָּׂא וּמִתָּן בְּלִי מְגַעִים וּבְלִי בְּרָרָה

וְהַנְסוּבוֹת שְׁמִקְיֹפּוֹת אוֹתְךָ בְּזִמְן הָאֲחֵרוֹן
 הֵן רַק שְׁמוּעָה
 וְאִיךָ שְׁלֵא תִרְצֶה אֶת זֶה
 זֶה דֵּי נוֹרָא
 זֶה דֵּי נוֹרָא
 וְכָל הַשְּׂאָר, כְּפִי שְׁמִסְתַּבֵּר, זוֹ רַק שְׂגָרָה.

א. פְּלֻדְמָן מִתְעוֹרֵר בְּלֵילוֹת,
 הוּא מְסִתּוֹכֵב בְּלֵי עֲנִין, כְּשֶׁהוּא מְזִיעַ, בְּשֵׁטַח הַדִּירָה
 הוּא מְחַפֵּשׂ סִבָּה לְהִשְׁעוֹן עָלֶיהָ
 לְעֵת צָרָה.
 וְהַעֲטָלְפִים שֶׁל רַעֲנָנָה עֲדִין מִמְתִּינִים בְּשִׁקָּט
 בְּמִרְפֶּסֶת הַסְּגוּרָה.
 הוּא פּוֹתַח אֶת הַמְּקָרֵר
 מִבֵּית אֵל עֵמֶק הַטְּמֵמְפֵרְטוּרָה הַנְּמוּכָה
 וְאֵל רֹחַב הַמַּתוֹן שֶׁנָּח עַל הַמְּדַפִּים
 וְלִנְפַח הַמְּצָב הַנוֹכְחִי, הַשְּׁתַלְשְׁלוֹת הָעֲנִינִים
 אֵין לוֹ פְּתָרוֹן
 לֵיאֹוֶשׁ, לְתִשְׁוִשׁוֹת, לְעֲצָבוֹת, לְחֶסֶד הַרְצוֹן.
 אֲזִי הוּא מְסִתּוֹכֵב בְּחֻזְרָה
 אֶל חֵדֶר הַשְּׁנָה
 מְנִיחַ אֶת עֲצָמוֹ עַל הַמְּזוֹרוֹן
 וְעוֹצֵם עֵינָיו בְּחִרְיָקָה.
 הַרְצָלָיָה מְחַכֶּה לוֹ בְּקוֹמַת הַקְּרָקַע, אֲבָל הוּא לֹא בָּא
 כִּי כָּל הַשְּׂאָר, כְּפִי שְׁמִסְתַּבֵּר, זוֹ רַק שְׂגָרָה.

וְאַף-פֶּעַם אֵין לִי מְנוּחָה, א. פְּלֻדְמָן מְסָבִיר, זֶהוּ הַמְּחִיר.
 וְעֲטָלְפִים עוֹטְפִים אֶת דִּירָתוֹ
 וְצִלְחוֹת מִתְעוֹפְפוֹת בְּדַמְיוֹנוֹ
 וְהוּא לֹא מְצָלִיחַ לְשַׁחֵזר אִיךָ כָּל זֶה קָרָה
 וְאִיךָ חִיּוֹ הֶפְכוֹ לְשְׂגָרָה
 בְּזִמְן שֶׁהוּא נָסָה
 לְמַצָּא אֵיזָה פְּתָרוֹן לְבַעֲיּוֹת הַמְּכַרְוָאָה בְּאֶזֶר הַשְּׁרוֹן, בְּמִזְרַח הַתִּיכוֹן.

וְאֵל פְּלִדְמֵן עֲרִינְ עוֹמֵד בְּמַרְפֶּסֶת הַסְּגוּרָה
 וְהַבְּרִרוֹת שְׁלוֹ מְגַבְּלוֹת
 וְהַנּוֹף שְׁלוֹ לֹא נִמְצָא
 וְהַצִּפּוֹת שְׁלוֹ שׁוֹקְלוֹת פְּחוֹת מֵהָאוֹיֵר, הֵן צְפוֹת בְּקִלְיוֹת עַל פְּנֵי הַסְּבִיבָה.
 וְהַרְוֹפָאִים לֹא בָּאִים
 בְּתֵי הַמְּרַקַחַת סְגוּרִים
 הָרַחֲכוֹת חֲשׂוֹכִים
 וְהַטְּלוּיָזָה כְּבוֹיָה.
 וְהָאֵינְטֵרְקוֹם נִרְדָּם בְּזִמְן שֶׁהַמְּזִגְן מְנַסֶּה לְעֵבֵל אֶת הַטְּמַפְּרָטוּרָה הַגְּבוּהָה
 הָאוֹטוֹ עֲרִינְ מְבִיט עַל הַהִשְׁתַּקְפוֹת שֶׁל עֲצָמוֹ, בְּחִנְיָה
 הָרְצִלְיָה כְּמוֹ תַמִּיד בְּקוֹמַת הַקְּרָקַע, יֵשׁ לָהּ זִמְן וְהִיא מְמַתִּינָה
 וְהַעֲתוּנִים מְחַפִּים לְבַקֵּר כְּמוֹ שֶׁהַעוֹלָם מְחַכֶּה לְמַלְחַמַת עוֹלָם חֲדָשָׁה.
 וּמַרְעֵנָנָה בְּטוֹחַ שְׁלֹא תֵצֵא הַמְּהַפְּכָה.
 מְחִירֵי הַנֶּפֶט וְהַלְחָם מְמַשִּׁיכִים לְעֵלוֹת
 הַכֶּפֶר מֵתַמְלָאֵת מְפָגִינִים, הַצְּמַתִּים מֵתַמְלָאִים בְּמַדְבְּקוֹת
 כְּדוֹר הָאָרֶץ נִמְסָה,
 אַרְה"ב מֵתַכְלָה
 יָפֵן מוֹכֶרֶת לָנוּ מְכוֹנִיּוֹת מְפִלְסֵטִיק
 וְאִירוֹפָּה קוֹנָה
 אִירוֹפָּה קוֹנָה.

הַחַיּוֹת כְּבָר לֹא נֹתְנוֹת לְאַף אֶחָד לְחַיּוֹת
 מְעַרְכַת הַשֶּׁמֶשׁ הִיא כְּבָר לֹא מֵה שֶׁהִיְתָה
 וְהַקוֹמוֹנִיזְם שֶׁל סִין, תְּאֲמִינוּ אוֹ לֹא, זֶה בְּדִיוֹק כְּמוֹ לְהַתְּאָהֵב בְּזוֹנָה.
 וְכְמוֹ שֶׁהַנּוֹף שֶׁל רַעֲנָנָה מֵתַנַּחֵם בְּהַרְצִלְיָה
 וּבְמַחְלָף הַסִּירָה
 כְּכָה א. פְּלִדְמֵן מֵתַנַּחֵם בְּבִשׁוּרָה שְׁכָלוֹם לֹא קוֹרָה וְכָלוֹם לֹא קָרָה
 וְהַשָּׂאֵר, מְסַתְּבֵר, זֶה רַק הַשְּׂגָרָה.
 זֶה רַק הַשְּׂגָרָה.

אב ובנו

אָב וּבְנוֹ שׁוֹכְרִים
דִּירַת
2 חֲדָרִים
בְּצִפּוֹן הָעִיר
מְשׁוּטָטִים בֵּין רְהִיטִים, קִירוֹת וְחֲדָרִים
מְדֻלְקִים אֹרוֹת, פּוֹתְחִים תְּרִיסִים וְחִלּוֹנוֹת
וּמַחְכִּים
וּמַחְכִּים
וּמַחְכִּים
שׁוֹתְתֵחִיל הַמְּסָבָה

אָב וּבְנוֹ מִמְתִּינִים בְּשֶׁקֶט
בְּדִירָה שְׂכוּרָה
קוֹמָה שְׁלִישִׁית
בְּלִי מַעְלִית
וּבְלִי חֲנִיָּה
וּזְמַנָּם לֹא יוֹצֵא וְלֹא בָּא

לֹא כָּל מְסָבָה נִגְמָרַת
וְלֹא כָּל מְסָבָה מִתְּחִילָה

אָב וּבְנוֹ
חוֹלְקִים דִּירָה
מַעַל שְׂדֵרָה
וְאַף אֶחָד לֹא מִתְקַשֵּׁר
לֹא מְבָרַר
אִם טוֹב אוֹ רַע
כִּי בְמַהִירוֹת שְׁהָעֵתוֹן יוֹצֵא לְאוֹר
לֶךְ תִּזְכֹּר
אֵיךְ תִּזְכֹּר
מֵה זֹאת אֶהְבֶּה

שרלוט פרקינס גילמן

נייר הקיר הצהוב

רק לעתים רחוקות שוכרים אנשים פשוטים כמו ג'ון וכמוני אחוזה משפחתית לימי הקיץ.

חווילה בסגנון קולוניאלי, נחלת אבות, הייתי אומרת בית רדוף רוחות ומרקיעה לפסגת אושר רומנטי – אבל אי אפשר לדרוש מן הגורל יותר מדי! ובכל זאת, אני טוענת בתוקף שיש בו משהו מוזר.

אחרת, למה להשכיר אותו כל־כך בזול? ולמה הוא עמד ריק זמן רב כל־כך? ג'ון צוחק ממני, כמובן, אבל זה דבר צפוי בנישואים.

ג'ון הוא אדם מעשי עד קצה גבול היכולת. אין לו סבלנות לכל מה שקשור לאמונה, מאמונות טפלות הוא פוחד פחד מוות, ולועג בגלוי לכל התייחסות לדברים שאי אפשר למשש, לראות, או לבטא במספרים.

ג'ון הוא רופא, ו א ו ל י – (לא הייתי מעזה לומר זאת לנפש חיה, כמובן, אבל הנייר הזה נטול חיים, ורוחי מוצאת בו הקלה גדולה) – אולי זו אחת הסיבות שבגללן אני לא מבריאה מהר יותר.

תבינו, הוא לא מאמין שאני חולה!

ומה אפשר לעשות?

אם רופא בעל מעמד בכיר, שהוא בעלה של מישהי, מבטיח לחברים ולקרובים שממש אין לה שום בעיה מלבד דיכאון של חולשת עצבים זמנית – ונטייה קלה להיסטריה – מה היא אמורה לעשות?

גם אחי רופא, גם הוא בעל מעמד בכיר, והוא אומר אותם דברים.

אם כן אני נוטלת פוספטים או פוספיטים – מה שזה לא יהיה, ומי טוניק, וטיוילים, ואוויר, ופעילות גופנית, ונאסר עלי לחלוטין "לעבוד" עד שאשוב לאיתני.

אני באופן אישי חולקת על דעתם.

אני באופן אישי מאמינה שעבודה נעימה, הכוללת ריגושים ושינוי, תוכל להועיל לי.

אבל מה אפשר לעשות?

במשך זמן-מה כתבתי, בניגוד לעמדתם; אבל זה באמת מתיש אותי מאוד – הצורך לנהוג בעורמה, או להתמודד עם התנגדות חזקה. לפעמים אני מדמיינת שבמצבי, אילו הייתי מוקפת בפחות התנגדות וביותר חברה ותמריצים – אבל ג'ון אומר שהדבר הגרוע ביותר שאני יכולה לעשות הוא לחשוב על מצבי, ואני מודה שזה תמיד מסב לי הרגשה רעה. אז אניח לזה ואדבר על הבית.

מקום יפה להפליא! מבודד מאוד, מרוחק מאוד מהכביש, וכשלושה מיילים מן הכפר. הוא גורם לי לחשוב על מקומות אנגליים שקוראים עליהם, כי יש בו גדרות חיות וחומות ושערים שנעלים ובתים קטנים נפרדים לגננים ולאנשים.

ויש גן מקסים! מימי לא ראיתי גן כזה – גדול ומוצל, מרוצף שבילי סרגל ולאורכם סוכות ארוכות מחופות גפנים שספסלים תחתן. היו גם חממות, אבל כולן שבורות עכשיו.

היתה איזו בעיה משפטית, אני משערת, משהו שקשור ליורשים ולחלוקת הירושה; על כל פנים, במשך שנים עמד המקום שומם. אני חוששת שזה מטפח את הנטיות שלי לעניינים רפאיים, אבל לא אכפת לי – יש בבית משהו מוזר – אני מרגישה.

אפילו אמרתי את זה לג'ון בליל ירח אחד, אבל הוא אמר שזו רוח פרצים, מה שאני מרגישה, וסגר את החלון.

לפעמים אני מתמלאת כעס חסר היגיון על ג'ון. אני בטוחה שמעולם לא הייתי כל-כך רגישה. אני חושבת שזה בגלל מצב העצבים שלי. אבל ג'ון אומר שהרגשה כזאת עלולה ליטול ממני את השליטה העצמית הראויה; משום כך אני משתדלת לשלוט בעצמי – לפחות בפניו, וזה מעייף אותי מאוד.

את החדר שלנו איני מחבבת כלל. רציתי לגור באחד החדרים שבקומה התחתונה, זה שנפתח לחצר והחלון שלו כולו מכוסה ורדים ווילונות הצבעונין המיושנים שלו יפים כל-כך! אבל ג'ון לא הסכים בשום אופן. הוא אמר שיש בו רק חלון אחד, ואין מספיק מקום לשתי מיטות, ואין חדר סמוך שיוכל לעבור אליו אם ירצה.

הוא דואג ואוהב מאוד, וכמעט לא מרשה לי לזוז בלי הוראות מיוחדות. לוח הזמנים שלי מוכתב מראש לכל שעה ביום; הוא מסיר מלבי כל דאגה, ובסך הכל אני מרגישה כפוית טובה על כך שאיני מעריכה זאת יותר.

הוא אמר שבאנו הנה אך ורק למעני, כדי שאוכל למצוא מנוחה מוחלטת ואוויר כאוות נפשי. "הפעילות שלך תלויה בכוחך, יקירתי", הוא אמר, "והמזון תלוי במידה מסוימת בתיאבון שלך; אבל אוויר את יכולה לספוג בכל עת". משום כך נכנסנו לגור בחדר הילדים שבקומה העליונה.

זהו חדר גדול, מרווח, שתופס כמעט את כל הקומה. חלונותיו פונים לכל עבר, ויש שפע של אוויר ושמשי. להערכתי, בראשית הוא היה חדר ילדים, ואז הפך לחדר משחקים ולאולם התעמלות; כי החלונות מסורגים לצורך הגנה על ילדים קטנים ובקירות נקבעו טבעות ודברים אחרים.

הצבע והנייר נראים כאילו בית ספר לבנים השתמש בהם. הם מקולפים – הנייר מתבקע בטלאים גדולים סביב למראשות המיטה שלי, בערך עד להיכן שאני יכולה להגיע, ובשטח נרחב בצד השני של החדר למטה. מימי לא ראיתי נייר קיר גרוע יותר.

אחת מאותן דוגמאות ממושטות ומצועצעות שמבצעות כל עבירה על חוקי האמנות.

היא משעממת מספיק כדי לבלבל את העין העוקבת, מודגשת מספיק כדי להטריד ולעורר לבחינה מתמדת, וכאשר מלווים את העקומות העלובות והלא ברורות למרחק־מה לפתע הן מתאבדות – צוללות מטה בזוויות שערוורייתיות ומתרסקות בסתירות שכמותן לא נודעו.

הצבע דוחה, כמעט מזעזע; צהוב מלוכלך ומעושן שאור השמש הסובב באיטיות גרם לו לדהות בדרך משונה.

בכמה מקומות צבעו כתום, דהוי אבל בכל זאת מזעזע, ובאחרים הוא לובש גוון גופרית חולני.

מה פלא שהילדים שנאו אותו! אני עצמי הייתי שונאת אותו, לו היה עלי לחיות זמן רב בחדר הזה.

הנה ג'ון בא, ואני חייבת להחביא את זה, – הוא שונא שאני כותבת אפילו מלה.

אנחנו כאן כבר שבועיים, ולא היה לי חשק לכתוב שוב מאז היום הראשון ההוא.

אני יושבת כעת בחלון, למעלה בחדר הילדים המפלצתי הזה, ודבר לא מונע ממני לכתוב ככל שארצה, מלבד העדר הכוח.

ג'ון לא כאן כל הימים, וגם בחלק מהלילות, כשהוא מטפל במקרים קשים.

אני שמחה שאינני מקרה קשה!
 אבל בעיות העצבים הללו מדכאות להחריד.
 ג'ון לא יודע עד כמה אני באמת סובלת. הוא יודע שאין שום סיבה לסבל,
 והידיעה הזאת מניחה את דעתו.
 מובן שזו רק עצבנות. אני חשה מועקה גדולה משום שאינני ממלאת את
 חובותי כלל!
 התכוונתי להיות לג'ון לעזר כה רב, למקור אמיתי של נחמה ומנוחה, והנה
 כבר אני לנטל של ממש!
 אף אחד לא יאמין כמה מאמץ גובה ממני המעט שאני מסוגלת לעשות –
 להתלבש ולארח ולהזמין דברים.
 מזל שמרי טובה כל-כך עם התינוק. איזה תינוק יקר!
 ובכל זאת אינני יכולה להיות איתו, זה מסב לי כזו עצבנות.
 אני משערת שג'ון לא היה עצבני מימיו. הוא כל-כך צוחק ממני בגלל נייר
 הקיר הזה!
 בתחילה התכוון להחליף אותו לנייר קיר חדש, אבל אחר כך אמר שאני
 מניחה לזה להכריע אותי, ושאין דבר גרוע יותר לחולה עצבים מן הכניעה
 לשיגינות שכאלה.
 הוא אמר שאחרי שנייר הקיר יוחלף זו תהיה מסגרת המיטה הכבדה, ואחרי
 זה החלונות המסורגים, ואז השער הזה שבראש המדרגות, וכן הלאה.
 "את יודעת שהמקום הזה מועיל לך", הוא אמר, "ובאמת, יקירה, לא מתחשק
 לי לשפץ את הבית רק בשביל שלושה חודשי שכירות."
 "אז בוא נעבור לקומה התחתונה", אמרתי, "יש שם כאלה חדרים יפים".
 הוא נטל אותי בזרועותיו וכינה אותי אווזה קטנה ומתוקה, ואמר שאם ארצה,
 הוא ירד למרתף וידאג שיסיידו גם אותו.
 אבל הוא צודק לגמרי בעניין המיטות והחלונות והדברים האלה.
 החדר הזה נוח ומאוורר ככל שרק אפשר לבקש, ומובן שאני לא אמורה
 לנהוג בטיפשות כזו ולהחליט שהוא לא נוח רק בגלל גחמה.
 אני באמת מתחילה לחבב את החדר הגדול, את כולו מלבד הנייר האיום
 הזה.
 מבעד לאחד החלונות אני רואה את הגן, אותן סוכות מסתוריות ואפלוליות,
 את הפרחים המיושנים הפרועים, והשיחים, והעצים המסוקסים.
 מבעד לחלון אחר נשקף נוף מקסים של המפרץ ושל מזח קטן השייך לאחוזה.
 יש שם משעול מוצל יפהפה היורד מטה מן הבית. אני תמיד מדמיינת שאני

רואה אנשים מתהלכים בין הסוכות והשבילים הרבים הללו, אבל ג'ון הזהיר אותי שלא להיכנע לדמיון ולו לרגע. הוא אומר שעם כוח דמיון ונטייה לבריות, חולשה עצבית כמו שלי מועדת להוליד מיני מינים של דמיונות מגורים, וכי עלי להפעיל את כוח הרצון וההיגיון הישר כדי לפקח על נטייה זו. לכן אני משתדלת.

לפעמים אני חושבת שלו רק הייתי בריאה מספיק כדי לכתוב קצת, היה לחץ הרעיונות משתחרר ומניח לי.

אבל אני מתעייפת מאוד כשאני מנסה.

זה כל-כך מרפה ידיים, שאין לי שום ייעוץ או ליווי בעבודה שלי. ג'ון אומר שכשאחלים ממש נזמין את בן הדוד הנרי ואת יוליה לביקור ארוך; אבל הוא אומר שבשלב זה הוא מעדיף להטמין זיקוקים בציפת הכרית שלי מאשר להניח לי לשהות במחיצת אנשים מעוררים שכאלה.

הלוואי שהייתי יכולה להחלים מהר יותר.

אבל אסור לי לחשוב על זה. הנייר הזה מביט בי כאילו הוא יודע איזו השפעה מסוכנת יש לו!

יש נקודה חוזרת שבה נפרשת הדוגמא כמו צוואר שבור ושתי עיניים בולבוסיות ננעצות כך במהופך.

עזות המצח והאינסופיות שלה מעוררת בי כעס של ממש. למעלה ולמטה ולצדדים היא זוחלת, ואותן עיניים מגוחכות, לטושות, מצויות בכל.

יש מקום אחד שבו שתי רצועות לא התאימו, ולכל אורך השורה, מעלה ומטה, אחת העיניים גבוהה מעט מהשנייה.

מעולם לא ראיתי הבעה רבה כל-כך בחפץ דומם, וכולנו יודעים כמה הבעה יש בחפצים! כילדה נהגתי לשכב ערה ולהפיק מקירות ריקים ומרהיטים פשוטים הנאה ואימה רבות יותר מאלה שרוב הילדים מוצאים בחנות צעצועים.

אני זוכרת את הקריצה טובת הלב של ידיות ארון הבגדים הגדול והישן שלנו, ואת הכיסא שתמיד נראה כמו חבר חסון.

באותם ימים הרגשתי שאם אחד החפצים האחרים ייראה מאיים מדי, אוכל תמיד לקפוץ אל הכיסא הזה ולמצוא בו ביטחון.

בכל אופן, הרהיטים בחדר הזה לכל היותר אינם תואמים, כי נאלצנו להביא את כולם מלמטה. אני משערת שכאשר השתמשו בו כבחדר משחקים, הם היו צריכים להוציא את החפצים של חדר הילדים, ואין פלא! מעולם לא ראיתי חורבן כמו זה שהילדים חוללו כאן.

נייר הקיר, כמו שכבר אמרתי, נתלש בכמה מקומות, והוא דִּבְק מאח' – נראה שהיה להם גם כושר התמדה, נוסף לשנאה. ומלבד זה, הרצפה שרוטה וחרוטה ומבוקעת, הטיח עצמו חפור פה ושם, והמיטה הענקית והכבדה, הדבר היחיד שהיה כאן כשבאנו, נראית כאילו עברה מלחמות.

אבל לי לא אכפת משום דבר – מלבד הנייר. הנה באה אחותו של ג'ון. איזו נערה יקרה, וכמה היא דואגת לי! אסור שתמצא אותי כותבת.

היא עקרת-בית מושלמת וחדורת התלהבות, בלי שאיפות למקצוע טוב יותר. אני באמת מאמינה שהיא חושבת שהכתיבה היא הסיבה למחלתי! אבל אני יכולה לכתוב כשהיא בחוץ ומבטי מלווה אותה למרחקים מבעד לחלונות הללו.

אחד מהם משקיף על הדרך, דרך מקסימה, מוצלת ונשוכת רוחות, ואחר רק נשקף אל הנוף הכפרי, המקסים גם הוא, שופע הבוקיצות וכרי האחו הקטיפתיים.

לנייר הקיר הזה יש גם דוגמת משנה, בגוון אחר, והיא מטרידה במיוחד, כי אפשר לראות אותה רק באור מסוים, וגם אז לא בבירור.

אבל במקומות שבהם היא לא דהויה, כשהשמש בדיוק במקום הנכון – אני מצליחה לראות מין דמות מוזרה, מתגרה וחסרת צורה, שכאילו חומקת מאחורי התרשים החזיתי הכולט והמטופש. הנה אחות במדרגות!

טוב, נגמר הארבעה ביולי! כל האנשים הלכו ואני תשושה לחלוטין. ג'ון חשב שמעט חברה תוכל להועיל לי, לכן אירחנו עכשיו את אימא ונלי והילדים לשבוע.

מובן שלא עשיתי שום דבר. ג'ני מטפלת עכשיו בכל הדברים.

ובכל זאת זה התיש אותי.

ג'ון אומר שאם לא אחלים מהר יותר, הוא ישלח אותי לויר מיטשל² בסתיו.

1 משלי י"ח 24.

2 סילאס ויר מיטשל – סופר ורופא אמריקאי שהתמחה בנוירולוגיה, וטיפל בעיקר בתופעות של היסטריה בעזרת שיטת ה"טיפול במנוחה" שפיתח, שהתבססה על בידוד וריתוק למיטה. הטיפול שהעניק לגילמן עצמה היה מקור ההשראה לכתיבת סיפור זה.

אבל אני ממש לא רוצה ללכת אליו. היתה לי חברה שטופלה אצלו פעם, והיא אומרת שהוא בדיוק כמו ג'ון ואחי, רק יותר! ובנוסף, איזה מאמץ זה לנסוע רחוק כל-כך. אני לא מרגישה שיש משהו שראוי לנקוף אצבע בשבילו, ואני הופכת עצבנית ונרגנת להחריד.

אני בוכה בלי סיבה, ובוכה רוב הזמן. כמובן, לא כשג'ון כאן, או מישהו אחר, רק כשאני לבדי. ואני לבדי חלק גדול מהזמן עכשיו. ג'ון מתמהמה בעיר לעתים תכופות בגלל מקרים קשים, וג'ני טובה ומניחה לי לנפשי כשזהו רצוני. אז אני מתהלכת קצת בגן ובאותו משעול מקסים, יושבת על המרפסת מתחת לוורדים, ומרבה לשכב כאן למעלה.

אני לומדת לחבב את החדר למרות נייר הקיר. אולי בגלל נייר הקיר. הוא מצא לו משכן בתוך ראשי!

אני שוכבת כאן על המיטה הענקית והמקובעת הזאת – אני חושבת שהיא קבועה לרצפה במסמרים – ועוקבת אחר הדוגמא שעה אחר שעה. זה טוב כמו להתעמל, אני נשבעת לכם. אני מתחילה, למשל, בתחתית, למטה שם בפינה, שם לא נגעו, ומחליטה בפעם האלף שהפעם אעקוב אחר הדוגמא חסרת השחר הזאת עד שאגיע לאיזושהי מסקנה.

אני לא יודעת הרבה על עקרונות השרטוט, אבל אני יודעת שהיא לא מאורגנת על פי שום חוקיות של רדיוס, או חילוף, או חזרה, או סימטריה, או שום דבר שאי פעם שמעתי עליו.

יש בה חזרות כמובן, לרוחב, אבל לא בשום כיוון אחר. כשבוחרים אותה מצד אחד, כל רצועת רוחב ניצבת בפני עצמה, והעקומות והעיתורים הנפוחים – מעין "סגנון רומנסקי קלוקל" מהול בהזיות גמילה – מתנודדים מעלה מטה בטורים מבודדים של איוולת.

אבל מהצד השני הם מתחברים באלכסון, ומתאריהם מתפשטים בגלים משופעים עצומים של אימה אופטית, כמו ים של אצות המתפתלות במלוא הקצב.

כל זה קורה גם במאוזן, או לפחות כך נדמה, ואני מתישה את עצמי בניסיון לאתר את הסדר שבו היא מתקדמת בכיוון זה.

הם השתמשו ברצועה אופקית לכרכוב, וגם זה מבלבל להפליא. בקצה אחד של החדר כמעט אין פגם בנייר, ושם, כשהאורות גוועים, והשמש השוקעת זורחת ישירות עליו, אני כמעט יכולה לדמיין רדיוסים למרות הכל –

הגרוטסקות האינסופיות מתארגנות סביב מרכז משותף וממהרות לצלול מטה
בטירוף שווה-שוקיים.
מעייף אותי לעקוב אחרי זה. אולי אלך לנמנם.

אני לא יודעת למה לי לכתוב את זה.

אני לא רוצה.

אני לא מרגישה שזה בכוחי. ואני יודעת שג'ון היה חושב שזה מגוחך. אבל
אני חייבת לומר בדרך כלשהי מה אני מרגישה וחושבת – יש בזה משום הקלה
גדולה!

אבל המאמץ הופך גדול מן ההקלה.

מחצית מהזמן אני עצלה להפליא, ואני מרבה כל-כך לשכב.

ג'ון אומר שאסור לי לבזבז את הכוחות שלי, ומכריח אותי ליטול שמן של
כבד דג בקלה וכל מיני מי טוניק ואחרים, שלא לדבר על ג'ינג'ר אייל, ויין,
ובשר נא.

ג'ון היקר! כמה יקרה האהבה שהוא רוחש כלפי, וכמה הוא שונא שאני
חולה. לא מזמן ניסיתי לנהל איתו שיחה אמיתית, הגיונית ורצינית, ולומר לו
שהייתי רוצה שירשה לי ללכת לבקר את בן הדוד הנרי ואת יוליה.

אבל הוא אמר שאין לי הכוח לנסוע, וגם לא הכוח לעמוד בזה כשאגיע לשם;
ואני לא היטבתי להציג את הטיעון שלי, כי פרצתי בבכי עוד לפני שסיימתי.

זה נהיה מאמץ אדיר בשבילי, לחשוב בהיגיון. זו כנראה חולשת העצבים.

וג'ון היקר אסף אותי בזרועותיו, ופשוט נשא אותי במעלה המדרגות והשכיב
אותי במיטה, וישב לצדי, וקרא באוזני עד שראשי התעייף.

הוא אמר שאני אהובתו ומקור נחמתו וכל מה שיש לו, ושאני חייבת לטפל
בעצמי למענו, ולהיות בריאה.

הוא אומר שאף אחד מלבדי לא יוכל להוציא אותי מזה, שאני חייבת
להשתמש בכוח הרצון והשליטה העצמית שלי ולא להניח לדמיונות מטופשים
להוציא אותי משיווי משקל.

יש מקור אחד של נחמה, התינוק בריא ושמח, והוא לא צריך לגור בחדר
הילדים הזה עם נייר הקיר המחריר.

אלמלא גרנו בו, היה הילד היקר נאלץ לגור בו! איזה מזל שניצלנו מזה!
בעד שום הון שבעולם לא הייתי נותנת לשום ילד שלי, יצור קטן ונוח להשפעה,
להתגורר בחדר כזה.

מעולם לא חשבתי על זה קודם, אבל אחרי ככלות הכל מזל שג'ון שם אותי כאן, תבינו, לי כל-כך הרבה יותר קל לעמוד בזה מאשר לתינוק. מובן שאני לא מזכירה את זה יותר בפניהם – אני נבונה מספיק – אבל בכל אופן אני ממשיכה לעקוב אחריו.

יש בנייר הזה דברים שאף אחד לא מכיר חוץ ממני, וגם לא יכיר. מאחורי הדוגמא החיצונית הזאת הולכות הצורות העמומות ונהפכות ברורות יותר מיום ליום.

זו תמיד אותה צורה, היא רק חוזרת פעמים רבות. היא נראית כמו אשה כפופה שמתגנבת סביב מאחורי הדוגמא. זה לא מוצא חן בעיני בכלל. אני שואלת את עצמי – אני מתחילה לחשוב – הייתי רוצה שג'ון ייקח אותי הרחק מכאן!

כל-כך קשה לדבר עם ג'ון על המקרה שלי, משום שהוא כל-כך חכם, ומשום שהוא אוהב אותי כל-כך.

אבל ניסיתי אתמול בלילה.

זה היה לאור הירח. הירח זורח פנימה מכל עבר ממש כמו השמש. לפעמים אני שונאת לראות אותו, הוא מתגנב בכזו איטיות, ותמיד נכנס מבעד לחלון זה או אחר.

ג'ון ישן ובשום אופן לא רציתי להעיר אותו, לכן שכבתי בשקט והסתכלתי איך אור הירח נופל על נייר הקיר הגלי הזה עד שהתגנבה אלי הבחילה. הדמות העמומה מאחור נראתה כמנערת את הדוגמא, ממש כאילו היא רוצה לצאת.

קמתי בזהירות וניגשתי למשש ולראות אם הנייר באמת זו, וכשחזרתי, ג'ון היה ער.

"מה קרה, ילדונת?" הוא אמר. "אל תצאי להסתובב ככה – את תתקררי". חשבתי שזה זמן טוב לדבר, לכן אמרתי לו שמצבי ממש לא משתפר כאן, ושהייתי רוצה שייקח אותי למקום אחר.

"אבל אהובתי!" אמר, "החווה שלנו יסתיים בעוד שלושה שבועות, ואני לא רואה דרך לעזוב לפני כן.

"השיפוצים בבית לא הסתיימו, ואני בשום אופן לא יכול לעזוב עכשיו את העיר. מובן שאילו היית בסכנה, הייתי יכול והייתי עוזב, אבל מצבך באמת טוב יותר, יקירה, בין אם את מבחינה בכך ובין אם לאו. אני רופא, יקירה, ואני יודע.

את מעלה בשר וצבע, התיאבון שלך השתפר, אני באמת הרבה יותר רגוע ביחס אלייך".

"אינני שוקלת, ולו גרם אחד יותר", אמרתי אני, "ואף לא כפי ששקלתי; והתיאבון שלי אולי טוב יותר בערב כשאתה כאן, אבל הוא גרוע יותר בבוקר כשאתה נוסע!"

"יבורך ליבה הקט!" אמר וחיבק אותי חיבוק גדול, "ותהיה חולה ככל שתחפוץ! אבל כעת הבה ניטיב עם עצמנו ונלך לישון, ונדבר על זה בבוקר!"

"ואתה לא תיסע מכאן?" שאלתי בקדרות.

"אבל איך אוכל, יקירתי? בעוד שלושה שבועות בסך הכל נצא לטיול קטן ונחמד של כמה ימים בזמן שג'ני תכין את הבית. באמת, יקירה, מצבך השתפר!"

"השתפר בגוף אולי – פתחתי, ואז קטעתי את דברי כי הוא ישב זקוף והביט בי במבט נוקשה ומלא תוכחה, כך שלא יכולתי לומר מלה אחת נוספת. "אהובתי", אמר, "אני מתחנן לפניך, למעני ולמען ילדנו, כמו גם למען עצמך, שלעולם לא תניחי לרעיון כזה לחדור לשכלך! אין דבר מסוכן יותר, ומפתה יותר, בשביל מזג כמו שלך. זוהי גחמה כוזבת וטיפשית. לא תשימי מבטחך בי כרופא, כשאני אומר לך זאת?"

מובן שלא אמרתי שום דבר נוסף בעניין, ותוך זמן קצר הלכנו לישון. הוא חשב שנרדמתי ראשונה, אבל לא נרדמתי, ושכבתי שעות בניסיון להחליט אם הדוגמא הקדמית והדוגמא האחרית באמת נעות ביחד או בנפרד.

בדוגמא כזו, לאור יום, יש חוסר רצף, הפרה של חוק, שמהווה מטרד מתמיד לשכל נורמלי.

הצבע מחריד דיו, ולא אמין, ומרתיח, אבל הדוגמא מענה ממש. נדמה לכם שקניתם בה שליטה, אבל איך שאתם מתקדמים כברת דרך במעקב אחריה, היא עושה גלגול לאחור וטופחת על פניכם, מפילה אתכם ארצה ורומסת אתכם. היא כמו חלום רע.

הדוגמא החיצונית היא ערבסקה פרחונית שמזכירה צורת פטרייה. אם תוכלו לדמיין פטרייה עם מפרקים, שרשרת אינסופית של פטריות שמנצות ונוכטות בעוויתות אין קץ – נו, משהו כזה.

כלומר, לפעמים!

יש בנייר הזה דבר אחד משונה בכירור, דבר שאיש מלכדי כנראה לא מבחין

בו, והוא השינוי שעובר עליו כשהאור משתנה.
כשהשמש פורצת פנימה דרך החלון המזרחי – אני תמיד ממתינה לאותה קרן שמש ראשונה, ארוכה, ישרה – הוא משתנה בכזו מהירות שאני תמיד מתקשה להאמין למראה עיני.
משום כך אני תמיד מביטה בזה.
לאור הירח – הירח מאיר פנימה כל הלילה כשיש ירח – לא הייתי מזהה שזה אותו נייר.
בלילה, בכל סוג של אור, בדמדומים, לאור נר, לאור מנורה, והגרוע מכל – לאור הירח, היא הופכת לסורגים! אני מתכוונת לדוגמא החיצונית, והאשה שמאחוריה ברורה ככל שרק אפשר.
במשך זמן רב לא הבנתי מה זה הדבר שנראה מאחור, אותה דוגמא תחתית עמומה, אבל עכשיו אני די בטוחה שזו אשה.
לאור היום היא מפוחדת, שקטה. אני מתארת לעצמי שהדוגמא היא שגורמת לה להיות כל־כך דוממת. זה כל־כך מבלבל. זה גורם לי להשתתק לשעות.
אני שוכבת במיטה כל־כך הרבה עכשיו. ג'ון אומר שזה טוב בשבילי, ושאישן כמה שרק אוכל.
למעשה הוא זה שהחל במנהג, כששלח אותי לשכב לנוח שעה לאחר כל ארוחה.
זה מנהג רע מאוד, אני בטוחה, כי תבינו, אני לא ישנה.
והוא מוביל לרמייה, כי אני לא מספרת שאני ערה – הו לא!
האמת היא שאני מתחילה קצת לפחד מג'ון.
הוא נראה מאוד מוזר לפעמים, ואפילו לג'ני יש מבט לא מובן.
לעתים מכה בי המחשבה, כהיפותזה מדעית של ממש – שאולי זה הנייר!
הבטתי בג'ון כשהוא לא ידע שאני מסתכלת, ונכנסתי לחדר פתאום בתירוץ תמימים, וכמה פעמים תפסתי אותו מסתכל על הנייר! וגם את ג'ני. פעם תפסתי את ג'ני כשידה עליו.
היא לא ידעה שאני בחדר, וכששאלתי אותה בקול שקט, שקט מאוד, באיפוק רב ככל האפשר, מה היא עושה עם הנייר – היא הסתובבה, כאילו נתפסה בעת גניבה, ונראתה מאוד כועסת – ושאלה אותי למה אני מבהילה אותה ככה!
אז היא אמרה שהנייר מכתים כל דבר שהוא נוגע בו, שהיא מצאה מריחות צהובות על כל הבגדים שלי ושל ג'ון, ושהיתה רוצה שנהיה יותר זהירים.
נכון שזה נשמע תמים? אבל אני יודעת שהיא בחנה את הדוגמא, ואני נחושה בדעתי שאף אחד לא ימצא אותה מלכדי!

החיים עכשיו מרתקים הרבה יותר משהיו, תבינו יש לי יותר למה לצפות, למה להמתין, לחכות. אני באמת אוכלת יותר טוב, וגם שקטה יותר משהייתי. ג'ון כל-כך שמח לראות שאני משתפרת! לא מזמן הוא צחק קצת ואמר שנראה שאני פורחת למרות נייר הקיר שלי. חתמתי את השיחה בצחוק. לא היתה לי שום כוונה לומר לו שזה בגלל נייר הקיר – הוא היה צוחק ממני. אולי אפילו היה רוצה לקחת אותי מכאן. עכשיו אני לא רוצה לעזוב לפני שאגלה. יש עוד שבוע, ואני חושבת שזה יספיק.

ההרגשה שלי השתפרה כל-כך! אני לא ישנה הרבה בלילה, כי כל-כך מעניין לצפות בהתרחשויות; אבל אני מרבה לישון במשך היום. במשך היום זה מעייף ומבלבל. תמיד יש ניצנים חדשים על הפטרייה, וגוונים חדשים של צהוב על הכל. אני לא יכולה לספור את כולם, אף על פי שניסיתי בתשומת לב. הוא בצהוב משונה כל-כך, נייר הקיר הזה! הוא גורם לי לחשוב על כל הדברים הצהובים שאי פעם ראיתי – לא דברים יפים כמו נוריות, אלא דברים צהובים ישנים, רקובים ומקולקלים. אבל יש בנייר הקיר הזה משהו נוסף – הריח! הבחנתי בו ברגע שנכנסנו אל החדר, אבל עם כל-כך הרבה אוויר ושמש הוא לא היה נורא. עכשיו היה לנו כאן שבוע של ערפל וגשם, ובין שהחלונות פתוחים או סגורים, הריח כאן. הוא מתגנב בכל רחבי הבית. אני מוצאת אותו מרחף בחדר האוכל, חומק בטרקלין, מתחבא במבואה, אורב לי במדרגות. הוא נכנס לשיער שלי. אפילו כשאני יוצאת לרכיבה, אם לפתע אני מסובבת את הראש ומפתיעה אותו – הריח הזה נמצא שם! ואיזה ניחוח מוזר! השקעתי שעות בניסיון לנתח אותו, לגלות כמו מה הוא מריח. הוא לא רע – בתחילה, ומאוד עדין, אבל הוא הניחוח החמקמק והעיקש ביותר שאי פעם הכרתי. במזג האוויר הלח הזה הוא נורא, אני מתעוררת בלילה ומוצאת אותו תלוי מעלי.

בהתחלה הוא היה מפריע לי. שקלתי ברצינות לשרוף את הבית – כדי להגיע אל הריח.
אבל עכשיו אני רגילה אליו. הדבר היחיד שאני יכולה לחשוב עליו כדומה לו הוא הצבע של נייר הקיר! ריח צהוב.
יש סימן משונה מאוד על הקיר הזה, ממש למטה, ליד הפאנל. פס הסובב סביב החדר. הוא נמשך מאחורי כל פריט ריהוט, מלבד המיטה, מריחה ארוכה, ישרה, סדורה, כאילו מרחו שכבה על שכבה.
אני שואלת את עצמי איך היא נעשתה ומי עשה אותה, ולשם מה עשו אותה. סביב סביב סביב – סביב סביב סביב – היא גורמת לראשי להסתובב!

סוף סוף באמת גיליתי משהו.
ההתבוננות הממושכת כל-כך בלילה, כשזה משתנה כך, עזרה לי סוף סוף להבין.
הדוגמא החיצונית באמת זזה – ואין פלא! האשה שמאחור מטלטלת אותה! לפעמים נדמה לי שיש שם הרבה מאוד נשים מאחור, ולפעמים רק אחת, והיא זוחלת סביב במהירות, והזחילה שלה מטלטלת הכל.
בנקודות הבהירות ביותר היא דוממת, ובנקודות האפלות מאוד היא פשוט תופסת את הסורגים ומטלטלת אותם בחוזקה.
וכל הזמן היא מנסה להשתחל דרכה. אבל אי אפשר להשתחל דרך הדוגמא – היא כל-כך חונקת; אני חושבת שבגלל זה יש לה כל-כך הרבה ראשים.
הם משתחלים דרכה ואז הדוגמא חונקת אותם והופכת אותם, ומגלגלת את עיניהם פנימה!
אילו היו הראשים מכוסים או נערפים, זה כבר היה פחות נורא.

אני חושבת שהאשה הזאת יוצאת החוצה במשך היום!
ואני אגיד לכם למה – בינינו – ראיתי אותה!
אני רואה אותה מבעד לכל אחד מהחלונות שלי!
זו אותה אשה, אני יודעת, כי היא תמיד מתגנבת, ורוכ הנשים לא מתגנבות לאור יום.
אני רואה אותה על הדרך הארוכה הזאת תחת העצים, מתגנבת לכדה, וכשכרכרה מתקרבת, היא מתחבאת תחת שיחי האוכמניות.

אני בכלל לא מאשימה אותה. זה בטח משפיל מאוד להיתפס מתגנבת לאור יום!

אני תמיד נועלת את הדלת כשאני מתגנבת לאור יום. אני לא יכולה לעשות את זה בלילה, כי אני יודעת שג'ון מיד יתחיל לחשוד. וג'ון כל-כך מוזר עכשיו, שאני לא רוצה להרגיז אותו. הייתי רוצה שהוא יעבור לחדר אחר! ואני גם לא רוצה שאף אחד יוציא את האשה הזאת החוצה בלילה מלבדי.

לעתים קרובות אני שואלת את עצמי אם הייתי יכולה לראות אותה מבעד לכל החלונות בעת ובעונה אחת.

אבל גם כשאני מפנה את הראש, מהר ככל יכולתי, אני מצליחה להביט רק מבעד לחלון אחד בכל פעם.

ואף על פי שאני תמיד רואה אותה, ייתכן שהיא יכולה להתגנב מהר יותר מכפי שאני יכולה להסתובב!

לפעמים עקבתי אחריה כשהתרחקה בנוף הכפרי הפתוח, מתגנבת מהר כצל ענן ברוח חזקה.

לו רק ניתן היה להסיר את הרוגמא העליונה מעל התחתונה! אני מתכוונת לנסות, לאט לאט.

גיליתי עוד דבר מוזר, אבל הפעם אני לא מספרת! לא כדאי לסמוך על אנשים יותר מדי.

נותרו רק עוד יומיים להסיר את הנייר הזה, ונדמה לי שג'ון מתחיל לשים לב. המבט שבעיניו לא מוצא חן בעיני.

ושמעתי אותו שואל את ג'ני הרבה שאלות מקצועיות עלי. והיה לה מה לדווח.

היא אמרה שאני ישנה הרבה מאוד במשך היום.

ג'ון יודע שאני לא ישנה טוב בלילה, אף על פי שאני כל-כך שקטה!

הוא גם שאל אותי כל מיני שאלות, והעמיד פני אוהב ונדיב מאוד.

כאילו שאני לא יכולה לקרוא אותו!

ובכל זאת, אין זה מפתיע אותי שהוא נוהג כך, אחרי שישן תחת הנייר הזה במשך שלושה חודשים.

אותי זה רק מעניין, אבל אני בטוחה שיש לזה השפעה חשאית על ג'ון ועל ג'ני.

האח! זהו היום האחרון, אבל זה יספיק. ג'ון אמור להישאר בלילה בעיר, והוא לא ייצא עד הערב.

ג'ני רצתה לישון אתי – ברייה ערמומית! אבל אמרתי לה שללא ספק אנוח טוב יותר בלילה אם אהיה לבדי.

זה היה חכם, כי בעצם לא הייתי בכלל לכד! ברגע שהירח האיר והברייה האומללה הזאת החלה לזחול ולטלטל את הדוגמא, קמתי ורצתי לעזור לה. משכתי וטילטלתי, טילטלתי ומשכתי, ולפני שהבוקר הגיע קילפנו יארדים של הנייר הזה.

רצועה בגובה הראש שלי בערך לאורך חצי מהיקף החדר. ואז כשהשמש יצאה והדוגמא הנוראה החלה ללעוג לי, הכרזתי שאגמור זאת היום!

אנחנו נוסעים מכאן מחר, והם מחזירים את כל הרהיטים שלי למטה כדי להשאיר את הדברים כמו שהיו לפני בואנו.

ג'ני הסתכלה על הקיר בתדהמה, אבל אני אמרתי לה בשמחה שעשיתי את זה מתוך שנאה טהורה כלפי הדבר המרושע.

היא צחקה ואמרה שלא אכפת לה לעשות את זה בעצמה, אבל אסור שאתעייף.

איך היא הסגירה את עצמה באותו רגע.

אבל אני כאן, ואף אדם מלבדי לא יגיע בנייר הזה – בחיים לא! היא ניסתה לגרום לי לצאת מהחדר – זה היה שקוף! אבל אני אמרתי שכל-כך שקט וריק ונקי עכשיו, שאני מאמינה שאשכב שוב לישון ככל שאוכל; ולא להעיר אותי אפילו לארוחת ערב – אני אקרא להם כשאתעורר.

אז היא הלכה, והמשרתים הלכו, והחפצים הלכו, ואין שום דבר מלבד מסגרת המיטה הענקית הממוסמרת לרצפה, עם מזרן הקנבס שמצאנו עליה.

הלילה נישן בקומה התחתונה, ומחר נעלה על אנייה ונפליג הביתה. אני די נהנית מהחדר, עכשיו כשהוא שוב חשוף.

כמה קרעו כאן הילדים!

מסגרת המיטה הזאת מכורסמת למדי!

אבל אני חייבת לגשת לעבודה.

נעלתי את הדלת וזרקתי את המפתח אל שביל החזית.

אני לא רוצה לצאת, ואני לא רוצה שאף אחד ייכנס, עד שג'ון יבוא.

אני רוצה להכות אותו בתדהמה.

יש לי כאן חבל שאפילו ג'ני לא מצאה. אם האשה הזאת באמת תצא, ותנסה

להימלט, אני יכולה לקשור אותה!
 אבל שכחתי שלא אוכל להגיע למקומות המרוחקים בלי שיהיה לי משהו
 לעמוד עליו!

המיטה הזאת לא זזה!
 ניסיתי להרים ולדחוף אותה עד שנגמר לי הכוח, ואז התרגזתי כל-כך
 שהורדתי בנשיכה פיסה קטנה באחת הפינות – אבל זה הכאיב לשיניים שלי.
 אז קילפתי את כל הנייר שאליו הצלחתי להגיע ממקום עומדי על הרצפה.
 הוא נדבק נורא והדוגמא ממש נהנית מזה! כל אותם ראשים חנוקים ועיניים
 בולובסיות וגידולים פטרייתיים-מתנודדים ממש צווחים בלעג!
 הכעס שלי תופח מספיק כדי לעשות מעשה נואש. קפיצה מהחלון היתה
 יכולה להיות התעמלות נפלאה, אבל הסורגים חזקים מכדי שאנסה אפילו.
 ומלבד זאת לא אעשה את זה. מובן שלא. אני יודעת היטב שצעד כזה אינו
 הולם והוא עשוי להיות מובן שלא כהלכה.

אני לא אוהבת אפילו להסתכל מבעד לחלונות – יש שם כל-כך הרבה
 מהנשים המתגנבות הללו, והן מתגנבות כל-כך מהר.
 אני תוהה אם כולן יוצאות מתוך נייר הקיר הזה כפי שאני יצאתי?
 אבל עכשיו אני חגורה בכטחה בחבל המוסווה-היטב שלי – לא תוציאו
 אותי אל הדרך ההיא!
 אני משערת שאצטרך לחזור אל מאחורי הדוגמא כשהלילה יבוא, וזה
 קשה!

כל-כך נעים להיות בחוץ, בחדר הענק הזה, ולהתגנב סביב כאוות נפשי!
 אני לא רוצה לצאת החוצה. אני לא אצא, אפילו אם ג'ני תבקש ממני.
 כי בחוץ צריך להתגנב על הארץ, והכל ירוק במקום צהוב.
 אבל כאן אני יכולה להתגנב בקלות על הרצפה, והכתף שלי בדיוק מתאימה
 למריחה שלאורך הקיר, כך שאינני יכולה לאבד את דרכי.
 או, הנה ג'ון בדלת!

אין טעם, איש צעיר, לא תוכל לפתוח אותה!
 איך שהוא קורא וחובט!
 כעת הוא צועק שיביאו לו גרזן.
 יהיה חבל לשבור את הדלת היפה הזאת!
 "ג'ון יקירי!" אמרתי בקולי העדין ביותר, "המפתח למטה ליד מדרגות
 הכניסה, מתחת לעלה של לָחֶךְ!"
 זה השתיק אותו לכמה דקות.

ואז הוא אמר – בקול שקט מאוד, "תפתחי את הדלת, אהובתי!"
"אני לא יכולה", אמרתי אני. "המפתח נמצא למטה ליד הדלת הראשית
מתחת לעלה של לחך!"

ואז אמרתי זאת שוב, בעדינות ובאיטיות רבה, ואמרתי את זה לעתים כל-
כך תכופות שהוא היה צריך ללכת לראות, והוא מצא אותו כמובן, ונכנס. הוא
קפא בפתח.

"מה קרה?" הוא צעק. "למען השם, מה את עושה!"
המשכתי להתגנב באותו אופן, אבל הסתכלתי עליו מעבר לכתפי.
"יצאתי סוף סוף", אמרתי, "על אפך ועל אף ג'ין. וקילפתי את רוב הנייר, כך
שלא תוכלו להחזיר אותי לשם!"

אז מה ראה האיש הזה להתעלף? אבל זה מה שהוא עשה, ובדיוק לרוחב
המסלול שלי ליד הקיר, כך שנאלצתי להתגנב כל פעם מעליו!

מאנגלית דפנה רוזנבליט

סיגל בן־יאיר

שישה שירים

אני כותבת

אני כותבת מהצד של היד בלי הלב.
 קוצים יש
 ושתי זונות
 ואם הרחמים.
 העט הוא ספה מזהבת צלובה על החזה
 כתם דיו על לבי.
 אני כותבת –
 נה מה קי טה פה, פרפר
 לילה מת, פרוש על חלונך.

אבא

זה לא לילה, זה בקר
 מצפה לכה כהה. אני שוב מחפשת בין התקליטים שלך
 את האלבום של קינג קרימזון מ־1974.
 ברצועה חמש השיר "משמר הלילה". הפטפון הישן שלך חורק.
 אני מתגעגעת למבט שלך נח על פני.
 תספור לי ספור. תספור לי שוב על האפר שבא עם סכין וחתך
 את המליציה של קפטן פרנס באונינג קוך
 הוא גזר אותם מהציור כמו מעגל אנשי ניר
 אפשר היה סוף סוף לראות להם את הפנים.
 אותך עצרתי בלבי כמו חוסם ורידים. הלב הוא חר.

החר הוא לב. שלבתי את ידי. הגנתי על עצמי אבל
גבי נשאר חשוף לצל מסתר מפני האור.

המתנה היפה בעולם

שלושה שושנים אדמים
שהבאת ביום רביעי, שתמיד
יקרו לי דברים טובים
ביום רביעי.
המתנה היפה בעולם.
(שכל ימי הביאו לי
ורדים חורים מנקיפות מצפון
ורחים, ריח נבלת אהבה לאשה אחרת).

אורן

יש לו אשה אנחנו נצמדים אנחנו זה לצואר
זה אנחנו כמו עלוקות אנחנו יונקות חמות קרובות אנחנו לדם למות למלחמה
יש לו אשה הוא כותב אוהב
אותך

בוא בספטמבר

כל מה שנסתר מהעין הוא הכל
היא אומרת לעצמה.
כשידה חולפת
על פני משהו כך היא מתנחמת
ופושקת את אצבעותיה.
היא מדמינת את הזמן מסדר לפי דקות,
אבל יש והרגלים הולכות הפוך למחוגי השעון
נסוגות ומתקפלות לבטן ולחזה
ומסביב, כך נדמה, הרהיטים והכלים נעים קדימה.
והקול. זכרונו של קול שהיה להד,

וּכְאֵב עָמוּם נִמְתַּח בְּעָרְפָּה
 כְּאֲשֶׁר הוּא מְבַלִּיחַ לְדָקָה וְשׁוֹב נְמוּג.
 חוֹזֵר חֲלִילָה, הִיא שָׂרָה לְעֲצָמָה,
 בּוֹא בְּסִפְטָמְבֵּר, הִיא פּוֹתַחַת וִילּוֹן
 וְצוֹחֶקֶת, בִּינָה לְבֵין הָעוֹלָם

אל המערב המזוהב

מְסַכִּיב לְבִית שְׁקָנִינוּ בְּאֶלְף־תִּשְׁע־מֵאוֹת־תִּשְׁעִים־וְשִׁבְעַ
 בְּהִלּוֹאָה בְּרִבִּית מְשִׁתְּנָה לְעֹשְׂרִים וְחֲמֵשׁ שָׁנָה
 מְשִׁתְּרָגִים כּוֹנְסֵי נְכֹסִים שׁוֹלְחִים פֹּארוֹת
 שֶׁל טְפָסִי הוֹצָאָה לַפְּעַל, אַתָּה זוֹכֵר אֶת הַקִּיר
 שֶׁשְׁבַרְנוּ בֵּין הַמְּטַבַּח לְסִלּוֹן עִם קֶשֶׁת לְחֶצֶר
 שֶׁל מְשַׁפַּחַת לֵב שֶׁהִתְגַּרְשׁוּ זְמַן קֶצֶר אַחֲרֵינוּ
 הוּא הִיָּה עוֹמֵד

עִם הַזְּרֵנוּק בְּגִנָּה וְצוֹרַח וְהַכְּלָב הַשָּׁחַר הַמְּשַׁגֵּעַ
 נֶבַח בְּכָל פֶּעַם שֶׁהַסְּקוֹפּוֹן שָׁלוּ יֵלֵל וְהַעִיר אֶת כָּל הַשְּׁכֵנִים
 אֲשֶׁתוֹ הִתְרוֹצְצָה וּפְזָרָה הַתְּנַצְלִיּוֹת מְכַבְּרוֹת
 וּמֵר סוֹלֹמוֹן מְלִמְטָה נֶעֱנַע בְּרֹאשׁוֹ וְסִפֵּר שֶׁהוּא נִפְגַּע

בְּתֵאוֹנַת עֲבוּדָה, מֵאֵז

הִיָּה חֲרֵשׁ בְּאֵזֶן שְׁמֵאל וּמְאוּד עֲצָבָנִי, הוֹסִיף
 בְּקוֹל שְׁקֵט, עֵינָיו הִקְטִינּוּ מִפְּלִבְלוֹת לְצַדֻּדִים
 (וְהֵייתָ מְחַבֵּק אוֹתִי עַד לְמַחְבּוֹא שְׁכָרִיתִי לִי
 בְּקִצָּה הַמְּטָה, בְּהוֹנֹתִי כְּבָר מִבִּיטוֹת
 אֶל הַמְּעַרְב הַמְּזוּהָב וְהַבְּטַחַת שְׁנֵהֵיָה מְאֻשְׁרִים)

ליאן־סיגל שובל

בארבע עיניים

הומאז' ל"שיר ראשון" מאת פיטר אורלובסקי

אור ירח לא חודר דרך החלון שלי. אני לא רואה.
 מחפשת בגד בטוח ללבש.
 אשה קטנה היתה פעם אמא שלי, לפני שהלכה לי לאבוד.
 הגוף שלי רוצה לחיות. הילדים שלא נכטו מקוננים על קברי.
 ביום אחד הלבינו מחשבותי
 בעינים פקוחות לרוחה הרעבתי את עצמי
 הפרחתי בועות סבון באויר ורציתי לעוף. אולי מישהו ירצה לאהב אותי.
 נתתי לזבל להערם עד בוש
 קניתי צבעי מים. אני קוראת להם חלומות יבשים.
 אני משתמשת בשערותי שנשרו כסימן חיים
 כפית היא רק בבואה של צמא
 בטלנים מחפים לי בצמתי הרחובות. עורים וחרשים.
 לשארית חיי כל מה שאני צריכה זה את חד הזוית.
 אבא שלי ספר לי ספורים לפני השנה. לא ידעתי שגם הוא אגדה.
 החלומות העלו אותי על המזבח
 הם חלמו שאני נסיכה אהובה
 פגשתי את ג'ינג'יס חאן והוא הפשיט מעלי את מדי הקרב
 הגוף שלי הפך לצוף, נמצץ בידי דבורים
 כל מה שאני צריכה זה להב כדי לפצע את הקהות
 חפשתי סימני טרוף בסמטאות
 רקדתי בין העינים של אלהים, מוגנת כגלם
 נחבטתי לקרקע, ויצאתי לחפש אויר

הִי־צִיאוֹת שְׁלִי אֲמִתִּיּוֹת כְּכֹל שְׂדֵמְעוֹתַי עֲקָרוֹת
אֲנִי מִבִּיטָה לְתוֹךְ קִירוֹת וּמְחַפֶּשֶׁת מִשְׁהוֹ דְמוֹי פָּנִים
אֲז שׁוֹחַחֲתִי עִם הַסְּדָקִים, שְׂאֲלֵתִי: יֵשׁ לָכֶם תְּהוֹם גְּדוֹלָה מִשְׁלִי?
אֲנִי חֲפֹשֶׁת לְמוֹת, הַיּוֹם אוֹ מָחָר, זֶה לֹא מִשְׁנָה
הַצִּילוֹ, נְחַטְפֵתִי, אֵיפֹה אֲנִי.

PNEY ELOHIM

על כישלון הפרויקט של איתמר בן אב"י לַלְטֵן את העברית ועל הממד התיאולוגי ב'החייאת השפה'

הרעיון של החילון המוחלט ושל המודרניות העברית המממשת אותו, אשר במקום להשאיר את הקדוש ואת המוחלט בשליטתו של התיאולוגי מבקשת לכבוש אותם, קנה לעצמו שם רע. חשיבה רדיקלית עשויה לחשוד במודרניות מסוג כזה ולראות בה את החייאתו של המיתוס, חזרה אל אותו עבר תיאולוגי שעליו היא מבקשת להתגבר. בוויכוח בין גרשם שלום לברוך קורצווייל נדמה כי ידו של האחרון היתה על העליונה: הפרדה מוחלטת בין עיר האלוהים לבין העיר הארצית, בין המוחלט (אשר הדרך היחידה להשיגו היא בקבלת כללי המשחק התיאולוגי) לבין "פיסת המציאות הארורה" של החילוניות, הינה חסרת פשר, ויחד עם זאת אמיצה דיה כדי לעמוד בהעדר-מובן זה. ההפרדה הזאת נראית כדרך היחידה להימנע מן האשליה התיאור-פוליטית של הלאומיות, אשר נועדה לשמש מפלט אחרון לתיאולוגיה ולאפשר לה להתקיים גם אחרי מות האלוהים.

בחדשנות זו כלפי המודרניות העברית המממשת יש הרבה מן הצדק: יותר מדי פעמים היא נכשלה, ואכן, במקום להביא להשתלטות על הקודש נשאבה אל תוכו, כמו שקרה למשל ב"ארץ הקדושה". ואולם, נדמה כי כאן המקום להציב את השאלה המכרעת: האם הכישלון הזה הוא תוצאה של רעיון החילון הרדיקלי עצמו – או שמא הוא נובע דווקא מכך שהרעיון לא היה רדיקלי דיו? אכן, התפישה הציונית מציגה עצמה כאמצעי היחיד האפשרי למימוש הפרויקט של החילון הרדיקלי, ואולם, אם אנו מקבלים קביעה זו, ומתוך זיהוי בין המודרניות המממשת לבין הלאומיות מוותרים על הראשונה מתוך הכרה במוגבלותה של השנייה, אנו מוותרים בקלות גדולה מדי, ומשאירים הרבה מדי בידי האויב.

עלינו להציב את השאלה הביקורתית על תנאי האפשרות של המודרניות העברית הרדיקלית. ברור כי הכישלון של מודרניות זו לא היה מקרי, וכי הוא קשור באופן מהותי לעצם המבנה של מכונת המימוש אשר הפעילה את המודרניות. לפני שנדחה את הרעיון של המודרניות הרדיקלית יש לחשוף את המבנה של המכונה הזאת, ולהציב שאלה מכרעת: האם הפגם הוא פגם של רעיון המימוש – או של המכניזם אשר דרכו התממש הרעיון הזה? האם הניצחון של התיאולוגיה הוא תוצאה של חוסר האפשרות להפריד בינה לבין המוחלט – או שמא הסיבה לניצחון זה טמונה בכך שמראש לא ניצב על הבמה דבר מעבר לתיאולוגיה, מעבר לגרעין הכי פנימי והכי מהותי שלה, אשר היה יכול לשמור על עצמו גם במלכודים הנראים חילוניים?

"וְרֵאֵת אֶת אַחֲרֵי וּפְנֵי לֹא יֵרְאוּ" (שמות ל"ג, כג) – אומר אלוהים למשה. התיאולוגי עצמו מבוסס על מעין כתם עיוור, על אי־ראייה מסוימת. אך גם אם נצליח לחשוף את הפנים הללו, הם יישארו "פני האחור" – פני מה שבאי־נראותו מחזיק את כל המבנה של התיאולוגיה. הכישלון של המודרניות המממשת חושף את הפנים הללו; ועלינו לעמוד על מהותם בכדי להכין דרך להצבת השאלה על אודות אפשרותו של החילון הרדיקלי.

בהקשר זה אי־אפשר להסתפק בהצבעה סתמית על "לאומיות" כסיבה לכישלון. ה"לאומי" הוא לבוש מושגי, אופן של הפעלת מכונה. עלינו לחשוף את המבנה של המכונה, ולבחון את האלמנטים שלה כדי לא להסתפק בהצהרות שווא, אלא לראות באופן ברור ומוכחן באיזה מובן בדיוק היא משחזרת את פעולתה של המכונה התיאולוגית.¹ על מנת לעשות זאת, נפנה למקרה מייצג של כישלון המודרניות העברית המממשת.

העבר והבגידה של האותיות הלטיניות

ב־17 בנובמבר 1933, Yomwaw, êrev Kislev, ראה אור הגיליון הראשון של העיתון Deror. Shavuôn îvri metzuyar ha ketav ha îvri ha qadmon, ha-lo hen ha otivot ha latiniyot: כך הוגדר בכתובת מעל עמוד השער. הגיליון עצמו נפתח במאמר המערכת, בו הכריז העורך, איתמר בן־אב"י, על כוונותיו:

1 בחינה כזו הופכת לנחוצה במיוחד היום, כאשר הרעיון של החילון הרדיקלי שוב קונה לעצמו אחיזה במחשבה אירופית רדיקלית, אצל הוגים כמו באדיו וז'וז'ק המרבים לדבר על "מטריאליזם של חסד" או "אתאיזם ברוחו של פאולוס הקדוש".

MA ANU ROTZIM? Ki sefat kenâan tihyé le qinyan kol
yisrael we kol ha tevel. Asarot milionim yiqre'u gam
yilmedu îvrit bi mehirut.

נשים לב להברל המזדקר לעין בין שתי ההתחלות: ההתחלה והתחלה שלפני כל התחלה, המרחפת לה אי-שם במרומי עמוד השער. בפיצולן הן מציגות את שני הקטבים, שני מרכזי הכובד, אשר ביניהם ינוע כל מפעל הליתון (זה השם אשר נתן בן-אב"י לתיקון הכתב שהציע: החלפת האותיות האשוריות המרובעות באותיות הלטיניות). מצד אחד, דהירה לעבר העתיד, לפתיחת פיהם של עשרות המיליונים כדי שיוכלו לדבר; מצד שני – חזרה אל העבר, אל "הכתב הקדמון". בינתיים, ב-1933, מצויים העבר והעתיד באיזון שברירי. ההתקפלות שנעקוב אחריה – נירוטזיציה של הפרוורסיה העברית, שקיעתה אל תוך התיאולוגי – תהיה תוצאה של שבירת השוויון. העבר העברי הקדום והקפוא יכריע את העתיד המהיר, ופניו של הילד העברי הראשון יהפכו בן-רגע לפני זקן – פניו של משה היורד מהר סיני ומחזיק בידיו את לוחות הברית, מעשה האלוהים, וכתב לטיני, כתב האלוהים, חרות על גבי הלוחות.

לאמיתו של דבר, דמותו של איתמר בן-אב"י, הילד העברי הראשון והנצחי, כבר מקפלת בתוכה את שני הווקטורים; הילדות המוצהרת אינה אלא תוצאה של מאבק בלתי פוסק בין העבר לעתיד, ושל התבוסה המתמדת של העתיד לעבר. מצד אחד, פניה של הילדות מכוונים לעתיד. זוהי הנקודה שבה מתאפשרת לראשונה אימננטיזציה מוחלטת של הבלתי אפשרי, הפריצה ההולכת ונפתחת לקראת הכיבושים העתידיים. זו המשמעות של הפיכת העברית לשפת אם, של הוצאתה מרובד של נוספות, אשר הבטיח את מעמדה כלשון הקודש, שפה מעל לשפה, שפה מכפילה, המצויה תמיד אי-שם מעל לשפה המדוברת, שפה הקודמת תמיד, שפה עברית, כיוון שהיא שייכת תמיד לסוג של עבר שאף פעם לא היה הווה ונוכח. הרגע שבו ביטא בן-אב"י את מילותיו הראשונות היה רגע שבו הוכרע העבר המוחלט הזה ונכנע לעתיד: לעתידה של העברית המתפשטת במהירות על פני השטח, והופכת נגישה ונתונה לכל באופן חופשי ובלתי-אמצעי.

אך דווקא ניצחון עתיד זה נותר תמיד בשליטת העבר. האיש שמסמל את השליטה נלכד בידי העבר בילדותו, בחייו ולאחר מותו: גם ספרו האוטוביוגרפי, "עם שחר עצמאותנו", אשר ראה אור שמונה-עשרה שנים לאחר מותו, נשא את

כותרת המשנה: "זיכרונות חייו של הילד העברי הראשון".² העבר לא ויתר ולא נכנע: הוא השתלט על אותה נקודה שבה הפך להווה ולנשלט, והפך אותה עצמה לעבר מוחלט, לילדות עברית בלתי חדירה וחסרת אונים, שלא עתידה להסתיים לעולם. זוהי ילדות תיכנע שאינה נכנעת לבגרות, ילדות המכתיבה את כל מהלך החיים, שמסלולם נקבע על ידה.

היבעלות כפולה של העבר בידי העתיד, ושל העתיד המנצח הזה בידי עבר עוד יותר אבסולוטי, זהו סיפור כישלונה של המודרניות העברית המממשת. במצב הרגיל אנו מגיעים אל מקום האירוע מאוחר מדי ורואים רק את סופו של התהליך: הבור הנפער, התהום של העבר המוחלט השואבת אל תוכה הכל ואינה יודעת שובעה. שחזורו של פרויקט הליטון יאפשר לנו להתגבר על האיחור הזה: נעקוב בפועל אחר העבר הבולע את העתיד המנצח, וננסה לעמוד על התחבולה שבה משתמש העבר המוחלט לצורך השתלטות על העתיד.

אפשר להבחין בשלושה שלבים בניסיונותיו של בן-אב"י לבצע את המהפך. העיתון "דרור" סימן את תחילתו של השני. את הראשון מזכיר בן-אב"י עצמו בשורות הראשונות של מאמר המערכת:

כאשר פרסם עורך שבועון זה את "אבי" – הספר העברי הראשון באותיות לטיניות – עורר הדבר התפלאות בקרב רבים והתנגדות בקרב אחרים; אף הדיבור "בגידה" נזרק אז במחנה – בגידה מצד בנו של מחיה שפתנו בעצם קדושתה ונשמתה מימים כה רבים.

Avi, ביוגרפיה של אליעזר בן-יהודה, הספר העברי הראשון (והיחיד) שנדפס במלואו באותיות לטיניות, יצא לאור ב-1927 (על עמוד השער מופיעים שלושה תאריכים: 1927, 5687 וכמו כן X le-hatzharat balfur). כמה חודשים מאוחר יותר התחיל בן-אב"י להוציא שבועון מלוטן, "השבוע הפלסטיני", אשר דעך לאחר כחצי שנה.

אלא שכבר כאן העבר המוחלט, אשר קדם לכל ראשית, רודף אחר מפעל הליטון ושומט מתחתיו את נקודת המשען של ההתחלה. כל עותקי "אבי" שהגיעו לידינו מסומנים כ-"mahādōrah çeniyah"; המהדורה הראשונה, או שלא התקיימה כלל, או שהופצה במעגל המצומצם של קרובי המשפחה.³ גם

2 ניתן להוסיף לכך גם את העובדה שמתוך שלושת הספרים העבריים שהוקדשו לבן-אב"י, שניים הם ספרי ילדים ונוער, פרי עטה של דבורה עומר: "הבכור לבית אב"י", והמשכו "אהבתו של איתמר".

3 כאן, כמו גם בהמשך המאמר, אני מסתמך על מאמרו של אייטורק אילקר: Ilker Aytürk, "Attempts at Romanising the Hebrew Script and their Failure: Nationalism, Religion

נוכחותו הפיזית של הספר גוררת אחריה כמעין כפיל, רוח רפאים, נשמה ללא גוף. בספר מתאר בן-אב"י מעין "סצינה-ראשונית", דו-שיח בינו לבין אביו, אשר במהלכו מברך בן-יהודה את בנו בן העשר שיעז ויצליח ב"הטלת האותיות הלטיניות על היהודים". מיד אחרי דו-שיח זה מחבר בן-אב"י את היצירה העברו-לטינית הראשונה: שיר שאף הוא אבד "בין ניירות ילדותו".

לרשימה זו של התחלות, שספק היו ספק אבדו, ניתן להוסיף גם את כתב העת העברו-לטיני "קדרון", שגיליונו הראשון היה מוכן להדפסה ב-1913, אך הוצאתו לאור התבטלה ברגע האחרון על פי בקשתו של "רב ירושלמי ידוע", וכן את ספרו הראשון של בן-אב"י, "ברקים", אשר אף הוא היה כבר מוכן להדפסה באותיות הלטיניות כאשר המושל הצבאי של חיפה, חסן-ביי, החריס את כל ניירותיו (הספר הודפס מאוחר יותר, אבל באותיות "אשוריות" רגילות).⁴

נחזור אל השורות הפותחות את מאמר המערכת בגיליון הראשון של "דרור", ולנושא נוסף המופיע בשורות אלו: הבגידה. דווקא הניסיון להתמודד עם ההאשמה בבגידה יוצר פירצה שדרכה מסתער העבר התיאולוגי המוחלט על זירת הליטון.

נתבונן בהאשמה אשר הוטחה בבן-אב"י: "בגידה מצד בנו של מחיה שפתנו: בעצם קדושתה ונשמתה מימים כה רבים." (ההדגשה היא של בן-אב"י). נשים לב: מדובר בהתנגדות דווקא מצדם של אלו התומכים במפעלו של בן-יהודה, במהלך של האימננטיזציה של השפה והחייאתה. מעשהו של בן-אב"י נתפש כמסכן תחייה זו: השפה העברית, אותו מת שאביו החיה, ואשר לתחייתו שימשה הילדות הנצחית שלו אות והוכחה, תיפגע בנפשה, תומת פעם נוספת על-ידי כך שיישאל ממנה הכתב האותנטי והמקודש שלה (עוד בהקדמה ל"אבי" חזה בן-אב"י טענות מסוג זה: "יאמרו רבים אולי: הנה-נא בא ירושלמי נועז להרוס מסורת אבות, ומתוך ביטול הכתב המרובע ייצא ביטול הלשון עצמה").

בן-אב"י מנסה להשיב להאשמה זו; ודווקא כך מתבצעת הפיכת הנגד במפעל הליטון: ממעשה המכוון כולו לעתיד, הוא הופך לניסיון להחזיר את זכויות העבר הקדום. התיאולוגיה צצה בזירה, תחילה באופן צנוע, כ"עברו של העתיד" המשועבד לתנועה המהירה של השפה הגולשת על פני השטח; אך לא

4 גם כאן אני מסתמך על מאמרו של אייטורק. ככלל, ניתן להביא דוגמאות רבות לתפקידה המכוון של פיגורת "ראשית הצללים", ראשית שקדמה לכל ראשית, בחייו וביצירתו של "הילד העברי הראשון". גם השם "איתמר" שהוא אימץ לעצמו, אשר החליף את שמו המקורי, "בן-ציון", הוא מעין חזרה להתחלה שלא מומשה: כך רצתה אמו לקרוא לו והמוהל לא איפשר זאת.

יחלוף זמן רב עד שהעבר הזה ימלוך, וגם העתיד עצמו ייאליץ לשרתו. עד ל"דרור", המניע המרכזי לביצוע תיקון הכתב הוצג כמעשי לחלוטין: במרכז המפעל הוצבה הקלת הגישה, הסרת המחסום. בראש וראשונה נתלה הצורך בליטון בקושי שמציג הכתב המרובע בפני אלו הרוצים ללמוד עברית. ב"אבי" מדגים בן-אב"י את דחיפות המעבר אל הכתב הלטיני בהסתמך על ניסיונו של מורה לעברית בפריס ובניו-יורק. הכתב התגלה לו כמכשול הגדול ביותר להתפשטותה של העברית. תלמידיו השתלטו בקלות על השפה המדוברת, אך הכתיבה באותיות המרובעות התגלתה כמחסום – "וסבלנותם פגה על רוב בהתקוממותם המובנת נגד ה'סיניות' שלכתבנו הרגיל: רק לא זה! רק לא זה! – היו טוענים רובם במרירות עצורה".

הליטון נועד לשרת את האינטרסים של העתיד, להסיר מכשול אחרון מדרכה של השפה אשר הוצאה מנוספותה ועתה מתפשטת על פני השטח. אמנם אין הדברים נובעים מהתנסות מעשית בקושי ההשתלטות על הכתב המרובע. כבר בשורות הראשונות של הספר מתוארת "מחשבת הליטון" כמעין אובססיה הכופה עצמה על בן-אב"י מאז ילדותו: "זה לי ארבעים שנה פחות ארבע שאני הוגה בכתב העברי יומם ולילה ממש". אך גם כאן מוצגת האובססיביות הזאת כנובעת מדאגה לפשטות ולקלות: "מעודי לא יכולתי להבין מדוע לעברים 'אלף-בית' כה קשה ומסובך, ולנוכרים – כה קל ונעים לשימוש".

במעמד המתואר לאחר מכן, שבמהלכו מברך בן-יהודה את בנו לקראת המהפכה, הצורך במעבר לאותיות לטיניות כלל איננו מנומק; הוא נתפס כמתבקש-מאליו, ונאמר כי הסיבה היחידה שבגללה לא ביצע בן-יהודה בעצמו את המהלך הזה היא "חוסר העזה". ב"אבי" לא מופיעה כל הצדקה נוספת למהלך של הליטון. אמנם מוזכרת כאן כלאחר יד הטענה כי הכתב האשורי המרובע במקורו אינו כתב עברי, "אינו כתבם של משה, של ירמיהו, של המכבים ובן-כוכב אפילו". אך טענה זו נועדה רק להדגיש כי אין בהחלפת הכתב משום פגיעה בשפה: "ואם החלפנוהו פעם, אולי גם פעמיים, מדוע לא נחליפהו שוב לתועלת הרחבתה של שפה והתפשטותה בהמונים". גם כאן, הנימוק להחלפה הוא הצורך ב"הרחבה" ו"התפשטות", אך עוד רחוקה הדרך מכאן עד לטענה כי האותיות הלטיניות הן הן "הכתב העברי הקדמון" – זה שקדם לכל ההחלפות; הכתב שניתנה בו תורה מסיני.

ודווקא בטענה זו משתמש בן-אב"י במאמרו ב"דרור", המבקש להשיב למתנגדיו ולכפור באשמת הבגידה: משה בן עמרם הוא הממציא האמיתי של "הכתב המקורי, ממנו יצאו אלפא-בתות של האטרוסקים, היוונים והלטינים

אף הם". על כן, המעבר לאותיות הלטיניות אינו אלא ניסיון "להחזיר לאומה העברית את השייך לה בירושה מאבות קדמונים ביותר – לפי עדות חכמי הגויים עצמם – הלא הוא מכתב אלוהים, אשר ניתן למשה רבנו בהר סיני, ואשר ממנו יצאו כל אלפא-בתות העמים כולם".

מידת המוצקות בטענותיו הבלשניות של בן-אב"י אינה מעניינה כאן. גם אם נניח שיש בידיהם של הממצאים הבלשניים וההיסטוריים להצדיק את הטענה על היות הכתב העברי הקדום מקור של כל הכתבים, וכי העברים הקדמונים (ולא הפיניקים) היו ממציאי של הכתב באשר הוא – יש צורך בקפיצת דרך של ממש כדי להגיע מכאן עד הקביעה כאילו הכתב הלטיני (רק בשינויים קלים) הוא זה שניתנה בו תורה בידי אלוהים.

קפיצה זו מתבצעת במהלך המאמר. היא מובילה מעבר פילולוגי והיסטוריוגרפי אל העבר המוחלט, הקודם לזמן, לעברה של התיאולוגיה. מפעל הליטון משנה את פניו: מעתה מטרתו היא גילוי בתוך ההווה הנוכח והקל להשגה של האותיות הלטיניות את העבר האבסולוטי, שאף פעם לא היה הווה. הליטון מעבֵר את הכתב הלטיני, מגלה את העבריות בתוכו – כפי שניסח זאת בן-אב"י עצמו בספרו "כנען-ארצנו" (ב-1933).

הנה כי כן – לא ללטן את הכתב העברי היתה מגמת כותב דברים אלה, בלתי אם לעבֵר את הכתב הלטיני. להכריז בעולם כולו, בגאווה מלאה, זכות וצדק, כי מה שהוא חושבו לכתב לטיני אינו אלא צורה חדישה במקצת של כתב עברי קדמון. הנימוק ה"פרקטי" לצורך בליטון עדיין אינו נעלם בשלב זה – אבל הוא נדחק הצידה. בן-אב"י מזכיר אותו בתור המטרה השנייה של הפרויקט:

מאות אלפי יהודים חוזרים ארצה בהתלהבות אל-שנייה ונדרם איתם להקריב על מזבח מולדתם הקדמונית את כל כוחם ואונם. אולם, בניסיונם זה... נתקלים רובם במעצור גדול – הלא הוא הכתב האשורי-ארמי, אשר בו ניתנת להם לשוננו... ולמרות רצונם הטוב ללומדה אין הדבר עולה בידיהם תמיד.

נושא זה של התשישות מופיע פעם נוספת בגיליון הראשון של "דרור" – בהדגשה שונה במקצת ובאותיות אשוריות מרובעות (בן-אב"י הותיר בעיתונו עמוד אחד בעברית אשורית רגילה). כאן, במאמר שנשא את הכותרת "אם תנצח לא אצטער על כך", מביע דב קמחי תמיכה (די מסויגת, כפי שמשתמע מהכותרת) במפעל של בן-אב"י, אך מטיל ספק בסיכוייו להצליח:

אילו היית, למשל, מוסטאפה-קמאל, והיה בידך לא רק שלטון-של-עת, אלא גם כוח של קלגסים וצבאות, בוודאי היית מנצח, ובוודאי שהיו כבר נמצאים לך כמה

וכמה מעריצים, גדולים וקטנים, שהיו לא רק נספחים לרגלך, אלא תופסים ממך את הדגל וצועקים ששלהם הוא, שקדוש הוא, כרגיל. אבל עתה, שכוח אין לך, בוודאי שילעיגו לך המלעיגים...⁵

התנועה שביקשה להפוך את העברית לנגישה (ללומדיה האירופים, כמובן) ולהכניע את העבר הופכת למהלך המבקש לגלות עבר אבסולוטי המצוי בתוך ההווה. כאמור, ב־1933 עדיין היו שתי מגמות אלו מצויות באיזון יחסי. אי־הכרעה בין שני הכוחות יוצרת לרגע מצב, בו העבר המוחלט נוכח וניתן בתוך ההווה כקפיצת הדרך, כהשלכה אל מה שאיננו. הרגע הזה חולף במהירות. עכשיו מגיע השלב השלישי בהיסטוריה של הליטון, שלב שבו מכריע העבר את ההווה ואת העתיד, מסתיר כל שריד של קפיצה והתחמקות ומתבסס בהתרחקותו המוחלטת והבלתי מושגת.

ב־1938 פירסם בן־אב"י חוברת קטנה בשם "ישעיאות", על שם התנועה שביקש להקים, שמטרתה היתה להביא להגשמת חזונו של נביאי ישראל:

והחווה הנערץ אשר חזה בעיני רוחו את כל גויי העולם נוהרים למקדשם המשותף על הררי ציון עוד יחזה ממרומיו את נבואתו זאת מתגשמת במלואה, כשמצבתו העתידה תסיים את השדרות הארוכות, עם תחילתן בנמלי התיכון, מחיפה ונתניה עד תל־אביב ואשקלון ועם קצן בכתלנו המערבי המשוּפֵץ ליד הר ההר בכבודו ובעצמו – שדרות השדרות עם ציון לכל גדולי ישראל מאז עבר... איש לכל מאה אמות, עם ארזי הלבנון מצילים עליהם ורוח אלוהים מרחפת על פניהם... שמעו אז הגויים, והבינו והאזינו המדינות, ונכנעו...⁶

5 ההשוואה בין פרויקט הליטון לבין הרפורמות של מוסטפה קמאל מתבקשת: עוד ב־1929, בדווחו על ניסיונותיו הראשונים של בן־אב"י, כתב העיתון הלונדוני *The Jewish Chronicle* על "תנועה עבור אימוץ של האותיות הלטיניות, אשר נוסדה בפלסטטינה בהסתמך על דוגמתה של הרפורמה הטורקית". אך גם כאן הזדרו בן־אב"י להפוך ראשית לחזרה ומקור להעתק: במכתב למערכת טען, כי ניסיונותיו קדמו לאלו של מוסטפה קמאל "לפחות בארבע שנים". ההבהרה נראית לו הכרחית – לא משום שאינו רוצה לשוות לקמאל, אלא משום ש"באופן היסטורי – אם ניתן לומר כך – היא איננה נכונה". בינתיים מדובר רק על קדימות בזמן, אך גם כאן מסתתר העבר המוחלט, הסצינה המיתולוגית אשר בגללה מאבד הבכור המדומה את זכויותיו וכוחו נלקח ממנו: בזיכרונותיו טען בן־אב"י כי את ההשראה לרפורמה שלו שאב מוסטאפה קמאל ממנו. לדבריו, הוא הכיר את מי שהיה עתיד להפוך לאבי הטורקים כשזה היה עדיין קפיטן צעיר בצבא הטורקי, ופגש איתו כמה פעמים במלון "קמיניץ" בירושלים (שלא כדוגמת חבריו הקצינים, אשר העדיפו מטבח צרפתי, אהב קמאל לאכול "כשר", ובמיוחד חיבב את העראק של יקבי ראשון לציון). שם הצליח בן־אב"י לעניין אותו ברעיון של אימוץ הכתב הלטיני. במהרה הועבר קמאל מירושלים לטריפולי, ונפרד מבן־אב"י בהרמת כוסית "לחיייה של האותיות הלטיניות בשביל העברית".

6 איתמר בן־אב"י, "ישעיאות", נתניה 1938, עמ' 9.

הכניעה הזו תהיה תוצאה ישירה של מהלך אחד ויחיד: ליטונה של העברית, ובעיקר – של התנ"ך. החוכרת עצמה מהווה צעד ראשון בכיוון זה: החלק המלוטן שלה כולל, מלבד הקדמה קצרה, פרקים ראשונים של ספר בראשית, וקטעים מרכזיים מנבואתו של ישעיהו.⁷ התנ"ך המלוטן "בלוויית מילון עבריי-לועזי באותן אותיות לטיניות... יפתח את שערי מקדשנו, בישעיאותו הצרופה, לנו ולאנושיות כולה", וכתוצאה מכך תשיג השפה העברית את "ניצחונה הסופי": היא תוכר "כאספרנטו טבעי ויחיד לכל העמים ההולכים לאור אלוהינו ותורתו".

המטרה של הליטון מוגדרת מעתה בצורה חד-משמעית: תנועה של תחייה דתית, המשך ישיר למאבק שניהלו ישעיהו בן-אמוץ והלל הזקן נגד "האלילות העברית"; המשכו של מהלך שהחלו בו שבעים הזקנים בתרגום היווני של התנ"ך – אך לא השכילו להביאו עד סופו. אי-השלמה זו גרמה לכך שהיהדות החמיצה את ההזדמנות שנפלה בחלקה במאות הראשונות לספירה: להפוך לדת של העולם כולו. הנצרות והאסלאם הופיעו כתוצאה מאי-השלמה זו של תיקון בתוך היהדות, אי-השלמה שמנעה ממנה יכולת להתרחב וגרמה לה להסתגר בגבולות לאומיים צרים; עתה, עם ליטונו של התנ"ך, יאבד כל צורך בקיום שתי הדתות הללו והן יתבטלו מעליהן: "וחזרו אז לחיק האם הכבודה שתי הורגותיה הצעירות ממנה מתוך רצונן לצקת מים חיים על ידיה ככראשונה. והיו אחרית הימים לראשיתם. וחבר-הלאומים ישפוט צדק בירושלים ולא בג'נבה".

הנימוק הפרקטי לצורך בליטון נעלם כליל; ואמנם תפקידן של האותיות הלטיניות כמנוף, המאפשר להגיע אל התחום שמצוי מעבר לאפיסת הכוחות המוחלטת, נשמר – ואף בצורה רדיקלית. את הבלתי אפשרי האולטימטיבי, המכשלה בפניה נסוגו יהודים לאורך הדורות כולם, אי-המסוגלות היהודית השורשית אשר גם ההקרבה המוחלטת ביותר של הכוחות לא יכלה להתגבר עליה, הפגם השורשי ביותר, יתוקן על-ידי שינוי האל"ף-בי"ת, על ידי לקיחתו מידי אירופה שהשתלטה עליו בלא צדק. האחרון שבין המתים הללו, בין הניסיונות הכושלים והבלתי גמורים אשר הישעיאות המלטנת תשלים, הוא מפעלו של אליעזר בן-יהודה, מפעל תחיית העברית:

7 על כן מכריז בן-אב"י כי החוכרת היא "הניסיון הראשון להדפסת פרקי התנ"ך באותיות לטיניות", אך כרגיל קודמים לראשית זאת כמה התחלות עתיקות יותר: כבר ב"השבוע הפלסטיני" וב"דרור" הדפיס בן-אב"י פרקים מהתנ"ך באותיות לטיניות, אך הפסיק לעשות זאת כיוון שהמעשה עורר התנגדות עזה מצד האורתודוקסים; חמדה בן-יהודה טוענת, כי מכתבו של הרב קוק, אשר הזהיר: "עד כאן תבוא ולא תוסיף", גרם להפסקת ההדפסה של הפרקים מהתנ"ך, ושל העיתון כולו. בן-אב"י לא רצה להורות בכך שנכנע לחצים.

היכה שאול באלפיו ודוד ברכבותיו, קראו בנות ירושלים בששונם לפניו. אליעזר בן־יהודה הסתפק ברכבות המדברים עברית, אך בנו בכורו שואף למאות מיליונים בכל אפסי העולם – יהודים ונוכרים כאחד עוד בימינו.

כאן העבר האבסולוטי מונח בשלוותו המוחלטת אי־שם במרחקים של "דבר ה'". השפה המלוטנת אינה אלא כלי להופעתו של העבר המוחלט והשלם הזה: אם ב־1933 אפשר היה להניח כי התיאולוגיה היא משרתת הרפורמה של הכתב, כאן היחס הוא הפוך. השפה משועבדת למשימה תיאולוגית, וליטונה הוא אמצעי למימושו של דבר־מה נוסף המסתתר מעבר לה. הישעיאות כולה מתמקדת בעתיד המשיחי, אך העתיד הזה הוא עתידו של העבר. הקפיצה מתחלפת בהליכה אטית לאורך השדרות המונומנטליות, הליכה ללא דילוגים, השומרת על הרציפות המוחלטת, שמסלולה נקבע בידי דמויות אבן מאובנות של אלו שכבר מתו ואינם.

"אבי", "דרור", "ישעיאות": חיבור בין שלוש הנקודות הללו מציב לפנינו במלואו את כישלון המודרניות הרדיקלית. האם ניתן לעמוד על ההיגיון הפנימי של התנועה הזאת, על האלמנט הפעיל המחבר בין שלביה השונים ומכתיב את מהלכה? נחזור פעם נוספת לנקודה אשר בה הוכרע הקרב: להאשמה אשר הוטחה בבן־אב"י ולניסיונותיו להתמודד עמה.

הטענה כי הליטון הוא "בגידה" מיוחסת, כזכור, דווקא למצדדים בתהליך התחייה. לכאורה משמעותה ברורה: במקום לחזור ל"נחלת אבות", להחזיר לאומה היהודית את שפתה האותנטית, מרחיק בן־אב"י לרעות בשדות זרים ומבקש לשאול משם כתב נוכרי. אם אכן זו הטענה, נדמה כי תגובתו של בן־אב"י היא בלתי פרופורציונאלית. כדי להשיב למתנגדיו מספיק היה לטעון כי האותנטיות של השפה אינה נפגעת עם שינויו של הכתב, אשר ממילא כבר שונה כמה פעמים.

תגובתו של בן־אב"י מובנת אם מניחים כי הסוגיה העומדת על הפרק היא השאלה המרכזית של המודרניות הרדיקלית: שאלת האימננטיזציה של הבלתי־אפשרי.

התחייה, או הציונות, מוציאה את העברית מאי־נגישותה ומנוספותה, מהוויית רוח הרפאים שלה כ"כפיל קדוש". בן־אב"י יכול לטעון בצדק כי מפעלו מהווה המשך ישיר לזה של אביו, אולם, ישנם מקרים שבהם דווקא ההמשך הישיר הופך לבגידה. האם ברגע שבו תיאבד העברית את "עבריותה" – היא לא תחדל להיות מה שהיא? האם ביטול מלא של אי־נגישותה לא יביא לכך שיחסר לה המרכיב המהותי, אשר בלעדיו כבר לא תהיה "עברית": "נשמתה וקדושתה", כלומר, אי־

אפשרותה? האותיות האשוריות, המקשות להשתלט על השפה, מהוות שריד אחרון ל"עבריותה" של העברית, מבטיחות מירווח בינה לבין "פני השטח", שומרות על "אי-הינתנותה" של העברית גם כשהיא נתונה. ביטולו ומימושו של תהליך האימנטיזציה מהווים בגידה במהלך ה"תחייה", שכן הם מאיימים לחצות גבול שמעבר לו הופעת ההחייאה להמתה. האותיות האשוריות הן אמה לא מסוידת בבניינה של המודרניות העברית; התנאי להצלחה הוא לא להצליח עד הסוף, להעז – אך לא יותר מדי.

העברית אינה ניתנת לאימנטיזציה ולחילון, כיוון שהשפה ההופכת לאימנטיזציה מפסיקה להיות עברית. אף אחד לא היטיב לנסח זאת מגרשם שלום – שמאוחר יותר הציב את דמות השליח הבוגד במרכז של תיאולוגיית החילון שיצר. ב-1927, שנת הופעתו של "אבי", כתב שלום שהגיע לפלסטינה כמה שנים קודם לכן מגרמניה, מכתב מפורסם לפרנץ רוזנצווייג, שכל כולו מוקדש לבעיית ה"עיקשו" של השפה:

האנשים פה אינם יודעים את משמעות מעשיהם. סבורים הם שהפכו את העברית לשפה חילונית... אבל זאת איננה האמת. חילון של השפה אינו אלא דבר בעלמא, מליצה בלבד. אי-אפשר, למעשה, לרוקן את המלים המלאות עד להתפוצץ, אלא במחיר הפקרת השפה עצמה. אכן ה"וולאפיק" הזה, שפת הרפאים שאנו דוברים פה ברחוב, מייצגת בדיוק אותו עולם לשוני נעדר-הבעות שרק הוא ניתן אולי ל"חילון".

החילון העברי נכשל; ועל פי שלום, גם השמירה על האותיות המרובעות לא תפתור את הבעיה. עצם הוויתור על התכנים המקודשים, על ה"נוספות" שבעברית הופך אותה ל"לא עברית", ל"וולאפיק", גורם לה להפסיק להיות מה שהינה. החילון לא היה חילונה של עברית, האימנטיזציה לא נגעה בה. נוספות המתמדת נותרה בעינה: מתחת לפני השטח של השפה הפגומה מסתתר תהום העבר המוחלט. שלום אף מנבא כי יום אחד יתפרץ "הר געש", וה"מעבר" התיאולוגי שנדחק בלי שעבר שינוי כלשהו, "העוצמה הדתית הכמוסה" בשפה, יתפרץ ויקום נגד דוברי השפה החילונית המלאכותית. זוהי, לפי שלום, הסכנה הגדולה ביותר מבין אלו המאיימות על הפרויקט הציוני – משמעותית הרבה יותר מאשר, למשל, הבעיה של "העם הערבי".

למצב החירום עליו מכריז שלום יכול להיות רק פתרון אחד: מימושו של החילון הבלתי אפשרי, השתלטות על הקודש עצמו והפיכתו לאימנטי – תוך שמירה על אי-אפשרותו. שלום עצמו ניסה מאוחר יותר לבצע השתלטות חילונית על הקודש בדרך פילולוגית היסטורית, תוך כינונם של השיח האקדמי

של המיסטיקה היהודית. איתמר בן-אב"י בחר בדרך אחרת. זהו האפקט אותו מבטיחה כניסתה של התיאולוגיה אל תוך מפעל הליטון: הבלתי אפשרי הופך לרגע לנוכח בתוככי האימננטיות – כהתחמקות מתמדת, כאי-הינתנותו של הבלתי-ניתן. ההשלכה תוך-כדי-תזוזה אל מה שאיננו, אל העבר האבסולוטי, היא צורה בה מתאפשרת נוכחותו של בלתי-אפשרי בתור שכזה, בכל אי-אפשרותו.

בן-אב"י מעז לגשת אל הערפל שבתוכו פועלת המכונה של האלוהי, מכונה אשר לתודעה התיאולוגית יש עסק רק במוצריה: הוא חושף את פני הנורוזה, את היסוד המוסתר שלה, הוא הופך לנוכחת את הדחיקה עצמה. הליטון אכן מספיק להגיע למקום שהנורוזה התיאולוגית תמיד מאחרת להגיע אליו; אך המקום נותר אותו מקום עצמו, מקום של העבר המוחלט, אשר עצם טבעו אינו יכול להפסיק לעבור. נחשפים כאן הפנים שגם משה, העובר העברי הראשון, ראה רק מאחור – ובכל זאת אלו הם "פני האחור", פנימיות המכוננת ראייה שכל מהותה היא לא לראות. אכן, יש כאן העזה – ובכל זאת, לא העזה מספקת. אפשר להסיק מכל זה מסקנה דומה לזו של קורצווייל, הגורסת כי כל ניסיון להבטיח אימננטיזציה של הבלתי אפשרי היא תיאולוגיה מוסווית, ועל כן מי שבחר בחילוניות ומודרניות צריך לוותר על הבלתי אפשרי – אם ברצונו להישאר כן עם עצמו.

הליטון מעלה אל פני השטח את הפנימיות של הנורוזה התיאולוגית. אבל האם החלוקה בין פני השטח לבין מה שנפרש עליהם, בין הבמה לבין מה שמיוצג עליה מובנת מאליה? האלמנט הפעיל של התיאולוגי, הזיהוי בין אפשרותו של הבלתי אפשרי לבין הינתנותו של הבלתי ניתן מתגלה בתהליך שניתן להצביע על שני מרכיביו המרכזיים: (1) זהו תהליך ההופך תשישות ליכולת-על, המגיעה לאזור המצוי מעבר להשגתו של כל מאמץ, ואפילו העליון ביותר, (כאשר (2) האזור הזה מצוי בתחום השפה; תשישות שהופכת ליכולת-על היא הכתב המוצא מידי המערב הלטיני.

הליטון פורס לפנינו שתי תזוזות, המתקפלות אחת אל רעותה: הבלתי אפשרי מזוהה עם בלתי ניתן, כיוון שעוד קודם לכן בלתי אפשרי הובן כיכולת שמעבר לכל יכולת, כהפיכתה של תשישות ליכולת-על. הטופולוגיה של הבלתי אפשרי, המבוססת על פיצול בין בלתי אפשרי אפשרי, שיכול להיות מושג על ידי ריכוז כל הכוחות, לבין בלתי אפשרי שאינו אפשרי, המצוי באזור של תשישות מוחלטת. הטריטוריאליזציה של תשישות זו בשפה ובכתב הלטיני, היא חלק מהותי של מכונת האימננטיזציה המיוצגת במפעלו של בן-אב"י.

”כי ראיתי את פניך כראות פני אלוהים” – אומר יעקב לעשו, אחיו הבכור. מדוע המודרניות האימננטית מתקשרת לבעיה של השתלטות על השפה? האם האותיות הלטיניות הן רק אספקלריה, דרכה נראים פניו של האל העברי, או הפנים של האל עצמו? עלינו לבחון את תפקודו של האלמנט של פיצול בין יכולות המכונה המכוננת את השדה האלוהי, כדי להיות מסוגלים לשרטט את גבולות השדה הזה ולהבין מה עלינו לעשות אם אכן ברצוננו לעבור את הגבול.

יותם הדס

דור טנטורה

אם אֵלֶךְ לֹא אֶדְבֵר לֹא אֶסְפֵּר לֹא אֲשַׁכֵּים
 לֹא אֶרְצֶה עוֹד לְרֹאוֹת קוֹרְמוֹרֵן רַבַּת יַפִּי
 לֹא אֶסְלֵד מִמְּלִים כְּרוֹקֶחַ, פְּנִקֶס, הַר צִיּוֹן,
 אֲגַבֶּה אֶת תְּבוּסַת בְּטָנִי, אֵיבֵשׁ מִשְׁמָשִׁים וְאֶזְרֵם כְּדִלְתָא.

אֵיךְ בְּקִרְנֵנוּ בּוֹרִים בְּחוֹף טַנְטוֹרָה בְּנֵי תִשְׁעַ,
 אֲנִי וְאָסָף, אֶז יְלָדֵי נִשְׁמָה וְחוֹלְמִים
 כֶּךָ אַחֲדֵל מְסַנּוֹן רִגְעֵי שְׁמֵשׁ שֶׁל סוּף יוֹם
 מִתּוֹךְ אֲלֻמַּת זְכוֹרֹנוֹת בְּחִילָה.

אֲנִי יוֹדֵעַ, אֶמְרָתִי,
 לְעֶזְאוֹל עִם נִקְבַּת הַשְּׁלוֹחַ,
 מֵעֵגֶן מִיכָאֵל, מְעֵרַת הַקֶּמַח.
 אֵינְנִי סְנוּנִית, לֹא צֶפֶר, לֹא מְגִדִיר פְּרָחִים.
 אֵל תְּגִידוֹ קוֹלְנוֹעַ גַּת, אֵל תְּבַשְׂרוּ בְּבָסִיס זִיקִים – הַכֵּל בְּעוֹכְרֵי,
 אֵין בְּגָדִים אֵין נְעֻלִים, לֹא שְׁמַעְתִּי, הַחֲרִישוּ כָּלֵם.

כְּרִדְיוֹ זוּג פּוֹסֵעַ לְכַדּוֹ, אוֹי הַשְּׁלוּב בֵּין פִּיאַט לְעֶרְגַת בְּסֵר
 רוֹעֵד עַל מִיתְרֵי יְלָד בֵּן שֵׁשׁ, כֶּכֶר מְאָהָב,
 סְטוֹאִיקוֹן שֶׁל יְנִקוֹת, אֶךְ לְמִי (כֶּךָ שָׂאֵל אֶת אָבִיו)
 לְמִי שִׁיכַת הַזְּבֵרָה וְלִמָּה שׁוֹתָה הַנּוֹרְכָגִי מִים,
 אֵיפֹה נְנִי שְׁכַחְנִי וְקוֹלוֹמְבוֹס הַקֶּטָן, מִדּוּעַ הִפָּךְ
 צְהַב־רֹאשִׁי לְלִילָה?

מה לך היים כי תנוס תחת מרפסת פרישמון-ירקון
 שם עבו ענני, שם זרחה אחותי, חומים תלתליה כפלגי הפישון.
 אפסות האירוניה מול מראה התם,
 נפלתי בחוף, עם טוסט, בלי טוסט –
 היינו כשזורים, כלי שחמט בגבה ילד.

לכן אגיד ממחוז גלות נעימה:
 יפה אמי בימי שעון-אחורה,
 גם נעורי כתמסת מבחנה נעו.
 שורק כדרך ארץ, שועט כשאפשר,
 מעלה באוב, צוחק למסננת ומבטיח:
 נחלה, נחלה, נחלה.

רפיון כיכר וכרכרה

א.

היכן הבגד העוטף את ראותיך
 ברוך ספר ענבים,
 נמס בדי, מבעבע?
 (הן נועצות כך,
 בחדש כבד)

דמינתי חמלת תינוקות
 על הרי דרום יבשת,
 שם נפלו ערבים בלי תפלות,
 קרסו וקדו, קץ התחלות.
 פלג אחד, רק אחד
 נשרק וזמזם – גם לי
 מפרש לכן ואפל.

איך זה ערפל נמוג
 ולא צירו תשובות?
 כך שרתי:

”שבלת בשדה, כורעה ברוח
מעמס גרעינים כי רב.”

ב.

געיה געיה נפלה שלמה
נאמר: ”כלחם שטה”.
שועל נפח בטנו לעולה,
שמרי שבלת מטה.

מארע ירח נע
נפלה שבטי על לחי;
כמצוקות ומצודה
נסחף ימי בבכי.

ג.

באת אלי, את עיני בקלאווה,
וגופך לי מבט ובקלאווה ראי,
באת בקלאווה, הבא אל האוח
לגלות לו בקלאווה את כל הדברים.

ולמדת: שם לכל ריס ובקלאווה
ולכל שערה בבקלאווה חשוף
וריח ילדות, ריח דבק בקלאווה
הוא בקלאווה לילו של הגוף.

אם היו ענויים, הם בקלאווה אליך.
מפשי הבקלאווה האפל שלך
תנני ללכת, תנני בקלאווה
לכרע על חוף הסליחה.

נועם שדות

זקן

אָנִי כְּבֹר זְקֵן,
בָּא בְיָמַי,
חַי חֲלָפוֹ, כְּאֵלוֹ לֹא עָשִׂיתִי דְבָר,
וְעַם זֹאת
עַל הַחַיִּים כְּבֹד מִנְשׂוּא.

רַק בֶּן שְׁלוֹשִׁים־וְאַחַד,
וּכְבֹר מְרֻגֵשׁ יָשִׁישׁ.
מְחַפֵּשׂ אֶת הַרְגַע
בּוֹ אוֹכֵל לֹמֵד לְעֵצְמִי :
הַיָּמִים עוֹבְרִים, לֹא נוֹרָא, עוֹבְרִים.

בדד

נִשְׁאַרְתִּי בְּדֵד,
לְבַד,
עָזוּב וּמְסֻכָּן,
לֹא יוֹדֵעַ לְאֵן לְפָנוֹת.
הֲאִם אֶפְנֶה יְמִינָה ?
הֲאִם אֶפְנֶה שְׂמֵאלָהּ ?
מְחַפֵּשׂ אֶת הַמְטָרָה.
הוֹלֵךְ קְדִימָה.
מוֹצֵא.
הִנֵּה אֶת שְׁם.
אוֹהֵב אוֹתָךְ, מִתְּק.
נִתְחַתֵּן.

יש לי מזל שיש לי את שירלי

יש לי מזל שיש לי את שירלי,
כי בלעדיה הייתי לבד ובודד,
ובלי בטחון עצמי.

הייתי מסתגר בתוך עצמי,
רואה זוגות זוגות נהנים מסקס נעים,
וחושב למה לא לי.

יש לי מזל שיש לי את שירלי,
כי אתה,
אני מרגיש כמו אלהים.

חתנה

אני אוהב אותה,
והיא אוהבת אותי.
זו אהבה בשנים,
אהבה בעינים,
אהבה גדולה מכל מה שאפשר לדמיון,
אין כמוה בכל תבל.

ואז מגיע הזמן לרגע הגדול,
חתנה פה לבנות,
ובונים חפה וקדושין,
והזוג כבר מתאים
לנשואין.

יאניס ריצוס

יִנְיֹוֹת, שִׁיר שְׁשִׁי

כָּךְ עִם הַשֶּׁמֶשׁ צְמוּדָה לְחֹזֶה בַּיָּם הַמְּסִיד
 אֶת מְדְרוֹן הַיּוֹם שְׁמֹמֹל,
 נִלְקָחִים בְּחֶשְׁבוֹן פְּעָמַיִם וְשֵׁלֶשׁ כְּלִיאַת
 הַצָּמֵא וִיסוּרִיו,
 נִלְקָח בְּחֶשְׁבוֹן לְמוֹן הַהֲתַחֲלָה הַפְּצֵעַ הַיָּשׁוּן,
 וְהֵלֵב נִצְרָב בְּשָׂרָב כְּמוֹ הַבְּצָלִים
 שֶׁל בְּנֵי וְטִיקָה לְפָנָי הַדְּלֹתוֹת.

כְּכֹל שִׁידֵיהֶם מִתְקַדְמוֹת, יִדְמוּ יוֹתֵר לְאֶדְמָה,
 כְּכֹל שִׁידֵיהֶם מִתְקַדְמוֹת, יִדְמוּ יוֹתֵר לְשָׁמַיִם.

כֵּד הַשֶּׁמֶן הַתְּרוֹקֵן. קֶצֶת מְשָׁקַע בְּתַחֲתִיתוֹ.
 וּפְגָר הָעֶכְבָּר.
 הַתְּרוֹקֵן אֲמִץ לְבָה שֶׁל הָאֵם בִּיחַד עִם קִנְקֵן
 הַחֶרֶס, בִּיחַד עִם הַגֵּב.
 קֵהוֹת הַחֲנִיכִים שֶׁל הַשֶּׁמֶמָה מֵרַב אֲבָק שְׂרָפָה.

אִיפֹה עִכְשׁוֹ הַשֶּׁמֶן לְמִנּוֹרֵת בְּרַבְרָה הַקְּדוּשָׁה,
 אִיפֹה עֵתָה נִעְנַע כְּקִטְרֵת לְאִיקוֹנִיז הַזֹּהֵב
 שֶׁל דְּמְדוּמֵי הָעֶרֶב,
 אִיפֹה חֶפֶן לְחֵם לְעֶרֶב הַקִּבְצוֹן, שִׁינְגוֹן לָךְ
 אֶת שִׁיר הַכּוֹכְבִים שֶׁלוֹ עַל הַקְּתָרוֹס.

בְּמִבְצָר הָעֵלְיוֹן בָּאֵי הַתְּנַחֲלוֹ
 הַצְּבָרִים וְהַנְּרָקִיסִים.

הַאֲדָמָה חֲפוּרָה מִיְרֵי תוֹתָחִים וּמְרַב קְבָרִים.
הַמְּפַקְדָה הַהֲרוּסָה עוֹמֶדֶת בְּפֶה פָּעוּר וּטְלֵאי לָהּ
הַשָּׁמַיִם. אֵין עוֹד בְּכֻלָּל מְקוֹם
לְמֵתִים נוֹסְפִים. לְעֻצְבוֹת אֵין מְקוֹם לְעֵמֵד
וְלִקְלָע בּוֹ אֶת צְמוֹתֶיהָ.

בְּתֵים שְׂרוּפִים הַבוֹהִים בְּעֵינַיִם כְּלוֹת בַּיָּם
הַקְּפוּא כְּשִׁישׁ
וְהַכְּדוּרִים תְּקוּעִים בְּקִירוֹת
כְּסַכֵּינַיִם בְּצִלְעוֹת הַקְּדוּשׁ שְׁנֹכְבֵל אֶל הַבְּרוּשׁ.

כָּל הַיּוֹם הַהֲרוּגִים מִשְׁתַּזְּפִים אֶפְרָקֶדֶן בְּשִׁמְשׁ,
וְרַק כְּשִׁיּוֹרֵד הָעֶרֶב זוֹחֲלִים הַחֲיִלִּים
עַל הָאֲבָנִים הָעֵשְׂנוֹת,
תָּרִים בְּנַחֲרִיהֶם אַחֲרֵי הַרוּחַ מַחוּץ לְמוֹת,
תָּרִים אַחֲרֵי נְעֻלֵי הַיָּרֵחַ
בְּעוֹדֵם לוֹעֲסִים חֲתִיכַת רְפִידָה,
מְטִיחִים אֶת אֲגָרוֹפִם בְּסֻלַּע
שָׁמָּא יוֹתֵר קֶשֶׁר הַמַּיִם,
אֲבָל מְעַבְרוּ הַשָּׁנִי הַכַּתֵּל חֲלוּל
וְהֵם שׁוֹב שׁוֹמְעִים אֶת הַמְּכָה עִם שְׁפַע
סְבוּבֵי הַפְּגוּז בְּנַפִּילָה לַיָּם
וְשׁוֹמְעִים פְּעַם נוֹסֶפֶת אֶת זַעֲקַת הַפְּצוּעִים
שֶׁלְפָנֵי הַשַּׁעַר.

אֵיפֹה אַתָּה מַתְּיָסֵר? אַחֲרֶיךָ קוֹרֵא לְךָ.
הַלִּילָה כְּלוּא כָּלוּ בֵּין צִלְלֵי אֲנִיּוֹת זְרוֹת.
הַדְּרָכִים חֲסוּמוֹת בְּכַתְלִים.
רַק אֶל עַל יֵשׁ דְּרָךְ עֲדִין.
וְהֵם מַחוּיִם תְּנוּעָה מְגַנָּה לְאֲנִיּוֹת וְנוֹשְׁכִים
אֶת לְשׁוֹנָם
כְּדֵי לְשִׁמְעַ אֶת כְּאֲבָם שְׁלֵא נִהַפֵּךְ לְעֻצָּם.

מַעַל לְטִילַת הַמַּעֲנָנִים הַמְּפַקְדִים הַהַרוּגִים
שׁוֹמְרִים זְקוּפִים עַל הַמְּבָצֵר:
בְּשָׂרָם מִתְמוּסָס מִתַּחַת לְבַגְדֵיהֶם.
אוֹי, אַחֵי, הָאֵם אֵינְךָ יָגֵעַ?

הַקְּלִיעַ הַיָּנֵץ בְּתוֹךְ לְבִי,
חֲמֹשֶׁה יְקִינְתוּנִים בְּצַבְצוֹ בְּבֵית הַשָּׁחִי
שֶׁל הַסְּלַע הַצְּחִיחַ,
נְשִׁימָה אַחַר נְשִׁימָה מְסַפֵּר הַנִּיחּוּחַ
אֶת הָאֲגָדָה – הָאֵם אֵינְךָ זוֹכֵר? –
שֶׁן אַחַר שֶׁן מְסַפֵּר לְךָ הַפְּצַע אֶת הַחַיִּים,
הַבְּבוּנָג, נְטוּעַ בְּלִכְלוּךְ שְׁמִתַּחַת לְצַפְרֵן
שֶׁל בְּהֵן כַּף רִגְלֶךָ,
מְסַפֵּר לְךָ אֶת הַיְפִי שֶׁל הָעוֹלָם.

אַתָּה תוֹפֵס אֶת הַיָּד. זוֹ יָדְךָ. לְחַה מִן הַמְּלִיחוֹת.
שֶׁלְךָ הוּא הַיָּם. כְּשֶׁאַתָּה תוֹלֵשׁ שַׁעֲרָה
מֵרֵאשׁ הַדְּמָמָה,
נִתְּזוּ מְרִיר חֵלֶב הַתְּאֵנָה. בְּכֹל מְקוֹם שֶׁהֵנְךָ
הַשָּׁמַיִם רוֹאִים אוֹתְךָ.

כּוֹכַב הָעָרֶב מְמוֹלֵל אֶת נִפְשֶׁךָ כְּמוֹ סִיגְרִיָּה,
כִּךָ אַתָּה מַעֲשֵׂן אֶת נִפְשֶׁךָ אֶפְרָקְדוֹן,
מְרַטֵיב אֶת יָדְךָ הַשְּׁמָאֵלִית
בְּשָׁמַיִם זְרוּעֵי כּוֹכָבִים
וְלִימִינְךָ דְּבוּק הַרוּבָה כְּמוֹ הֵיָה אַרוֹסְתְּךָ,
זָכַר שֶׁהַשָּׁמַיִם מַעוֹלָם לֹא שָׁכְחוּ אוֹתְךָ
כְּשֶׁתְּשַׁלֵּף מְכִיסֶךָ הַפְּנִימִי אֶת מְכַתְּבֶם הַיֵּשֶׁן
וּבְעוֹדְךָ פּוֹרֵשׁ אֶת הַיָּרֵחַ בְּאֶצְבָּעוֹת שְׂרוּפוֹת
תִּקְרָא בּוֹ גְּבוּרוֹת שֶׁל נְעוּרִים וְתַהֲלָה.

אַחַר כִּךָ תַּעֲלֶה בְּאֵי שֶׁלְךָ
אֶל עֲמֻדַת הַמְּשֻׁמָּר הַגְּבוּוּהָ בְּיֹתֵר

תִּשְׁלִיךְ שָׁם כּוֹכַב כַּחֲזִיז וְתִירָה בְּאֹוִיר
 מֵעַל לְכַתְּלִים וְלַתְּרָנִים
 מֵעַל לְהָרִים הַמֵּתִכּוֹפְפִים כְּמוֹ חֵילִים פְּצוּעִים
 דֵּי שֶׁתִּרְגֵּיל כֶּךָ אֶת נִשְׁמוֹת הַחֲלָלִים
 וְהֵן יִחֹרְרוּ אֶת שְׁמֵיכֹת הַצֵּל –

תִּירָה פַּעַם אַחַת יִשָּׂר בְּחִיק הַשָּׁמַיִם כְּדֵי לְמַצֵּא
 אֶת הַסִּימָן הַכָּחֵל
 כְּמוֹצֵא מֵעַל לְחֻלְצָה
 אֶת פְּטָמַת הָאִשָּׁה שֶׁמָּחַר תִּינִיק אֶת יְלִדְךָ,
 כְּמוֹצֵא מִקֶּץ שָׁנִים אֶת יְדֵית הַדִּלְת הַחִיצוֹנִית
 שֶׁל בֵּית אָבִיךָ.

בְּנֵי וְטִיקָה הוּא כִּינוֹי נְפוּץ לְבְנֵי מִשְׁפַּחַת וְטִיקוּטִיס. מוֹצֵאם שֶׁל בְּנֵי הַמִּשְׁפָּחָה בְּכַפֵּר וְטִיקָה, כִּיּוֹם
 נֶאֱפֹלֵי שְׁבַמְחוּז לְקוֹנִיָּה. רַבִּים מֵהֶם עֲזָבוּ אֶת כִּפְרָם בְּמֵאָה הַשְּׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה וְהַתְּנַחְלוּ בְּאֵיִם הָאֲרֻגוֹ-
 סָאֲרוֹנִיִּים. בְּנֵי הַמִּשְׁפָּחָה, שֶׁהִתְיַשְׁבּוּ בְּאֵי פּוֹרוֹס בְּמַחְצִית הַשְּׁנִיָּה שֶׁל הַמֵּאָה הַשְּׁמוֹנֶה-עֶשְׂרֵה,
 מִילָאוּ תַּפְקִיד חָשׁוּב בְּמַהֲפַכַת 1821 שֶׁהוּבִילָה לְעֲצֻמָּאוֹת יוּוֹן מִשְׁלֹטוֹן הָאֵימְפֵּרִיָּה הָעוֹת'מֵאֲנִית.

בְּרַבְּרָה הַקְּדוּשָׁה נִחְשַׁבַת בְּמִסּוֹרַת הַיּוּוֹנִית הַמּוֹדֵרְנִית לְפִטְרוֹנִית הַתּוֹתַחֲנִים וּלְמַגִּינַתָּם.

מִיּוּוֹנִית רַמִּי סַעֲרִי

יצחק לאור

סקופ לחגים

הכתב הצבאי הצעיר, ארנון בן־לילי, התקרב אל קבוצת האלופים ליד שער בית הקברות, ממש אחרי הלווייתו של תת־אלוף גדי גרון. מיד חשב בן־לילי שיש לו סיפור טוב, אבל אז, האלוף הנורא, אדם לוטם, שכבר הקדשנו לו עמודים רבים – אוהב מוזיקה ונשים, שירה גרמנית ואלכוהול – הבחין בארנון בעל הסקופים (שהביכו את הצבא, בימים שהצבא עוד נבון). הרמטכ"ל שלנו עוד הספיק לפלוט: "לוטם, לא...", אבל לוטם כבר בעט בחוזקה בירכו של הכתב הצבאי ובזכות הציבור לדעת.

הבחור נפל, קם, הסתכל אם מישהו ראה, והלך משם, עבר ליד הכתבים האחרים, שסקרנותם כבר לא סערה בהם. המבוגר ביניהם היה פולני, ואפילו המלה 'סבון' כבר לא העליבה אותו. הוא אמר:

– ... ובי־1793 כרתו את הראש של המלך. ככה. מאז העניין רק הולך ומתדרדר, והקצב נעשה מהיר יותר. היום כבר אין מנהיג, ראש ממשלה, גנרל, שמחזיק מעמד, ואפילו דיקטטורות נופלות. האוניברסיטאות מובילות את זה. אין מלומד שלא מדיחים אותו, לפני מותו או אחריו. האספסוף והמעמד הפוליטי מקיאים את המנהיגים. המהפכה הצרפתית היתה אסון.

– ומה עם האמנציפציה של היהודים?

– היהודים? הם לא היו צריכים שום אמנציפציה. רוטשילד לא היה היהודי המצליח היחיד שעשה את ההון שלו בלי שום אמנציפציה. זאת היתה שגיאה גדולה מאוד, המהפכה הצרפתית.

– אז אולי נמצא מלך?

– אתה חושב שזה רעיון כל כך גרוע?

– והמלך יהיה מזרחי או אשכנזי?

כולם צחקו כי מלך יהודי באמת נשמע מצחיק, אבל מלך מעדות המזרח נשמע עוד יותר מצחיק.

– בכל זאת, הם הרי הרוב.

– נכון שהם רוב, אבל אם נבחר מלך בבחירות, מה עשינו? חזרנו בדיוק לאותו מקום. אנחנו, האירופים, ראויים לשלטון, בדיוק כמו שאנחנו ראויים לארץ המזרח-תיכונית הזאת. שקט השתרר. אולי השתלטה עליהם כבר יראת מלכות.

– מה שאתה אומר זה שהפלסטינים...

– מה שאני אומר הוא: או דמוקרטיה, ואז כותבים כל יום את ההיסטוריה מחדש, או מלוכה, והכל נשאר על מקומו. וכמו שאף אחד לא מציע להחזיר את הפליטים הפלסטינים לאדמות שלהם, בשם הצדק, או הדמוקרטיה, אף אחד גם לא יכול להציע שהמלך שלנו יהיה ממרוקו, או מעיראק. מתי תתעוררו? כשיהיה לכם נשיא פרסי?

לשונו הצטמגה. הוא כעס, והיה מרוצה מהטיעון הכעוס. האחרים שתקו, אולי בכל זאת היה בהם משהו יעקוביני, או אולי היו שם עיתונאים מזרחים, והיה להם אינטרס לשתוק. ובינתיים ניסה הרמטכ"ל שלנו לפייס את הכתב הצבאי ארנון בן-לילי. פעם היו מראיינים אצלנו את הרמטכ"לים לכבוד החגים, בכל העיתונים, ומחלקים תמונות צבע שלהם כדי שיתלו אותן אצל הירקנים. גם הרמטכ"ל שלנו רצה להתראיין לכבוד החג, ועכשיו תיכנן להתקרב אל ארנון בן-לילי באמצעות חמלה. קרא לו באצבעו, וכשזה קרב, אמר: "עוד כואב?" ארנון הפטיר: "מה כואב?" והרמטכ"ל שלנו אמר: "הבעיטה שלוטם נתן לך." בן-לילי הכחיש שקיבל בעיטה. בכלל לא קיבל שום בעיטה. אף פעם. (לוטם נהג להרביץ לכל הכתבים הצבאיים, ורק ארנון בן לילי טען שלא קיבל ממנו אף פעם מכות, אפילו התפאר בכך שהוא היחיד שלא קיבל ממנו מכות). הרמטכ"ל חיפש נושא אחר לשיחה: "אמנון, אני הולך להשתחרר מהצבא, אתה יודע?" להפתעת הרמטכ"ל שלנו, הציע לו ארנון לרוץ לראשות הממשלה, משום שהעם כִּמָּה למנהיג חזק, ומספיק כבר להיבהל מהביטוי הזה. היטלר לא מוכיח כלום. ראשית, אי אפשר ללמוד מההיסטוריה. שנית, היטלר לא היה כל-כך גרוע, אם מתעלמים לרגע מרצח היהודים, הצוענים, ההומואים, ונשארים רק עם חיסול הפשיעה, הכבישים, הניקיון, הספורט, והכלכלה. שלישית, היטלר בכלל לא היה מנהיג חזק, אלא איש חלש, עם התקפי שיגעון, עיוורון היסטרי. הרמטכ"ל שלנו הקשיב בפחד. אף פעם לא היה בטוח אם אדם לוטם לא תיכנן עוד מהתלה נגדו. תמיד פחד דווקא מאדם לוטם. הוא אמר: "כן, כן", ממש כמו לוטם, וארנון בן-לילי המשיך לדבר:

בני אדם לא מטומטמים, ותמיד נשאר בהם משהו ריק, כמו אוזן אחרי רעש גדול, ואפילו אם סיפרו להם הכל, ונדמה להם ששמעו כבר הכל, ושבעו את מעללי המנהיג הקודם, הם צמאים לעוד הסבר, תמיד חסר משהו, שבלעדיו התמונה לא שלמה, וזה, בדיוק זה, חסר להם. לכן מנהיג צעיר, יפה, מוכשר, אמיץ וכריזמטי יכול להמשיך ולתת להם את מה שהם כל-כך רעבים אליו, משהו שיכול להשביע אותם, גם אם לא כולם רעבים לאותו דבר, כי סוד הכוח השלטוני הוא לא ביצירת אדם יודע-כל, אלא בדיוק להפך, ביצירת אדם שמשהו תמיד חסר לו, זה החריץ שלתוכו תוכל לתחוב את המנוף שלך ולבנות את אבן הפינה לייסוד האדם החדש, אדם כללי לגמרי, ופרטי לגמרי. כל מה שצריך זה לא להתברח, ולא לברוח.

ארנון דיבר במין כעס בגלל התשובות הסתמיות שהשיב לו הרמטכ"ל שלנו. "כן, כן", השיב הרמטכ"ל שלנו בפזוזה דעת. האינתיפאדה לא נשברה, וחלק קטן מן הישראלים הרגיש לא בנוח עם הריגת הילדים היותר קטנים. הסיכום בין ארנון והרמטכ"ל שלנו היה, כצפוי, ראיון לגיליון החג, עם הסקופ: "הרמטכ"ל: ארוץ לראשות הממשלה", אבל הרמטכ"ל שלנו בכלל לא רצה להיות ראש ממשלה. הוא רצה לחיות על הפנסיה שלו, זה הכל. לגדל חתול וכלב שיריבו ואחר כך ילמד אותם לחיות בשלום, ולהתגרש מאשתו. כל-כך אהב לישון לבד במיטה. זה היה סקופ עוד יותר גדול.

אבל בבוקר ראה ארנון שהסקופ שלו – על הרמטכ"ל שלנו ועל רצונו לגדל חתול ולגרש את אשתו העקרה – בכלל לא התפרסם. הוא טילפן לאורה, מזכירת המערכת הכל-יכולה, ביקש לדעת מה קרה עם הסקופ שלו. המזכירה אורה אמרה, קצת בשמחה לאיד, היא ממש שנאה את הכתבים שלנו: "ארנון בן-לילי? כן, הנה, 'נפסל'. לא, לא בצנזורה. העורך שלנו פסל. לסדר לך פגישה איתו?" שאלה בנעימה עניינית, כי כל הכתבים ביקשו פגישה אצל העורך, לפעמים לא ידעו מה לומר לו כשנכנסו פנימה, ואף אחד לא העז אף פעם לומר 'סתם רציתי להיכנס אליך', או 'אני רוצה ללקק לך בתחת'. והרי כל דוקטור צעיר מרגיש את ההנאה הזאת, להיקלע לחדרו של ראש החוג וללקק לו בתחת על המאמר המרתק שלו באיזה כתב עת נשכח. אין אמת יותר נסתרת מהתשוקה הגדולה של הגבר ללקק בתחת של הגבר שמעליו.

בפגישה עם העורך השיב העורך לארנון בן-לילי: "שיקולינו הפרופסיונאליים והסטטוטוריים אינם חשופים לכל מתבונן, וגם אתה לא מוסמך לחוות עליהם דעה, לא דה-יורה ולא דה-פאקטו. קרא היטב את החוזה שלך, ובעיקר את סעיף

14. "סעיף 14 לא הסביר שום דבר על השיקול הפרופסיונאלי או הסטטוטורי (מושגים שהבאנו אותם כלשונם, כיוון שלא הבנו מה ביקש העורך לומר). מצד שני, סעיף 14 אמר מלים מפורשות על מה שקרוי בלשון הדמוקרטיה שלנו "סיום ההתקשרות", כלומר: 'לך תזדיין, לא חייבים לך כלום', אבל לכתב ארנון בן-לילי היה בבית תינוק בן עשרה חודשים, על כן הוא בלע את עלבוננו והלך. בדרכו החוצה רעדו כתפיו והעורך הטוב – איש טוב לב היה, וגם ידע לומר דברים מרגיעים, אפילו כאשר פיטר בני אדם, ועכשיו חיפש עוד ניסוח מופשט: "תראה, אמנון, הצבא הוא המוסד הטהור האחרון שנשאר לנו". זה ממש הצחיק את ארנון, ממש הצחיק אותו, שאין לעורך שלו חצי מושג מה קורה במקום ההוא. הוא עצר ובלתי להפנות את ראשו, אמר: "טהור? אתה יודע על מה אתה מדבר? אתה בכלל יודע על מה אתה מדבר?"

– אבל מה זה טהור, אמנון? טהור הוא מראה טהור. צריך לעצור את ההתדרדרות. מאז המהפכה הצרפתית, התרבות שלנו הולכת ועורפת ראשים בטור הנדסי עולה, והגיע הזמן להפסיק עם זה. זו היתה טעות גדולה, המהפכה הצרפתית, אמנון.

– ומה עם האמנציפציה של היהודים?

– היהודים? הם לא היו צריכים שום אמנציפציה. רוטשילד לא היה היהודי המצליח היחיד שעשה את ההון שלו בלי שום אמנציפציה, וגם המו"ל שלנו הסתדר תמיד יפה מאוד בלי אמנציפציה. זאת היתה שגיאה גדולה מאוד, אמנון, המהפכה הצרפתית, שגיאה גדולה מאוד.

– אז אולי נמצא מלך?

– אתה אולי סרקאסטי, אבל אתה חושב שזה רעיון כל-כך גרוע?

– והוא יהיה אשכנזי או מזרחי?

– זה יהיה הסוד השמור ביותר. אתה מבין למה עיתון אחראי צריך לשמור

סוד? בלי סודות אין מדינה.

ארנון יצא. בדרך הביתה חשב לעצמו איך לשמור אצלו בבית סקופים, שיהיו רק שלו, בלי לגלות אותם אפילו לעורך. אחר כך נכנס לחדר בנו, הרים אותו בידי וואמר לו, פחד מאוד מפיתורים, בקול רועד אמר לתינוק: "חמודון שלי, שתדע לך: אני אגלה לך כל סוד שיהיה לי. עד סוף החיים. גם את הקוד בכנקומט".

מחמוד דרויש

שום דגל ברוח

שום דגל ברוח אינו מתנופף/
 שום סוס אינו שוחה ברוח/
 שום תף אינו מבשר על עלית הגל
 או נפילתו,
 כלום לא קורה בטרגדיות היום/
 המסך הורד/
 המשוררים והצופים עזבו,
 ואין ארז/
 אין עצרת/
 וענפי זית אינם מברכים את היורדים
 מן הספינות, מתשים מחטם מדמם,
 ומקלילות המערכה האחרונה/
 כאלו הם באים מגזרה לגזרה/
 גורלותיהם רשומים מאחורי הטקסט,
 יוניה בדמות טרויאנית,
 לבנה או שחרה/
 לא נשברו ולא נצחו
 ולא שאלו את עצמם: מה יקרה מחר בבקר
 ומה יהא לאחר הצפייה ההומרית הזאת?/
 כמו היה זה חלום יפה העושה צדק עם השכויים
 ומושיט להם עזרה כנגד הלילה המקומי הארז,
 כאלו אמרו:

"אנו חובשים את פצעינו במלח
 אנו חיים ליד זכרוננו
 אנו מנסים את מותנו הרגיל
 אנו מחכים לתחייה, כאן, בביתה,
 במערכה שאחרי האחרונה..."

מערכית גיא רון-גלבע

ג'ון ברג'ר

דיוקנאות פִּיּוּם

אלה הדיוקנאות המצוירים המוקדמים ביותר ששרדו; הם צוירו בעת שבשורות הברית החדשה הלכו ונכתבו. אם כן, מדוע הם מכים בנו כיום בישירות כזאת? מדוע נדמית ייחודיותם קרובה לשלנו? מדוע מבטם עכשווי יותר מכל מבט שאפשר למצוא באלפיים השנים האחרונות של אמנות מערבית, שבאו אחריהם? דיוקנאות פִּיּוּם נוגעים בנו, כאילו צוירו בחודש שעבר. מדוע? זוהי החידה. התשובה התמציתית היא אולי זו: הם היו יצירי כלאיים, צורת אמנות מְמֶזְרָה לגמרי, וההטרונגיות הזו מקבילה לדבר־מה במצבנו העכשווי. ועם זאת, כדי להבהיר את התשובה הזו עלינו להתקדם לאט.

הם מצוירים על עץ – לעתים קרובות תְּרָזָה. מיעוטם מצויר על בד פשתן. מבחינה פרופורציונית הפנים קטנים יותר מגודלם הממשי. כמה מהם מצוירים בטְּמֶפְּרָה.¹ המדיום ששימש לרובם הוא שעווה חמה, כלומר צבעים מעורבבים בדוֹנְג דבורים, המונחים על המצע כשהם חמים אם הדונג טהור, וכשהם קרים אם הדונג הפך לתְּחָלִיב (אֶמּוּלְסִיָּה).

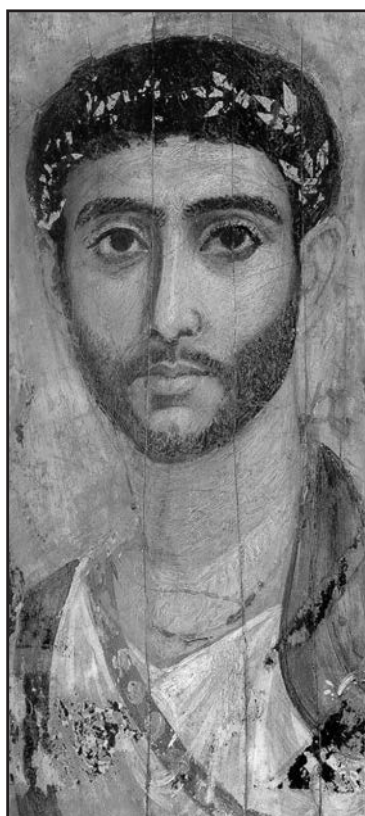
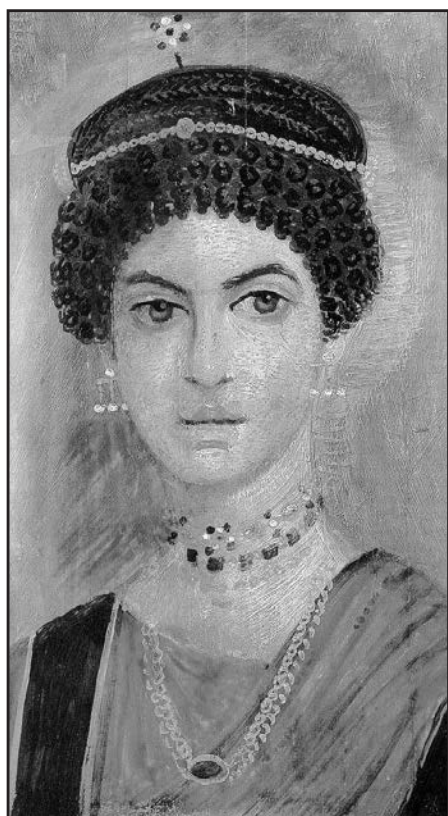
כיום אנו יכולים עדיין לעקוב אחרי משיחות המכחול של הצייר או אחר סימני הלהב שהשתמש בו כדי לגרד את הפיגמנט. המשטח העיקרי שהדיוקנאות צוירו עליו היה כהה. ציירי פיוּם עבדו מכהה לבהיר.

מה ששום רפרודוקציה אינה יכולה להראות הוא עד כמה הפיגמנט העתיק עדיין מְגֶרָה. הציירים השתמשו בארבעה צבעים מלבד זהב: שחור, אדום ושני גוונים של אוכרה. העור שהם ציירו בעזרת הפיגמנטים האלו מביא אותך לחשוב על "לחם החיים"² עצמו. הציירים היו מצרים־יוונים. היוונים התיישבו במצרים מאז הכיבוש של אלכסנדר הגדול, ארבע מאות שנה קודם לכן.

1 שיטת הכנת צבע שבה הפיגמנט מעורבב בחלמון ביצה (לפעמים עם החלבון) ומדולל במים. צבע כזה יתייבש במהירות רבה (ההערות הן של המתרגם).

2 במקור: bread of life. ברג'ר מתייחס כנראה לברית החדשה, יוחנן ו', 35: "אמר להם ישוע: אני הוא לחם החיים, כל הבא אלי לא ירעב, והמאמין בי לא יצמא עוד."

הם מכונים "דיוקנאות פיום" מפני שהם נמצאו בסוף המאה התשע-עשרה באזור פיום, שטח פורה מסביב לאגם, חבל ארץ המכונה "הגן של מצרים", 80 קילומטרים ממערב לנילוס, מעט דרומית לממפיס ולקהיר. באותה עת טען סוחר אמנות שהדיוקנאות שנמצאו הם של מלכים מבית תלמי ושל קליאופטרה. אחר כך פטרו את הציורים כזיופים. למען האמת, הם דיוקנאות מקוריים של בעלי מלאכה בני מעמד הביניים העירוני – מורים, חיילים, אתלטים, כוהנים לְאֵל סראפיס, סוחרים, מוכרי פרחים. לעתים ידועים לנו שמותיהם – אלינה, פלביאן, איסארוס, קלודין...

הדיוקנאות נמצאו בבית קברות משום שהם צוירו כדי להיות מוצמדים למומיה של האדם שתואר בהם, כשהוא או היא נפטרו. סביר להניח שצוירו מהתבוננות (אינן ספק בכך באשר לכמה מהם, לאור החיוניות המוזרה שלהם). ייתכן שאחרים, בעקבות פטירה פתאומית, צוירו אחרי המוות.

היתה לתמונות מטרה כפולה. הן היו תמונות שנועדו לזיהוי – כמו תמונות דרכון – שימשו את המתים במסעם לצד אנוביס, האל בעל ראש התן, אל ממלכתו של אוזיריס; אך הם שימשו גם, למשך זמן קצר, כמזכרות מהנפטרים בשביל המשפחה המתאבלת. חניטת הגופה ארכה 70 יום, ולפעמים לאחר מכן היתה המומיה נשמרת בבית, נשענת אל קיר, חברה בחוג המשפחה, לפני העברתה הסופית לבית הקברות.

מבחינה סגנונית, כפי שאמרתי, דיוקנאות פיוס הם יצירי כלאיים. מצרים הפכה באותה עת לפרובינציה רומית שנשלטה בידי נציבים רומים. כתוצאה מכך, הבגדים, התסרוקות והתכשיטים של האנשים ושל הנשים המצוירים תאמו את האופנות האחרונות ברומא; היוונים, שציירו את הדיוקנאות, השתמשו בטכניקה נטורליסטית שמקורה במסורת אשר יֶסֶד אֶפְּלוֹס, רב האמץ היווני הגדול בן המאה הרביעית לפנה"ס; ולבסוף, הדיוקנאות הללו היו תשמישי קדושה בטקס קבורה שהיה מצרי מובהק. הם מגיעים אלינו מרגע של שינוי היסטורי.

ומשהו מחוסר הביטחון שברגע ההוא ניכר באופן שבו הדיוקנאות מצוירים (אך לא בהבעות הפנים). בציור המצרי המסורתי איש לא נראה במלוא פניו, מפני שמבט חזיתי מניח את אפשרות היפוכו: מבט מאחור במישהו שפנה ללכת. כל דיוקן מצרי הוא צדודית נצחית. הדבר עולה בקנה אחד עם העיסוק המתמיד של המצרים ברצף הבלתי מופרע של החיים לאחר המוות.

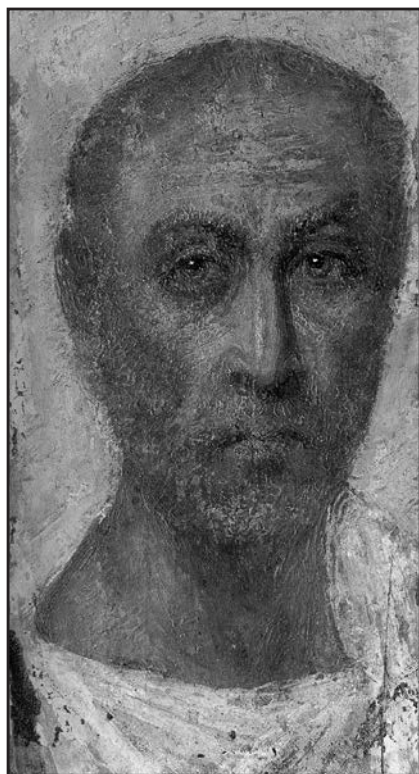
לעומת זאת, דיוקנאות פיוס, שצוירו במסורת היוונית העתיקה, מראים גברים, נשים וילדים במלוא פניהם, או בשלושה רבעי פנים. הפורמט הזה משתנה מעט מאוד מציור לציור, וכולם חזיתיים כמו תמונות ממכונה אוטומטית. בעמדנו מולם, אנו עדיין חשים שמץ מההפתעה שבחזיתיות ההיא. נדמה כאילו הם פנו לעברנו רק באופן ארעי.

בין המאות הספורות של דיוקנאות שנמצאו יש הבדלי איכות משמעותיים. היו בין הציירים רבי-אומנים גדולים, והיו ביניהם צִבָּעִים פרובינציאליים. היו שביצעו בקצרה את שגרת הציור, והיו כאלה (והם רבים, למרבה הפלא) שהציעו אירוח לנשמת הלקוח. עם זאת, הבְּרִירוֹת הציוריות שהיו פתוחות בפני הצייר היו מעטות, בעוד שהצורה הקבועה מראש היתה ברורה מאוד. פרדוקסלית, זו הסיבה לכך שכשאתה ניצב מול הדיוקנאות הטובים ביותר שבהם, אתה מודע לאנרגיה ציורית פְּבִיָּה. הסיכון היה גבוה, מרחב התמרון – מצומצם. ובאמנות אלו תנאים מחוללי אנרגיה.

ברצוני לבחון עתה שתי פעולות. ראשית, פעולת הציור של דיוקנאות פיוס, ושנית – פעולת ההתבוננות שלנו בהם כיום.

אלו שהזמינו את הדיוקנאות ואלו שציירו אותם מעולם לא דמיינו את הצפייה בהם על-ידי הדורות הבאים. הם היו ציורים שנועדו להיקבר, ציורים ללא עתיד נראה לעין.

משמעות הדבר שהיה קשר מיוחד בין הצייר ובין מי שישב מולו. היושב עדיין לא נעשה "מודל", והצייר עדיין לא נעשה ספסר בתהילה עתידית. במקום זה, שניהם חיים ברגע אחד, משתפים פעולה בהכנה למוות, הכנה שתבטיח את הישארות הנפש. לְצִיֵּיר משמעו היה לקרוא בְּשֵׁם, ובקריאה בְּשֵׁם היתה טמונה הבטחה של המשכיות.³

במלים אחרות, צייר מְפִיּוּם לא נדרש לצייר דיוקן במוכן שאנו התרגלנו להביין את המונח, אלא לתעד את לקוחותיו, גברים או נשים, כשהם מביטים בו. היה זה הצייר, יותר מה"מודל", שהתמסר למבט. כל דיוקן שהוא צייר החל בפעולת

3 מסה מרשימה באמת מאת ז'אן-כריסטוף באיי (Bailly) על דיוקנאות פיום פורסמה (1999) בהוצאת Hazan, פריס, תחת הכותרת *L'Apostrophe Muette*.

ההתמסרות הזו. עלינו להגדיר את העבודות הללו לא כדיוקנאות, אלא כציורים על אודות החוויה של להיות ניִפְט: על ידי אליִנָה, פלביאן, איסארוס, קלודין... הדיבור, הגישה, שונים מכל מה שנמצא מאוחר יותר בהיסטוריה של הדיוקנאות. דיוקנאות מאוחרים יותר צוירו למען הדורות הבאים, הם מציעים רִאִיָה על קיומו של אדם שחי פעם לטובת דורות העתיד. בעודם מצטיירים, הם כבר דומיינו בזמן עבר, והצייר, בעודו מצייר, פנה אל היושב מולו בגוף שלישי – יחיד או רבים. הוא, היא, הם, הן כפי שאני התבוננתי בהם. זו הסיבה שכה רבים מהם נראים זקנים גם כשאינם כאלה.

עבור צייר מפיוס המצב היה שונה מאוד. הוא התמסר למבט של היושב מולו. עבורו הוא היה ציירו של המוות, או, ליתר דיוק, ציירו של הנצח. ומבטו של היושב מולו, שהצייר התמסר לו, פנה אליו בגוף שני יחיד. כך שתשובתו – שהיתה מעשה הציור – נקטה אותו כינוי שם: Toi, Tu, Esy, Ty... אשר נמצא כאן. זה מסביר באופן חלקי את הישירות של הדיוקנאות האלו.

בהביטנו ב"דיוקנאות" אלה, שלא נועדו לנו, אנו מוצאים את עצמנו לכודים בקסמו של הסכם אינטימי מיוחד מאוד. אולי יקשה עלינו להבין את ההסכם, אבל המבט דובר אלינו, במיוחד אלינו, כיום.

אילו דיוקנאות פיוס היו מתגלים מוקדם יותר, נאמר, במשך המאה השמונה-עשרה, אני מאמין שהם היו נחשבים לא יותר מקוריוז. עבור תרבות בוטחת ופתוחה, הציורים הקטנים האלו על פשתן או עץ היו נראים בוודאי חסרי ביטחון, מגושמים, שטחיים, חוזרים על עצמם, נטולי השראה.

המצב בסוף המאה העשרים שונה. לעת עתה העתיד צומצם, והעבר נעשה מיותר. בינתיים אמצעי התקשורת מקיפים את בני האדם בכמות חסרת תקדים של דימויים, שרבים מהם הם דימויי פְּנִים. הפְּנִים האלה מטיפים ללא הרף, מעוררים קנאה, תְּיָאָבֹנֹת חדשים, אמביציות, או, מדי פעם, רחמים משולבים בתחושת חוסר אונים. יתרה מזאת, דימויי הפְּנִים הללו נבחרים ומעובדים כדי שיטיפו באופן רעשני ככל האפשר, כך שהטפה אחת גוברת על הבאה אחריה ומבטלת אותה. ואנשים נעשים תלויים ברעש הסתמי הזה כהוכחה לקיומם.

לכן דמיינו מה קורה כשמישהו נתקל בדממה של הפְּנִים מְפִיּוּם, ונעצר במרחק קצר לפניהם: דימויים של גברים ונשים שאינם מנסים למצוא חן, שאינם מבקשים דבר, אלא מכריזים על עצמם, ועל כל המביט בהם, פְּחִיים. שכירים ככל שיהיו, הם התגלמות של כבוד-עצמי נשכח. הם מאשרים, למרות הכול, שהחיים היו ועודם מְתָת.

יש סיבה נוספת לכך שדיוקנאות פיוס מדברים כיום. המאה העשרים, כפי

שצוין פעמים רבות, הייתה המאה בה"א הידיעה של הגירה – כפויה ורצונית. כלומר מאה של פְּרָדוֹת ללא סוף, ומאה רדופה על-ידי הזיכרונות של אותן פְּרָדוֹת.

הייסורים הפתאומיים של געגוע לדבר שאיננו עוד, דומים להיתקלות פתאומית בכד שנפל והתנפץ לרסיסים. לבד אתה מלקט את השברים, מגלה כיצד להתאימם ואז מדביק אותם בזהירות זה לזה, אחד-אחד. בסופו של דבר הכד שוחזר, אבל הוא אינו זהה למה שהיה. הוא נעשה פגום, ובה בעת – אהוב יותר. דבר דומה קורה לדימוי של מקום אהוב או של אדם אהוב שנותרו בזיכרון אחרי פְּרָדָה.

הדיוקנאות של פיוס נוגעים בפצע דומה, בדרך דומה. גם הפנים המצוירים הללו פגומים ואהובים יותר משהיו פני החיים שישבו בסדנת הצייר, שריח של דונג נמס עמד בה. הם "פגומים" מפני שברור מאוד שנעשו בידי אדם. הם "אהובים יותר" מפני שהמבט המצויר מרוכז לגמרי בחיים שהוא יודע שיאבדו לו יום אחד.

וכך הם מתבוננים בנו, הדיוקנאות של פיוס, כמו ההחמצה של המאה שלנו.

מאנגלית דרור בורשטיין

שגב עמוסי

יחידת נפש

אמנם אין בי רחמים, אבל אינני נוכל. אינני נוכל, כי לא רימיתי אף אחת, מעולם. אנא, שיקדו על הטרמינולוגיה שלי, כי אני חש בגלגול העיניים שלכם, בתנועת הביטול של היר. חובת ההוכחה, כתמיד, עליכם היא, אבל עניינים כגון זה, שלי, הנתונים לחסדי העיתונים, לא זוכים, לרוב, לטיפול הוגן. מספיקה כותרת, מצטטת, תמיד מצטטת, של גורם שעמימותו המוטלת בספק תופיע רק בנבכי כותרת המשנה, בעוד היום מרפרפים רק על הכותרת הראשית והתמונה שלצידה, והתמונה שלי, תמיד היתה מרשיעה, עוד בטרם פעלתי. הכל קטן אצלי. קומתי נמוכה. למעשה, אני גוץ, יש להודות בכך. אפי זעיר, מחודד, כך גם אוזני, הבולטות אמנם, שפתי דקיקות, ודווקא מצחי, הנמצא בתנועת כיוון מתמדת, גבוה להכעיס. ודאי שלגבי דידכם, עמדתי בפני ברירה בין שתי אפשרויות, להפוך לנוכל, או לבדיחה, ונכשלתי כמובן, משום שלא הצלחתי למנוע מכם להפיליני בתור האפשרות הראשונה והשנייה כאחד, אבל עמוק בפנים אני יודע, שבדרכי נמלטתי מאותן גזירות גורל, כי לא רימיתי, אף אחת, מעולם.

אני חוזר על כך, כי דיוק במינוחים הפך, לאחרונה, לחלק משגרת היום שלי. הולכת-שולל, הפרת-אמון, גניבת-דעת, הם רק חלק מצירופי הלשון המעטרים ניירות מסתחררים סביבי. השיחות המוגיעות שלי עם עורך הדין שמינו לי, גרמו לי להבין כי עולם המשפט הוא זירה כמעט הופכית לזאת בה פעלתי אני. מהי אותה חתירה פקידותית, מקהה, לנוסחים בלתי פריקים, מסורסים, שעל פרקליטי להשתעבד אליה, לעומת הגרועים שברסיסי המונולוגים, אותם הייתי מורגל לשאת בטרקלינים קטנטנים של בנייני רכבת שפריץ, בפני עיניים בורקות של נשים, אותן נשים שעכשיו נרדמות בנאומי התובעים, אני רואה אותן בספסלים הקדמיים. לא בחרתי בנשים. הן בחרו בי. גברים לא נתנו לי להיכנס. מבט אחד היה מספיק. חור ההצצה כוסה שחור, וקול מגויס, עמוק, סרעפתי, היה משמיע שתי מלים. לא, תודה. לך מפה. עוף מפה. ועפתי. לא התווכחתי.

נכנסתי רק היכן שנפתחה בפני הדלת. מעולם לא שידלתי, לפני חצותי את המפתן. וגם נשים, נשים רבות, לא הכניסוני. רבות מהן שתקו, למרות שיכולתי לשמוע את הטלויזיה, המופסקת באחת, ללכוד את הרחש בו השקישו את ילדיהן, לשאוף את הריח התעשייתי שאבקת המרק שלהן השרתה על הקדירה המתבשלת. אבל היו אחדות שפתחו. הייתי רוצה לשלוח להן מכאן, כאם הדבר אפשרי, ולא ייחשב לעזות מצח, את תודתי, כי יחד, גם אם לא יודו בכך, חלקנו, למיטב הבנתי, רגעים בלתי נשכחים.

מדוע הכניסו אותי? אני חושב שכאן תיפקדו מידותי הזעירות דווקא כיתרון. גבר גבוה וקורן היה מהווה איום פיזי, ואני, כנראה, שימשתי, ברגעי הבחינה בשרשרת הדלת, אשליה כי העולם הגברי מכיל גם כאלו הניתנים להכנעה. וכך, תחת מעטה הנחיתות, זכיתי בתנועת יד מאשרת, שתמיד, גם בימים מוצלחים במיוחד, הפתיעה אותי כל פעם מחדש. מיד בהיכנסתי, בעוד היא היתה הולכת למטבח, אחרי שהציעה לכבדני בדבר-מה, הייתי בולש בסלונה. הסלון מגלה הכל. חיפשתי כמיהה. לרוב מצאתי כמה, אבל אחת הספיקה. ספרים שלא נפתחו מעולם, ריחניים – הייתי מושיט אף לרחרח – ומעלי אבק, היוו נקודת אחיזה מצוינת, ולכולן היו כאלו, לרוב גדולי כריכה, גדושי דפים, תפלצות שהונחו באמצע מדף סולידי. ספר צילומי פורטרט של אנני לייבוויץ', שנקנה, כנראה, לאחר תערוכה, אולי תערוכה שלה, בחנות המוזיאון, בחופשה קצרה מדי. ספר ליתוגרפיות של דאלי, שנרכש, שוב, הימור מחושב לטעמי, בתיאטרון בפיגרס, ובשעת דמדומים הכביד על ברכיים צעירות בעוד האוטובוס מתפתל, משתחל בין הרי אמפוריה, והים נסתר ונגלה חליפות, כתם מוארך, מנחם. אין ספק, השמים היו הגבול, ואני הייתי השמים. בקיאותי הרבה היתה לי לעזר. השחלתי משפט, תמיד מוקיר, לגבי תת התחום האמור, מקפיד לשקף בו את הבנתי המעמיקה, אבל להותיר רווח רחב דיו, דרכו תוכל זו להיענות, ולאחר מכן להתיישב מהורהרת, פוערת פיה למחצה, מגלה לפני את שיניה הקדמיות, בעת שאני הייתי מדבר עימה כקולגה, או לפחות כשותף לתחביב כמוס.

התבוססתי בניסיון האחיזה ובהתמססות שלו. הייתי מלך החלומות הרצוצים. דיברנו שעות. לעתים בקבוק יין שאיבד כבר תקווה הופתע להיחלץ ולהיפתח. היא הראתה לי תמונות מאלבומים ישנים. החמאתי לה על קומפוזיציות. זיהיתי מרקמים. כוונות. שקענו יחד במתק. סיבת בואי נדחקה הצידה, לא הועלתה, לא הכבידה, אבל בכל זאת התהוותה תחתינו כמו נעץ זעיר בתוך נעל נוחה, מרופדת, משייטת, שאין חשים בה את עקמומיות המדרכה, ובכל זאת, נעץ, שחודר תחילה לגרב, מפלס דרך מבעד לצמר, ואז מעקצץ בכף הרגל. אני ידעתי

את סוד הלחמת הנעץ, את סוד הכנסתו החלקה, ללא טיפת דם, ואם לא היה חלוד, ודקיק מספיק, מלבד כאב חטוף היא לא הרגישה דבר, ואחרי שהכאב עבר, אחרי חמש חתימותיה, כי הייתי נדיב מספיק לפרוס את התשלום ללא ריבית, לאחר שבחרה אחת משלוש יחידות הנופש המוצעות, באומבריה, פרובאנס או אנדרלוסיה, המשכנו בשלנו, המשלנו משלים, פיתחנו אסכולות, הוגענו עצמנו בתת-דיסציפלינות, השמצנו סופרים, נביאים, מלכים, קראנו סצינות תוך ריגוש, הקפדנו על הגייה נכונה, גלשנו מרומזים עד רגע פרידה מחויך, מתוזמן, מתבקש.

ידעתי שהתשלום יכביד עליה. ואולם, וכאן אני מחזיר אתכם לפתח דברי, לא היו בי רחמים. הפכתי לא נגיש למשך שבועיים ימים, ביודעי כי היא מנסה להשיגני ולבטל את העסקה. יחידת הנופש עמדה מיותמת במקום האמור בחוזה. לרוב הייתי שם ידי על סכום ההמחאה הראשונה בלבד, שהיה גבוה מעוקביו, יש להודות, לפני שהיא ביטלה את כל השאר, ואין בי כעס על כך. מעולם לא התלוננתי בפני הרשויות. פי ולבי שווים. אינני נוכל.

סנדרה סיסנרוס

שלושה שירים

המשוררת מהרהרת על הבדידות שהגורל הועיד לה

היא חִיָּה לְבִדָּה עֲכָשׁוּ.
נִטְשָׁה אֶת אַחִיהָ,
חֲדָרֵי אָבוֹת
וְאִמָּהוֹת רַבּוֹת.

הֵם נִטְשׁוּ אוֹתָהּ
לְנִפְשָׁהּ.
לְחִלּוּמֹת הַבְּלָהָה וְהַפְּסִנְתָּרִים שְׁלָהּ.
הִיא בְּעֵלֶת צְנוּר עוֹפֶרֶת.

מֵאֲהָבֵי הָאֶקְרָאִי שְׁלָהּ
הִלְכוּ הַבְּיָתָהּ.
הַבַּיִת קָר.
בְּטִלּוּיִזְיָה אֵין כָּלוּם.
הִיא מוֹכְרָחָה לְכָתֵב שִׁירִים.

וילונות

עֲשִׂירִים אֵינָם זְקוּקִים לָהֶם.
עֲנִיִּים קוֹשְׁרִים אֶת שְׁלָהֶם לְאִגְרוּפִים
אוּ מְהַדְּקִים אוֹתָם כְּכֹלֹת צְנוּעוֹת
עַד הַצְּוָאר.

בפנים הם מסתירים קירות בהירים.
טורקוז או ורד כצבע שפתים.
צבעים טובים בארץ אחרת.
כאן נבצר מהם להשכיחך את

מערכת הכלים לארוחת ערב שתמורתה לא שלמה,
קרשי הרצפה שבעל-הבית צריך לתקנם,
עץ לא-מעבד, שושני לינולאום,
מה שרצית אבל לא השגת.

אני מבינה זאת כנשיקה

אבל לא נשיקה. המחווה
הזאת, הבערה הזאת.
אבל ממקור
הכי מרחק מן הלב.

אני מכירה בה
כמה שנועד בשבילי, ובכל זאת
אני תופסת שאינני מעלה
ואינני מורידה. אני יודעת

שאם נגיד אהבה
נדבר על דברים רבים.
אתה מתכוון לירח של בואנוס איירס,
פנסי הרחוב הבלונדינים,
הרקורד שרקדת.

אבל אני יודעת אותה כפרק היד,
נעל, חבורה,
עצם, מקל.

מאנגלית משה דור

גדעון פרוידנטל

“האלימות עצמה היא כוח כלכלי”

קריאה בפרק 24 / 6 מתוך “הקפיטל”

הפרק העשרים וארבעה, שפרק-משנה שלו מובא להלן, וכן הפרק השמיני בכרך הראשון של “הקפיטל”, הם פרקים יוצאי-דופן, משום שענינם הוא תיאור של תהליכים היסטוריים אלימים, ולא ניתוח של חוקיות והתפתחות כלכלית. הכרך הראשון של הוא ספר שיטתי מאוד. בפרק הראשון מוגדרים מושגים, שמהם מפתח מארקס בפרקים הבאים מושגים מורכבים יותר ויותר, עד למושגים הנוהגים בפרקטיקה החברתית-קפיטליסטית. לעתים קרובות נידונה השאלה אם סדר הדיון הזה הוא “לוגי” או “היסטורי”, אם הוא עוקב אחר התפתחות המושגים, שניתנת לניסוח כ”חוק”, או שהוא משקף את הסדר הזמני של התפתחויות היסטוריות? לפי אפשרות שלישית שהוצעה, סדר הפרקים הוא “לוגי-היסטורי”, לאמור: מארקס גילה את “חוק ההתפתחות” של החברה הקפיטליסטית, וסדר המושגים הוא הסדר ההתפתחותי של המושגים ושל התופעות ההיסטוריות כאחד. על פי תפישה זו, מדובר למעשה באותו סדר עצמו, על שתי צורות ההתגלמות שלו.

בין כך ובין כך, יש בספר שני פרקים יוצאי דופן. הפרק השמיני, “יום העבודה”, והפרק העשרים וארבעה, “מה שמתקרא ההצבר הראשוני”. שניהם פרקים היסטוריים מובהקים, שבהם אין מארקס עוסק בפיתוח מושגי, וגם לא בהיקשים מהניתוח המושגי למציאות ההיסטורית, אלא בתיאור היסטורי גרידא (המודרך, כמובן, בידי תובנותיו התיאורטיות). הסיבה לכך שהתיאור ההיסטורי תופס את מקומו של הניתוח – פשוטה: מדובר בתופעות של מאבק כוחני, אלים יותר או פחות. גם הפעלת כוח ניתנת לניתוח, אך היא אינה נתפשת במושגים השולטים בתהליכים כלכליים, אם כי מארקס מדגיש שהיא חלק מהתהליך החברתי-כלכלי: “האלימות עצמה היא כוח כלכלי.” (וראו עמ' 92)

הפרק השמיני, “יום העבודה”, מציג את המאבק הכוחני שהתחולל (ועדיין

מתחולל) על אורכו של יום העבודה. התנאים למאבק זה וגבולותיו מוגדרים על-ידי הניתוח המושגי, אך המאבק עצמו איננו מתנהל באמצעים כלכליים בלבד. מארקס הראה שבשוק הסחורות "כוח העבודה" הוא סחורה לכל דבר, והוא נמכר על פי ערכו. בשוק שורר, לפחות להלכה, צדק של חילופי ערכים שווים. ואולם, כאשר כוח העבודה מתחיל לייצר – ותהליך זה איננו מתרחש בשוק אלא ב"מקום הסתר של הייצור, שעל סף-הכניסה אליו רשום: No admittance except on business" – מתברר שכוח העבודה הוא סחורה מיוחדת במינה: הוא הסחורה היחידה המייצרת ערך, והיא מייצרת יותר ערך מערכה בשוק. עודף הערך הנוצר כך, שייך בדין למי שקנה את כוח העבודה, לקפיטליסט. למהלך שבו מנכס הקפיטליסט לעצמו את הערך העודף שייצר כוח העבודה, קורא מארקס בשם "ניצול". השוק הוא, אפוא, "גן עדן ממש לזכויות מלידה של האדם", שבו מחליפים העובד ובעל-ההון ערכים שווים על פי רצונם החופשי. אך בדרך לאולמות-הייצור, בדרך לניצול, צועד בראש "בעל-הממון-לשעבר כקפיטליסט, בעקבותיו הולך בעל כוח העבודה כפועלו; האחד מהלך מזדרז לעסקיו ובת-צחוק רבת-חשיבות על פניו, השני ביישן-חרד, סרבן, משול לאדם שהוליך לשוק את עורו שלו עצמו, ועתה שוב אין הוא רואה לפניו ולא-כלום בלתי-אם – פשיטת עורו." ("הקפיטל", 142).

עולה מכאן שאותה תופעה עצמה – קנייה ומכירה של כוח-עבודה – ניתנת לתיאור הן כסדרה של חילופי מוצרים שווי-ערך; והן כתהליך ניצול שבו עודף-ערך נשאר בידי צד אחד. זהו, על פי מארקס, סוד הניצול הקפיטליסטי המבוסס על שוויון בשוק, ועל אי-שוויון כאשר מסתכלים בכלל התהליך, הכולל גם את תהליך הייצור. הסוד מצוי אפוא במעבר מהשוק (שבו מוחלפים ערכים שווים) אל הייצור (שבו מייצר העובד ערך העולה על ערך כוח-עבודתו).

אך מה הוא כוח העבודה שקנה הקפיטליסט? על פי השקפתו, הוא רכש סחורה ככל סחורה אחרת, וזכותו להשתמש בה כראות עיניו: "בעל-ההון על זכותו עומד, בחזקת קונה, כשהוא שוקד להאריך ככל האפשר את יום-העבודה, ואם רק אפשר – לעשות מיום-עבודה אחד שני ימים". מצד שני, "הפועל עומד על זכותו, בחזקת מוכר, כשהוא דורש לצמצם ולהעמיד את יום-העבודה על גודל תקין מסוים". ומארקס מסכם: "ובמקום שעומדת זכות שווה לעומת זכות שווה – באה האלימות ומכריעה ביניהן" ("הקפיטל", 187). לאחר שקבע את המסגרת המושגית המסבירה את התנאים שבהם מתנהל המאבק, לא נותר למארקס אלא להציג בהמשך הפרק תיאור היסטורי של המאבק הכוחני, האלים לעתים, על אורכו של יום העבודה.

הרקע לתיאור ההיסטורי שבפרק העשרים-וארבעה דומה, אך שונה מעט. כותרת הפרק – “מה שמתקרא ההצבר הראשוני” – אירונית. “ההצבר הראשוני” הוא הכינוי למיתוס-בראשית של החברה הקפיטליסטית. “בימים קדומים רחוקים מצויים היו: חבורה של אישי-סגולה [Elite], חרוצים, נבונים ומעל הכל חסכוניים, מכאן, ופרחחים עצלנים, המבזבזים כל אשר להם ויותר, מכאן” (“הקפיטל”, 589). אם כן, מה פלא שכעבור זמן רכשו החרוצים החסכוניים עוד ועוד אמצעי ייצור, ואילו הפרחחים העצלנים היו לפועלים שכירים אצלם?

הניתוח שהציג מארקס בפרקים הקודמים מאפשר להגדיר את התהליך אחרת: מדובר ב”תהליך ההפרדה ההיסטורי, המפריד בין יצרנים ובין אמצעי-הייצור”. הפרדה זו היא תנאי מוקדם לכך שבשוק, כפי שלמדנו להכירו בפרקים הקודמים, יוכלו להופיע פועלים חופשיים (לא עבדים) אך משוללי אמצעי-ייצור, הנאלצים למכור את “כוח-עבודתם”. ההפרדה בין היצרנים לבין אמצעי-הייצור הוא תהליך נישול האיכרים, שהתנהל בארצות אירופה מהמאה השש-עשרה ועד סוף המאה התשע-עשרה לערך. זה היה נישול אלים (מארקס משתמש בביטוי “אלימות לא-כלכלית ובלתי-אמצעית”; “הקפיטל”, 613), ואף רצחני, משום פער הזמן בין נישול האיכרים מאדמתם לבין התפתחות התעשייה העירונית שעדיין לא נזקקה להם כפועלים. מנושלים “מיותרים” אלה הפכו קורבנות לחוקים נגד “שוטטות”, שנחקקו לשמם בתקופה זו, ואלפים רבים מהם נתלו בצדי הדרכים או נאסרו ב”בתי עבודה”. כך נוצר הפועל החופשי: חופשי, כי הוא אדון לגופו; חופשי, כי הוא “חופשי” מאמצעי-ייצור. מצד שני עלינו להסביר את “התהוותו של בעל-ההון התעשייתי”, כשם פרק המשנה שנדפס כאן. בניגוד למיתוס על אודות “אישי-סגולה חרוצים, נבונים ומעל הכל חסכוניים”, מציג מארקס כיצד מתגלגלים ההון המסחרי והון המלווים בריבית, שכבר היו קיימים בימי-הביניים, בהון תעשייתי קפיטליסטי. אך בעיקר הוא מדווח על הרצח ההמוני, על חטיפת תושבי המושבות לעבדות, ועל השוד המאורגן של עושר המושבות באמצעות חברות מסחריות (“החברה האנגלית להודו-המזרחית” ודומותיה), אשר בוצע בחסות מדינות אירופה. ואולם, כידוע, לכסף אין ריח: “לא הון אחד, שמופיע היום בארצות-הברית ללא תעודת-לידה, אינו אלא דם-ילדים שרק אתמול באנגליה נהפך-להון” (“הקפיטל”, 624). אם כן, גם כאן וגם כאן האלימות היא המסבירה את ההזדקקות לתיאור ההיסטורי תחת הניתוח המושגי.

בשני הדיונים ההיסטוריים של מארקס מופיע צמצום המרחב והזמן שבהם מתבוננים כאמצעי חשוב לייצור ושימור האידיאולוגיה הבורגנית בדבר זכויות האדם השוררות כביכול בחברה הקפיטליסטית: השוק הוא המקום שבו מיוצרים

המושגים של חופש ושוויון, ארצות האם של הקולוניאליזם הן המרחב שבו העושר אשר נחמס יכול להופיע בלא תעודת לידה, ולהציג עצמו כ"הצבר ראשוני", פרי סיגופם של היצרנים החרוצים. הבנה של מנגנון הייצור הקפיטליסטי ושל הקולוניאליזם מצריכה, מצד אחד, למתוח את המרחב שבו אנחנו מתבוננים על אולמות הייצור עד למושבות, ומצד שני היא מצריכה גם הרחבה של ההתבוננות מאדם יחיד אל המעמדות, והרחבה של הזמן מרגע בודד של חילופי-ערכים-שווים לתהליך בזמן, שבו דווקא חילופי הערכים השווים בשוק העבודה הם המתווכים את תהליך הניצול והגדלת הפער בין מעבידים לעובדים.

בפרקים ההיסטוריים עוסק מארקס באופן בלתי אמצעי בחיים עצמם, באלימות מצד אחד, ובסבל מצד שני. אין פלא שבפרקים אלה, שבהם הוא שומר על דיוק היסטורי קפדני, הוא גם מגיע לשיאי הרטוריקה שלו, לאירוניה מושחזת ולשפה רגשית וציורית, המחליפה את השפה המושגית והעצורה המשמשת אותו בדרך כלל.

קרל מרקס

התהוותו של בעל ההון התעשייתי

התהוותו של בעל ההון התעשייתי¹ לא עברה אותה דרך הדרגתית, שעברה התהוותו של החוכר. אין ספק: לא רק אומן זעיר אחד מן הגילדות ולא רק אומן זעיר עצמאי אחד, ויותר מפועל-שכיר אחד – נהפכו לבעלי הון זעירים; ועם הרחבתו המתמדת של ניצול העבודה השכירה, ועם ההצבר הכרוך בכך, נהפכו לבעלי הון ממש. בתקופת ילדותו של הייצור הקפיטליסטי התרחשו הדברים תכופות, כמו שהתרחשו בתקופת הילדות של הערים בימי הביניים; גם כאן התעוררה השאלה: מי מן הצמיתים הבורחים יהיה אומן ומי יהיה משרת? וזו הוכרעה בדרך כלל על פי מועד הבריחה, מי הקדים ומי איחר. אבל מהירות השיטה הזאת, מהירות של חילזון, לא התאימה בשום פנים לצורכי המסחר של השוק העולמי החדש, זה שנוצר עם התגליות הגדולות של סוף המאה החמש-עשרה. ואולם, ימי הביניים הנחילו שתי צורות נבדלות של הון, שתיהן מתפתחות בצורות שונות זו מזו של החברה הכלכלית, ולפני העידן של אופן הייצור הקפיטליסטי היו שתיהן מקובלות כאותו הון – ההון של המלווה בריבית וההון של הסוחר:

בימינו עובר כל העושר של החברה תחילה לקניין של בעל ההון... הוא משלם לבעל הקרקע את דמי השכירות; לפועל את שכרו; לגובי המסים והמעשר את המגיע להם; והריהו משאיר לעצמו חלק גדול – למעשה החלק הגדול ביותר, ההולך וגדל בהתמדה – מתוצרת העבודה השנתית. כיום ניתן לומר, שבעל ההון הוא בעל הקניין הראשון של כל עושר החברה, אף על פי ששום חוק לא העניק לו את הזכות לקניין הזה... שינוי זה התבצע עם נטילת רבית על ההון... ודי מפליא, שכל המחוקקים באירופה ניסו לעכב דבר זה באמצעות איסורים – כלומר איסורים נגד הריבית. שליטתו של בעל ההון על כל עושרה של המדינה היא מהפכה גמורה בזכות הקניין; ועל סמך איזה חוק, או שורה של חוקים התגשמה מהפכה זו?²

צריך היה המחבר לומר לעצמו שאין מהפכות נעשות באמצעות חוקים.

בפני ההון של הכסף, שנוצר מלקיחת ריבית ומסחר, הועמדו סייגים, כדי שלא ייהפך להון תעשייתי – המשטר הפיאודלי בכפר והמשטר של גילדות האומנים בעיר.³ כבלים אלה נפלו עם התפוררותה של החברה הפיאודלית, עם נישולה של האוכלוסיה הכפרית וגירושה החלקי מעל אדמתה. הייצור החדש נבנה בנמלים בשביל ייצוא או בנקודות שונות בכפרים, מחוץ לפיקוח של שיטת הערים הישנה וחוקי הגילדות שלה. מכאן המלחמה החריפה של הערים הקורפורטיביות באנגליה נגד משתלות תעשייתיות חדשות אלה.

גילוי הזהב והכסף באמריקה; השמדתם של הילידים, שיעבודם וקבורתם-חיים בתוך המכרות; התחלת כיבושה וביזתה של הודו המזרחית; הפיכתה של אפריקה לשדה ציד מסחרי של השחורים, סימנו את השחר של עידן הייצור הקפיטליסטי. תהליכים אידיליים אלה הם גורמי יסוד בשביל ההצבר הראשוני. מיד בעקבותיהם באה מלחמת הסחר של אומות אירופה, שזינתה – כדור הארץ כולו. היא מתחילה במרידתן של ארצות השפלה נגד ספרד, מקבלת ממדי ענקי במלחמת אנגליה נגד היעקובינים, ועדיין היא נמשכת והולכת במלחמות אופיום נגד סין וכו'.

המומנטים השונים של ההצבר הראשוני מתחלקים מעכשיו, לפי סדר כרונולוגי, פחות או יותר, בעיקר בין ספרד, פורטוגל, הולנד, צרפת ואנגליה. באנגליה מסתכמים גורמים אלה בסוף המאה ה-17 לצירוף שיטתי, המקיף את המושבות, את החוב הלאומי, את אופן המיסוי המודרני ואת שיטת מכסי המגן. מתודים אלה מבוססים בחלקם על אלימות גסה ביותר, כגון שיטת המושבות, אבל כולם משתמשים בשלטון המדינה, הוא הכוח המרוכז והמאורגן של החברה, כדי להחיש – מעשה-חממה – את תהליך הפיכתו של אופן הייצור הפיאודלי לאופן הייצור הקפיטליסטי, ולקצר את תקופות המעבר. האלימות היא המיילדת של כל חברה ישנה הנושאת בחובה חברה חדשה. האלימות עצמה היא כוח כלכלי. על שיטת המושבות הנוצרית אומר מי שהנצרות היא תחום התמחותו, וו. האואיט:

הכרבריות ומעשי הזוועה המתועבים של מה שמכונה הגזע הנוצרי, בכל אזור מאזורי העולם, כנגד כל עם, שבני הגזע הזה יכלו להכניע – אין לה מקבילות אצל שום גזע אחר, הכי פראי, הכי חסר דעת, הכי אכזר, חסר רחמים וחסר בושה, אין לה מקבילות בשום תקופה בתולדות העולם.⁴

תולדות המינהל הקולוניאלי ההולנדי – והולנד היתה האומה הקפיטליסטית

העיקרית במאה ה־17 – "מגוללות תמונה שאין כמותה לבגידה, שוחד, מעשי טבח ותועבה".⁵ שום דבר איננו אופייני יותר משיטתם לגנוב בני אדם כדי להשיג עבדים בשביל האי יאווה. גנבי אדם אלה אומנו למטרה זו. הגנב, המתורגמן והמוכר היו הסוכנים הראשיים בענף זה, ונסיכי הילידים היו ראשי המוכרים. הנערים הגנובים הושלכו למרתפי כלא באי סלבס (Celebes) עד שגדלו והיו ראויים לשילוח בספינות עבדים. דין וחשבון רשמי אומר:

עיר זו בלבד, העיר מקסאר, למשל, מלאה בתי כלא נסתרים, אחד נורא מחברו, והם גרושים באומללים אלה, קורבנותיה של תאוות בצע ועריצות, כבולים בשלשלאות, אחרי שנקרעו באלימות ממשפחותיהם.

כדי להשתלט על מליקה, שיחדו ההולנדים את המושל הפורטוגזי. הוא פתח לפנייהם את שערי העיר בשנת 1641. מיד מיהרו אל ביתו ורצחו אותו, כדי שיוכלו "להימנע" מתשלום סך 21,875 ליש"ט, מחיר בגידתו. בכל מקום שדרכה כף רגלם בא ההרס ובעקבותיו התרוקנות הארץ מיושביה. פֶּאֶנְג'וּבֶאֶנְגִי, פרובינציה של האי יאווה, מנתה ב־1750 ביותר מ־80,000 תושבים, וב־1811 לא נותרו בה אלא 18,000. מסחר מתוק!

החברה האנגלית להודו המזרחית קיבלה, כידוע – מלבד השלטון המדיני בהודו – את המונופול על סחר התה עם סין בכלל, ועל משלוח סחורות מאירופה ואליה. ואולם, ההפלגות בין חופי הודו, וכן בין האיים, ואף הסחר הפנימי בהודו – היו מונופול של הפקידים הבכירים של החברה. המונופולים של מלח, אופיום, פלפל הודי, וסחורות אחרות היו מרבצי עושר שאינם נדלים לעולם. הפקידים עצמם קבעו את המחיר ובזזו על פי שיקול דעתם את ההודים המסכנים. המושל הכללי השתתף בסחר פרטי זה. אנשיו קיבלו חוזים בתנאים כאלה, והם, כמו האלכימיסטים, עשו זהב מאין. בבת אחת צצו נכסים גדולים כמו פטריות; ההצבר הראשוני נמשך בלא מקדמה של שילינג אחד. משפטו של וורן הסטינגס מלא וגדוש מקרים כאלה. והרי דוגמה אחת. חוזה על אופיום נמסר לאחד סאליוואן ברגע שיצא – בשליחות רשמית – לאחד מחלקי הודו, המרוחק מאוד מאזור האופיום. סאליוואן מכר את החוזה ב־40,000 ליש"ט לאחד בין; בין מכר אותו ברביים ב־60,000 ליש"ט, וזה שקנה את החוזה קנייה אחרונה והוציאו לפועל, הצהיר כי סופו שהרוויח עוד רווח עצום. לפי רשימה אחת, שהונחה על שולחן הפרלמנט, הכריחו החברה ובכירה את ההודים בין השנים 1757 ו־1766 להעניק להם מתנות בשיעור של 6 מיליונים ליש"ט. בין 1769 ו־1770 גרמו האנגלים בדרך מלאכותית לרעב בהודו, בקנותם את כל

האורז בארץ ובסרבים לחזור ולמוכרו – אלא אם קיבלו מחירים מופלגים.⁶ מובן, היחס הנורא ביותר כלפי הילידים התרחש במושבות המטעים, שנועדו רק לסחר ייצוא, כגון בהודו המערבית, וכן בארצות העשירות וצפופות האוכלוסין, כגון מכסיקו והודו המזרחית, שהיו לטרף של בוזזים. אך אופיו הנוצרי של ההצבר הראשוני לא הוסווה גם במושבות ממש. הפוריטנים בניו אינגלנד – אותם צדיקים מפוכחים של הפרוטסטנטיות – הוציאו באמצעות המועצה שלהם צווים: בשנת 1703 – פרס של 40 ליש"ט לכל קרקפת אינדיאנית, או לכל מי שיייתפס מקרב אדומי העור; בשנת 1720 – פרס של 100 ליש"ט לכל קרקפת; בשנת 1744, ולאחר [שקהילת] מפרץ-מסצ'וסטס הכריזה על שבט אחד כעל מורדים, נקבעו פרסים אלה: בעד קרקפת של זכר בן 12 שנים ומעלה – 100 ליש"ט (בשער החדש); בעד שבויים גברים – 105 ליש"ט; בעד נשים וילדים שבויים – 55 ליש"ט; בעד קרקפות של נשים וילדים – 50 ליש"ט! כמה שנים לאחר מכן התנקמה אותה שיטת מושבות בצאצאיהם של האבות המייסדים החסודים, שבינתיים נעשו אף הם מורדים במלכות. בהסתת האנגלים ובעבור שהאנגלים שילמו להם, ערפו אדומי העור את ראשיהם של המורדים בגרוזיני טומהוק. הפרלמנט הבריטי הכריז כי שיסוי כלבים טורפים וקירקוף הם "אמצעים שהפקידו בידיו אלוהים והטבע".

שיטת המושבות הבשילה – כמו בחממה – את המסחר ותנועת הספינות. "חברות מונופוליה" (ביטוי של לותר) שימשו מנופים רבי עוצמה לריכוז ההון. המושבות הבטיחו שוק לניצני הייצור, וכן הצבר, שהתגבר עוד על ידי המונופול על שוק זה. האוצרות, שנלקחו מחוץ לאירופה במעשי ביזה ללא מסווה, בשיעבוד, ורצה, חזר וזרם למטרופולין ושם הפך להון. הולנד, שהיתה ראשונה לפיתוח מלא של השיטה הקולוניאלית, עמדה כבר בשנת 1649 בנקודת השיא של עוצמתה המסחרית. היא

החזיקה כמעט בלעדית, בסחר של הודו המזרחית ובתעבורה בין דרום-מערב אירופה ובין צפון-מזרח אירופה. במפעלי הדיג שלה, בעסקי הים, במנופקטורות עברה כל ארץ אחרת. ההון הכולל של רפובליקה היה ככל הנראה גדול יותר מהונה של יתר אירופה.

גיליך שוכח להוסיף: המוני העם בהולנד, כבר ב-1648 עברו בפרך, דולדלו ושוועדו באכזריות גדולה יותר מכל המוני שאר אירופה.

בימינו עליונות תעשייתית מניחה עליונות מסחרית. מצד שני, בתקופה המכונה בפירוש מנופקטורה, העליונות המסחרית היא שהקנתה עליונות על

התעשייה. מכאן החשיבות המכרעת שנועדה לשיטה הקולוניאלית בימים ההם. היה זה "האל הזר", שעלה על הדוכן וניצב ליד האלים הישנים של אירופה, ובוקר נאה אחד, בהדיפה, השליך את כולם לערימת האשפה. הוא הכריז על עשיית רווחים כתכליתה האחרונה והיחידה של האנושות.

השיטה של האשראי הציבורי – כלומר של החוב הלאומי – שאת מקורותיה אנו מגלים בגנואה ובוונציה עוד בימי הביניים, השתלטה באופן כללי על אירופה בתקופת המנופקטורה. שיטת המושבות, כולל סחר הימים, ומלחמות המסחר שלה, שימשה לה, לשיטת האשראי, בית גידול. וכך היכתה תחילה שורשים בהולנד. חובות לאומיים, כלומר ההפקעה מטעם המדינה – בין אם היא עריצות, מדינה חוקתית, או רפובליקה – מטביעים את חותמם על העידן הקפיטליסטי. החלק היחיד של מה שמכונה עושר האומה, שעובר באמת לבעלות הקולקטיבית של העמים המודרניים – הוא החוב הלאומי שלהם.⁷ מכאן, כתוצאה הכרחית, אותה דוקטרינה מודרנית, לפיה ככל שאומה מתעשרת, כך היא שוקעת עמוק יותר בחובות. האשראי הציבורי הופך ל"אני מאמין" של ההון. ועם עלייתו, שקיעה בחוב הלאומי, כל סטייה מן האמונה בחוב זה, ממלאת עכשיו את מקומה של הכפירה ב"רוח הקודש", כפירה שאין עליה כפרה.

החוב הציבורי הופך לאחד המנופים החזקים ביותר של ההצבר הראשוני. כאילו במטה קסמים הוא מעניק פוריות לממון העקר, ובכך הוא הופך אותו להון, בלא שהממון יצטרך לשם כך להיות צפוי לטירדה ולסכנה, הקשורות קשר בלתי נפרד לכל השקעה בתעשייה, או אפילו בהשקעות נושאות ריבית. בעלי חוב המלווים למדינה אינם נותנים בעצם כלום, שכן סכום המילווה נהפך לאיגרות חוב ציבוריות שאפשר להעבירן לסוחר על נקלה, והללו משמשות בידיהם של המלווים ממש כאילו היו כסף מזומן באותו סכום. אולם גם אם נסיח את הדעת מכך שבדרך זו נוצר מעמד של בטלנים משועממים; ומן העושר שנוצר בתוך כך בידי אנשי הפינאנסים, מתווכים בין הממשלה והאומה; וכן מן העושר של חוכרי המסים, הסוחרים, בעלי המלאכה, שחלק הגון מכל מילווה של המדינה מביא להם ברכה של הון הנופל מהשמים – הרי החוב הלאומי הביא לעולם את חברות המניות, את המסחר בניירות ערך עוברים-לסוחר מכל הסוגים, ואת הספסרות [Agiotage], בקיצור את משחק הבורסה ואת הבנקוקרטיה המודרנית.

הבנקים הגדולים, המעוטרים בשמות לאומיים, לא היו אלא חברות של ספסרים פרטיים, שהתייצבו לצד הממשלות, והודות לזכויות היתר שקיבלו, היה בידן לתת מקדמות של כסף למדינה. ולפיכך אין אמת מידה מדויקת יותר כשביל ההצבר של החוב הלאומי מן העלייה המתמדת של המניות באותם בנקים

שהתפתחותם המלאה מתחילה עם יסוד הבנק של אנגליה (1694). הבנק של אנגליה התחיל את פעולתו בכך שהיה מלווה את כספו לממשלה בריבית של 8 אחוזים; ב-1720 ייפה הפרלמנט את כוחו לטבוע מהון זה את מטבעותיו, בעוד הבנק הלווה שוב לציבור אותו הון בצורת שטרות כסף. ניתנה לו הרשות לעשות בשטרי כסף אלה דיסקונטו לשטרות, לתת מלווה על סחורות ולרכוש בהן מתכות יקרות. לא עברו ימים רבים ושטרי כסף אלה, שהותקנו בידי הבנק עצמו, נהפכו למטבע בו השתמש הבנק של אנגליה למתן מלווה למדינה ולתשלום הריבית בעד החוב הציבורי על חשבון המדינה. ולא די בכך שהיה נותן ביד אחת כדי לחזור ולקבל יותר ביד השנייה; גם בשעה שהיה מקבל, הוא נשאר המלווה הנצחי של האומה, עד הפרוטה האחרונה שנתן לה. בהדרגה הפך לכלי קיבול – שאי אפשר בלעדיו – בשביל אוצרות המתכת של המדינה ולמרכז כוח המשיכה של כל האשראי המסחרי. באותה עת שחדלו באנגליה לדון את המכשפות לשריפה, התחילו לדון לתלייה את זייפני שטרות הכסף. מה רושם התעורר בליבם של בני הדור, משהופיעה פתאום אותה תרבות של בנקוקראטים, אנשי כספים, בעלי רנטה, ברוקרים, ספסרי מניות, תאבי בורסה – על כך מעידים חיבוריהם של אותם ימים, כגון חיבוריו של ב. בולינגברוקס.⁸

יחד עם החוב הלאומי עלתה שיטת אשראי בינלאומי, המסתיר תכופות את אחד המקורות של ההוצאה הראשוני אצל עם זה או אחר. נבלותיה של שיטת הגזל הוונציאנית, למשל, שימשו את אחד הבסיסים המוצנעים הללו בשביל עושר ההון של הולנד, אשר ונציה, עם ירידתה, היתה מלווה לה סכומי כסף גדולים. כיוצא בכך היחס שבין הולנד ואנגליה. כבר בתחילת המאה ה-18 נדחקו בהרבה המנופקטורות ההולנדיות, וארץ זו פסקה להיות אומה שלטת במסחר ובתעשייה. ולפיכך: אחד מקווי העסקים העיקריים שלה בשנים 1701-1776 היה מלווה הון עצומים, בייחוד ליריבתה הגדולה אנגליה. כך היו הדברים בין אנגליה לארצות הברית. לא הון אחד, שמופיע היום בארצות הברית ללא תעודת-לידה, אינו אלא דם-ילדים שרק אתמול באנגליה נהפך-להון.

הואיל והחוב הלאומי מוצא תמיכה בהכנסות המדינה, שמתוכן יש לשלם את הריבית השנתית ואת כל שאר הפירעונות, שוב נעשתה שיטת המסים המודרנית השלמה הכרחית לשיטה של מלווה לאומיים. המלווה מאפשרים לממשלה לכסות הוצאות יוצאות מן הכלל, בלא שמשלם המסים ירגיש בכך מיד, אך סופם של מלווה אלה להביא לעליית המסים. מצד שני, העלאת המסים, הנגרמת על-ידי הצטברותם של מלווה שהמדינה התחייבה עליהם בזה אחר זה, כופה את הממשלה להטיל על עצמה בכל פעם מלווה חדשים, עם כל הוצאה יוצאת מן

הכלל. מכאן, שהפיסקאליות המודרנית, הסובבת על ציר הטלת מסייתר על אמצעי המחיה ההכרחיים ביותר (כלומר, מייקרת אותם) – היא עצמה נושאת בחובה את הנבט להתקדמות אוטומטית. הטלת מסים על אמצעי המחיה אינה אירוע מקרי, אלא עיקרון, ועל כן עמד בהולנד, שכאן נחנכה השיטה, הפטריוט הגדול דה־ויט, וגמר ב"כללים" שלו את ההלל עליה כעל השיטה המעולה ביותר, כדי לעשות את הפועל השכיר צייתן, חסכני, חרוץ ועמוס עבודה למעלה מן המידה. ואולם, אותה השפעה הרסנית על מצבם של הפועלים השכירים, מעניינת אותנו כאן פחות מן התוצאות האחרות שהיא מביאה: הנישול בכוח של האיכר, של בעל המלאכה – בקיצור, של המעמד הבינוני הזעיר על כל חלקיו. בעניין זה אין חילוקי דעות, אפילו לא בקרב הכלכלנים הבורגנים. השפעתה הנשלנית של שיטה זו – ניתנה לה עוד תוספת חיזוק על־ידי שיטת מכסי המגן, שהיא אחד מחלקיה האינטגרליים.

תפקיד גדול זה, שהחוב הציבורי, ובהתאם לכך השיטה הפיסקאלית, מילאו בהפיכת העושר להון (היוון) ובנישולם של ההמונים – הביא הרבה כותבים, כגון קובט, דאברלדי ואחרים, לידי כך שראו בעובדה זו, בטעות, את הסיבה היסודית למצוקתם של העמים המודרניים.

שיטת מכסי המגן שימשה אמצעי מלאכותי ליצירת תעשיינים חדשים, לנשל פועלים עצמאים, להוון את אמצעי הייצור ואמצעי המחיה של האומה, לקצר בכוח את זמן המעבר מאופן הייצור הישן־נושן אל אופן הייצור המודרני. מדינות אירופה התנגחו זו בזו על זכות ההמצאה הזאת, ומרגע שהתייצבה לשירותם של עושי הרווחים, שוב לא הסתפקו בהטלת קנסות לתכלית זאת על עמם־שלהם: בעקיפין על־ידי מכסי מגן ובמישרין על־ידי פרמיות לייצור וכו', עמדו ועקרו בכוח כל מנופקטורה בארצות השכנות הכפופות להן, כגון המנופקטורה האירית של צמר שנעקרה בידי אנגליה. ביבשת אירופה, בעקבות הדוגמה של קולבר, התהליך התגבר. ההון הראשוני של התעשיין מקצתו הגיע כאן ישירות מתוך אוצר המדינה. "מפני מה" – זועק מיראבו – "מפני מה יש להפליג מהלך רב כל־כך כדי לחפש את סיבת הזוהר במנופקטורה של סקסוניה – לפני מלחמת שבע השנים? 180 מיליונים של חובות המדינה!"⁹

שיטה קולוניאלית, חובות מדינה, מסים כבדים, מכסי מגן, מלחמות סחר וכו' – אלה גידוליה של תקופת המנופקטורה־ממש, שצמחו באופן עצום בתקופת ילדותה של התעשייה הגדולה. הולדתה של זו האחרונה התבשרה באמצעות טבח נרחב של החפים. כמו הצי המלכותי, כך גם בתי החרושת גייסו

את טירוניהם על-ידי כנופיות מגייסים. סר פ"מ אידן, אדיש לזוועות הנישול של אוכלוסיית הכפר מעל אדמתה, מאז השליש האחרון של המאה החמש-עשרה, ועד לימינו, כלומר עד סוף המאה השש-עשרה; עם כל הסיפוק, על תהליך זה, שהוא "מהותי" כדי לקיים את החקלאות הקפיטליסטית ואת "היחס האמיתי של אדמת פלחה ואדמת מרעה", אבל אותה תוכנה כלכלית אינה עומדת לו כאשר הוא מבקר את הכוח של חטיפת ילדים ועבודת ילדים לשם הפיכת מפעל מנופקטורה נצלני למפעל תעשייה נצלני, ולשם קיום היחס האמיתי של הון וכוח עבודה. כך הוא אומר:

כדאי אולי שהציבור יתן דעתו לשאלה אם מנופקטורה כלשהי, הדורשת לשם ניהול עסקיה בהצלחה, להפוך על פיהם צריפים ובתי עבודה, כדי למצוא ילדים מסכנים; הדורשת שהללו יועסקו במשמרות ברובו הגדול של הלילה, ושתגזול מהם אותה מנוחה, שהיא אמנם צורך לכל, אך הכרח גדול בה בשביל הצעירים; והדורשת שהמונים משני המינים, בני גילים שונים ובעלי נטיות שונות, יהיו מכונסים יחד בצורה כזאת שהשפעת הדוגמה אינה יכולה אלא להביא לידי פריצות ושחיתות המידות! – כלום תוסיף מנופקטורה כזו לשיעור האושר של היחיד ושל האומה?¹⁰

וכותב פילדן:

במחוזות דרבישייר, נוטינגהמשייר ובייחוד בלנקשייר, מנגנון המכונות שהומצא לפני זמן קצר, בא לידי שימוש בבתי חרושת גדולים, שהוקמו על חופי נהרות, אשר זרמיהם יכולים להניע את גלגל המים. פתאום נדרשו במקומות האלה, הרחוקים מהערים, אלפי ידיים; ובייחוד לאנקשייר, שעד אז היתה דלילת אוכלוסין באופן יחסי, ואדמתה היתה בלתי פורייה, זקוקה היתה קודם כל לאוכלוסיה. וכיוון שבמידה מרובה ביותר, לאין השוואה, נדרשו האצבעות הזעירות הזריזות של ילדים קטנים, הרי צמח ועלה מיד המנהג לספק שוליות(!) מתוך בתי העבודה השונים של הקהילות בלונדון, בבירמינגהאם ובמקומות אחרים. וכך נשלחו לצפון כמה וכמה אלפים של אותן בריות קטנות וחסרות ישע מגיל 7 עד 13 או 14 שנים. המנהג המקובל היה שהבעלים (כלומר גונבי הילדים), חייבים היו להלביש את שוליותיהם, לכלכלם ולשכנם ב"בית שוליות", סמוך לבית החרושת. משגיחים הועמדו להשגיח על עבודתם; והיה זה מעניינם להעביד את הילדים עד קצה יכולתם, שכן שכרם של המשגיחים עמד בפרופורציה לכמות העבודה שיכלו להוציא. כמובן שהתוצאה היתה: אכזריות... בהרבה מחוזות תעשייתיים – חוששני שבייחוד גברה אשמתו של אותו מחוז שאני משתייך אליו [לאנקשייר] – בוצעו מעשי אכזריות קורעי לב עד מאוד כלפי אותן בריות פגועות וחסרות הגנה. בורדים וגלמודים, שהופקדו לפיקוחם של אדוני התעשייה, נדחפו על-

ידי עבודה מופרזת אל עברי התהום אל המוות... הלכו אותם בשוטים, אסרו אותם בכבלים, ועינו אותם לפי שיטות משוכללות ביותר של אכזריות; ... בכמה מקרים היו מרעיבים אותם עד כדי כיחוש עצמות בעוד שהביאום בשוטים לעבודה;... ובכמה מקרים... אפילו הביאו אותם עד לידי איבוד עצמם לדעת... העמקים היפים הרומנטיים של דרבישייר, נוטניגהמשייר, ולאנקשייר, המוצנעים מעיני הבריות, נהפכו למקומות שממה קודרים של עינויים ושל מעשי רצח לא מעטים(!). הרווחים של מפעלי המנופקטורה היו עצומים; אך זה עוד מגביר את תיאבונם... הם התחילו להשתמש בנוהג המכונה "עבודת לילה", כלומר, לאחר שהיו מייגעים קבוצה אחת של ידיים בעבודת יום, הכינו לעצמם קבוצה אחרת שהיתה מוכנה לעבוד במשך הלילה; קבוצת היום הלכה לאותן המיטות, שזה עכשיו פרשה מהן קבוצת הלילה; וחוזר חלילה; קבוצת הלילה נכנסה לתוך המיטות, שקבוצת היום עזבה בוקר. והיה הדבר למסורת מקובלת בלאנקשייר, שמיטות לא נתקררו לעולם.¹¹

עם התפתחותו של הייצור הקפיטליסטי בתקופת המנופקטורה, איבדה דעת הקהל באירופה את השארית האחרונה של הבושה והמצפון. האומות התפארו תוך ציניות גלויה בכל תועבה ששימשה אותן כאמצעי להצבר הון. ראו, למשל, בספר הנאיבי "דברי ימי המסחר" של האיש המכובד א. אנדרסן. כאן מכריזים בתרועה על הישג נפלא זה של חוכמת המדיניות האנגלית, שהנה, בשלום אוטרכט הוציאה אנגליה מידי הספרדים את הפריבילגיה שקבעה, לפי חוזה אסיננטו, כי היא רשאית לעסוק בסחר העבדים הכושים, גם בין אפריקה ואמריקה הספרדית, מסחר שעד כה לא עסקה בו, אלא בין אפריקה והודו המערבית האנגלית. אנגליה קיבלה את הזכות לספק לאמריקה הספרדית בכל שנה, עד שנת 1743, 4,800 כושים. בכך ניתנה מראית עין רשמית לעסקי ההברחה הבריטיים, וליוורפול עלתה לגדולה על בסיס סחר העבדים. אותו מסחר הוא המתודה של זו להצבר הראשוני, ועד היום נשארה ה"נכבדות" של ליוורפול בחזקת פינדאר של סחר עבדים – השווו את חיבורו (1795) של הד"ר אייקין, שקטעים ממנו הבאנו למעלה – "מה שהתאים לאותה רוח של הרפתקנות נועזת, שהיתה אופיינית לסחר של ליוורפול והביאה אותה מהר למצב הגיאיות שיש לה בימינו; היא סיפקה תעסוקה רבה לספנים ולמלחים והגבירה את הביקוש למנופקטורות בארץ הזאת". בשנת 1730 העסיקה ליוורפול 15 ספינות סחר עבדים; בשנת 1751 – 53 ספינות; בשנת 1760 – 74; בשנת 1770 – 96 ספינות; ובשנת 1792 – 132 ספינות.

תעשיית הכותנה, משהכניסה לתוך אנגליה את עבודות הילדים, נתנה גם את הרחיפה להפוך את משק העבודות הפטריארכאלי, פחות או יותר, של ארצות

הברית לשיטת ניצול מסחרית. ובדרך כלל העבדות שבכיסוי של הפועלים השכירים באירופה, זקוקה היתה, כהדרום לרגליה, לעבדות גלויה ממש בעולם החדש.¹²

עמל רב כל-כך היה דרוש כדי להוליד את "חוקי הטבע הנצחיים" של אופן הייצור הקפיטליסטי; להגשים את תהליך ההפרדה בין הפועלים ותנאי העבודה; להפוך בקוטב האחד את אמצעי הייצור ואת אמצעי המחייבה החברתיים להון, ובקוטב השני להפוך את המוני העם לפועלים שכירים – ל"עניים עובדים" חופשיים, זו תוצאה מלאכותית של ההיסטוריה המודרנית.¹³ אם הכסף, על פי אוגיינה, "בא לעולם וכתמי דם טבעיים על לחיו האחת,¹⁴ הרי ההון בא לעולם שותת דם וזוהמה מכל תאיו מכף רגל ועד ראש.¹⁵

מגרמנית צבי ויסלבסקי ויצחק מן

- 1 תעשייתי – כאן בניגוד לחקלאי. במונח ה"קטגורי" גם החוכר הוא קפיטליסט תעשייתי, ממש כמו התעשיין.
- 2 זכויות הקניין הטבעיות והמלאכותיות, מוצגות אלה לעומת אלה, לונדון 1832, עמ' 98, 99. המחבר של אותו ספר שהתפרסם בעילום שם: ת' הודג'סקין.
- 3 עוד ב-1794 התארגנו אורגים בלידס ושלחו משלחת לפרלמנט עם עצומה כדי שייאסר בחוק על כל סוחר ליהפך לבעל מלאכה (ד"ר אייקין).
- 4 ויליאם האואיט, קולוניזציה ונצרות: היסטוריה פופולרית על התנהגות האירופים בכל מושבותיהם לגבי הילידים, לונדון, 1838, עמ' 9. על היחס לעבדים ראו הקובץ הטוב ביותר מאת שארל קונט, משנה על החוקה, מהדורה שלישית, בריסל, 1837. חייב אדם ללמוד חומר זה על פרטיו, וייווכח ויראה מה מסוגל הבורגני לעשות מעצמו ומפועליו אם ניתנת לו האפשרות לעצב את העולם בלא הפרעה, כדמותו וכצלמו.
- 5 תומס סטאמפורד ראפלס, לשעבר המושל הכללי של יאווה: יאווה והמדינות הכפופות לה, לונדון 1817.
- 6 בשנת 1866 מתו בפרובינציה של אוריסה יותר ממיליון הודים ברעב. ואף על פי שנעשה ניסיון להעשיר את האוצר ההודי באמצעות מחירים אמצעי המחיה שנמכרו לרעבים.
- 7 ויליאם קובט מעיר כי באנגליה כל המוסדות הציבוריים מכונים "מלכותיים"; כפיצוי לכך אתה מוצא חוב "לאומי".
- 8 "אילו היו הטטארים מציפים את אירופה כיום – היה קשה להסביר להם, מה משמע אצלנו: 'איש כספים.' מונטסקייה, רוח החוקים, כרך ד', עמ' 33, לונדון 1767.
- 9 מיראבו, על ממלכת פרוסיה, כרך ד', עמ' 101.
- 10 אידן, מצבם של העניים, כרך ב', פרק ראשון, עמ' 421.
- 11 ג'ון פילדן, קללתה של שיטת בתי החרושת, עמ' 5-6. על השערוריות הראשונות שבשיטת בתי החרושת השווד"ר אייקין (1795), תיאור הארץ בסביבת מנצ'סטר, בקוטר של 30 עד 40 מילין, עמ' 219, וכן ג'יסבורן, חקירה על חובות האדם, 1795, כרך ב' – משבאה מכונת הקיטור ועקרה את בתי החרושת מאצל מפלי המים הכפריים, ושתלה אותם בתוך הערים – הרי אותו עושה רווחים "של פרישות" מצא עתה את חומר הילדים מוכן לפניו, בלא שיצטרך לאספקת עבדים מתוך בתי העניים בדרך של אלימות – משהכניס סר ד. פיל (אביו של "המיניסטר בעל הדעות המתקבלות על הדעת"), בשנת 1815, את הצעת החוק להגנה על הילדים – הצהיר

- פ. הורנר (המאור בוועדה למטילי הזהב וידידו, ידיד נפש של ריקרדו) בנאומו בבית התחנות: "ידוע ברבים, שיחד עם חפציו של פושט רגל הוצעה למכירה פומבית והוכרזה ברבים כחלק מן הרכוש – כנופיה, אם יותר לי לומר כך, של ילדים כאלה. דוגמה של אכזריות יתרה הובאה שנציין קודם לכן (1813) לפני בית המשפט העליון; כמה מאותם נערים נמסרו כשוליות עלי ידי קהילה לאחר שתן אחד. הלה העבירם לאחר שתן אחד, עד שכמה אנשים גמלי חסד מצאו אותם במצב רעב מוחלט. מקרה אחד, מבהיל עוד יותר, הגיע לידיעתי בשעה שהייתי חבר בוועדה (פרלמנטרית)... כח לפני שנים לא מרובות נעשה הסכם בין קהילה בלונדון וחרשתן בלאנקשייר, והותנה בו בפירוש כי על כל עשרים ילדים בריאים, צריך לקבל גם מפגר אחד."
- 12 בשנת 1790 חלו על בן-חורין אחד בהודו המערבית של אנגליה – 10 עבדים; בהודו המערבית הצרפתית – 14 עבדים; בהודו המערבית ההולנדית – 23 עבדים. (הנרי בראוואם: **חקירה בדבר המדיניות הקולוניאלית של מעצמות אירופה**, אדינבורו, 1803, כרך ב', עמ' 74.)
- 13 הביטוי "העובדים העניים" [labouring poor] מצוי בחוקים האנגליים מאותו רגע שמעמד הפועלים השכירים התחיל מושך אליו תשומת לב. "העניים העובדים" מנוגדים, מצד אחד, ל"עניים הבטלים" [idle poor], לפושטי יד וכו', ומצד שני מנוגדים לפועלים, שעדיין אינם גופות מרוטים אלא בעלי קניין לאמצעי עבודה משלהם. מן החוק עבר הביטוי "עניים עובדים" לתוך הכלכלה המדינית, החל בקלאפפר, י. צ'יילר וכו' עד לאדם סמית' ואידן. מכאן אפשר לשפוט את אמונתו הכנה של אותו "רוכל של צביעות פוליטית", אדמונד ברק, אם הוא מכנה את הביטוי "העניים העובדים" כ"צביעות פוליטית נבזית". אותו חנפן, ששירת בשכר את האוליגרכיה האנגלית וכבר מילא בעבר תפקיד של רומנטיקן נגד המהפכה הצרפתית, ממש כשם שהיה שכיר במושבות הצפון אמריקאיות, עם תחילת המהומות באמריקה, ובכך מילא תפקיד של ליברל לעומת האוליגרכיה האנגלית – הוא היה, על עורו ובשרו, בורגני פשוט שבפשוטים. אומר: "חוקי המסחר, חוקי הטבע הם, ועל כן – חוקי אלוה". (אדמונד ברק, **רהורים ופרטים בדבר המסחר**, עמ' 31-32). אין תימה שהוא, בנאמנותו לחוקי אלוה והטבע, היה מוכר עצמו תמיד בשוק הטוב ביותר! בכתביו של הכוהן טאקר – טאקר היה כומר וטורי, אך עם זה היה איש ישר וכלכלן מדיני מובהק – מוצאים אפיון טוב מאוד של אותו אדמונד ברק בתקופתו הליברלית, בימים שבהם העדר אופי נקלה ואף אמונות מתחסדות ב"חוקי המסחר", כבימינו, חובה להטיל ולחזור ולהטיל אות קלון במצחם של אותם ברקים, שאינם נבדלים מן הבאים אחריהם אלא בדבר אחד – בכישרון!
- 14 מאריה אוג'ייה, **על האשראי הציבורי** [פאריס, 1842, עמ' 265]
- 15 דעתו של מחבר סקירות רבע שנתיות, כי "בורח ההון מפני המומה ומריבה והוא ביישן", היא בוודאי אמת לאמתה; אך בדרך זו מעמידים את השאלה בצורה בלתי שלמה לחלוטין, על ההון מאוס העדר רוח, או רווח קטן, ממש כשם שהיו אומרים קודם, שהריקנות מאוסה על הטבע, אך אם רווח מתאים יש כאן, שוב ההון חצוף מאוד. הקצב לו 10 אחוזים, ותוכל להבטיח השקעתו בכל מקום; הקצב 20 אחוזים – ותעורר התלהבות; 50 אחוזים – העזה ודאית; 100 אחוזים – והרי יהיה מוכן לדרוס ולהרוס כל חוקי האנושיות; 300 אחוזים – ושוב אין לך פשע פלילי, שייחסם ויירתע מפניו, ואין לך סכנה שלא יסתכן בה, אפילו עד כדי אפשרות להביא את בעליו לתלייה, אם המומה ומריבה יש בהן כדי להביא רווח – ההון יעודד את שתיהן בפרהסייה. הברחת סחורות וסחר העבדים הוכיחו וחיזקו למדי את אשר נאמר כאן" (פ. ג'. דאנינג, **האגודות המקצועיות וכו'**)

דוד אדלר

החיים האלה תחילתם ילדות

החיים האלה תחלתם ילדות
 וסופם מות. החיים האלה והשנים
 העקרות הגורליות
 הזרמות העוקבות השקופות
 המאשרות הדאובות החדשות
 העתידות. גלגל הזמן מי ידע
 שחק הגורל אתה יודע
 בכי תינוקות אהבת אמהות
 כל מה שיפה
 מפלא אכזר קסום
 פשוט נורא עלום
 מתמיה מכלם
 המתת אוהב רחום
 או אויב עריץ קנאי. האדם
 איך הוא לוחם אוהב שונא מקנא
 מתגרה בעצמו בכחו בכשרו
 בחולשתו באי ידיעתו
 וכי באי ידיעתו
 את האויב הנורא העלום הדואג האורב
 השותק המציק הרוגז
 הקטנוני
 הסולח לו הממית
 היא זאת
 התשובה.

על תרבות הפצה

"...הקשב, מלא קרינה, החושך הגדול של אבן חרוצת פלאים. בכל הלשונות עלבון וסכנה משיבים... אתה תיבקע! צופן חדש: בתוככי גרף האבן ורמזי האטום" (סנט ז'ון פרס, רו-חות, III 3)

יותר ממחצית המאה חיה האנושות בצל חרדת האטום. השמד בהירושימה-נגסאקי, ומאוחר יותר ההתחמשות הגרעינית בזמן המלחמה הקרה הובילו, בשנות השישים והשבעים, לגלי מחאה גדולים. יצירות אמנות והגות מאותה תקופה משקפות את הצורך לבטא, מחד גיסא את עבודת האבל והזיכרון, ומאידך גיסא את תחושת הבהילות נוכח האפשרות החדשה של קץ העולם והתרבות. אבל העולם נותר על כנו. השינוי המיוחל בדפוסי החשיבה המדיניים לא התחולל. לשאלות המוסר שליוו את פיתוח הפצצה לא היה משקל באינטרסים של המדינות. התוויית תנאי המשחק של יחסי הכוחות נותרה בעינה: כל שאיפה לכוח פוליטי בינלאומי חייבת לעבור מעתה דרך ייצור הכוח המוחלט; המדינות המחזיקות בנשק להשמדה המונית יכולות לעשות שימוש באמצעי אינסופי כדי לקדם מטרות סופיות.

האסון בצ'רנוביל ונפילת הגוש הסובייטי לא עצרו את התהליך. הפיתוח הטכנולוגי לייצור נשק רדיואקטיבי הואץ, הטישטוש בין הכורים הגרעיניים לצורכי שלום ולצורכי מלחמה הולך וגובר, האזור האפור של אמצעי הלוחמה הלגיטימיים גדל. הציניות הפוליטית מוסיפה לסחוט את רף חרדת ההמונים, והחתיירה להעשרת אורניום ופלוטוניום מתפשטת אל המדינות הקטנות, זולגת אל ארגוני טרור המשבשים את הסדר העולמי הקיים.

כל המרכיבים הללו מעורבים כיום במירוץ החימוש הנוכחי במזרח התיכון. הדברים הבאים אינם ניתוח היסטורי-פוליטי במובן המפורש של המלה. זוהי מסה ספרותית המבקשת להציע מבט אחר על תרבות הפצה, לשאול על החוויה האסתטית המתעצבת בזמן הביניים בו אנו מצויים, בין האסון שהתרחש

כבר לאסון העתיד לבוא. זוהי מסה ספרותית המבקשת לחלץ מרכיבים רעיוניים ופואטיים מוכרים, כדי לנסח באמצעותם דיון מחודש על יצירה והרס. הסוגיה של הפצצה הגרעינית אינה נהגית כאן מפרספקטיבה מודרנית של התפעלות, או לחילופין אכזבה מן העוצמה האבסולוטית של הטכנולוגיה והקידמה האנושית, אלא מתמקדת במקום האינטימי בו הפצצה חושפת את הווייתו הגופנית של האדם. הפצצה שואלת על האופן בו הגוף האישי ביותר – אבל גם כל גוף באשר הוא יצור חי – נושא את כיליון החומר שלו עמו. לפיכך היא כופה עלינו לדבוק באידיאל אימננטי בבואנו לחקור את התימהון של הגוף המתכוונן בעצמו ואת הפגיעות הקיימת בין הגופים.

.א.

היקום הוא ספרייה אינסופית, ובני האדם חיים בתוכה בחיפוש אחר צפונותיה, כך כותב בורחס בסיפור "ספריית בבל".¹ היקום נמשל למערכת של אולמות-ספרים התופסת את המרחב כולו. האדם נולד במבואותיה של הספרייה, הוא חי ומת בין הקומות והפרוזדורים, בין גרמי המדרגות והמדפים, הוא עושה את ימיו בקריאה, בנדידה מאולם לאולם במטרה ללמוד את סדריה ולעמוד על מהותה. דמותה של הספרייה של בורחס שונה שוני כפול מן המובן המקובל. ראשית, היא אינה מבנה סופי, האוצר את תולדות מאווייה וידיעותיה של האנושות. שנית, הספרים המצויים בה אינם מעשה ידיו של אדם, הם אינם מבטאים את עולמו ומשמרים את תרבותו, על דפי הספרים חקוקה שפת סמלים המעידה על סודותיה של הספרייה עצמה. הספרייה אינה תלויה באדם, כותב בורחס, גם אם המין האנושי לא יוסיף להתקיים, הספרייה תישאר לעמוד, "מוארת, בודדה, אינסופית, נייחת לחלוטין, חמושה כרכים יקרי-ערך, חסרת תועלת, בלתי נשחתת, צופנת סוד".

הספרייה של בורחס קודמת לאדם באופן חד-משמעי. כתיבתו של האדם תבטא במקרה זה עקבות של כתב קדום לו. העלאה על הכתב תהא שכתוב ומימוש של תכנית קוסמית נתונה מראש.

היחס בין האדם לספרייה בא לידי ביטוי באופן מורכב יותר בפרדוקס של ספריית לייפציג, כפי שהוא מנוסח ברומן דרך פלנדריה מאת קלוד סימון.²

1 חורחה לואיס בורחס, בדיונות, תרגום יורם ברונובסקי, הספרייה החדשה, הוצאת הקיבוץ המאוחד / ספרי סימן קריאה, 1998
2 קלוד סימון, דרך פלנדריה, תרגום עידו בסוק, הספרייה החדשה, הקיבוץ המאוחד/ספרי סימן

עלילת הרומן מתרחשת בזמן מלחמת העולם השנייה. המלחמה קרבה לקיצה ומדינות הברית מפציצות את העיר לייפציג. במשך ההפצצות נחרבת ספרייה, מן העתיקות ביותר בגרמניה. בניגוד לגישה התיאולוגית או האידיאליסטית של בורחס, קלוד סימון בוחן את המאורע מנקודת מבט היסטורית.

מבחינה היסטורית, חורבן הספרייה הוא אובדן של מורשת בת מאות שנים של תרבות אירופה. מן ההיבט הזה, האנושות עוד תידרש לשחזר את ערכי הזמן שהושחתו ברגעים ספורים. "ההיסטוריה תאמר עוד דברה", כותב פרופסור צרפתי, דמות מן הרומן, לכנו, חייל שנשבה ונשלח למחנה עבודה בגרמניה. מכתב התשובה של הבן אינו מאחר לבוא: הוא מעמיד דברים על דיוקם ומערער על דברי הפרופסור. אמנם אין הוא דוחה על הסף את ההנחה שגורלו של האדם כרוך בגורלה של הספרייה, אבל הוא מסייג אותה בתנאי מאיר עיניים: "אם תוכנם המאלף של אלפי הספרים בספרייה האחת ואין בלתה בעולם לא היה בו כדי למנוע את התרחשותם של דברים מסוג ההפצצה שהרסה אותה, לא ברור לי כל־כך מהו ההפסד הגדול מהשמדה בפצצות זרחן של אלפי הספרים ההם פלוס עוד כמה צרורות של ניירת מצהיבה שאין בהם לחלוטין שום תועלת."³

בקריאה ראשונה נדמה כי תשובתו של הבן עשויה להתפרש כביטוי לאכזבה מן המחשבה האירופית ומן הקידמה הטכנולוגית שבאה בעקבותיה. ייתכן שהשכלתו של האדם האירופי פנתה עורף לצורכי החיים עצמם, ועל־כן יש לזנוח את ערכיה לחלוטין. ייתכן שהספרים עצמם, למרות חשיבותם וידיעתם, לא יכלו למנוע את יצרי ההרס שדבקו באדם, ועל כן אין בהם שום תועלת.

ואולם, לב־לבו של הפרדוקס אינו מצוי במסקנות שיש לגזור ממנו לגבי עתידו של האדם. הוויכוח אם יש צורך לשחזר את התרבות הישנה, או שנחוץ ליצור תרבות חדשה, אם להיחלץ מתכניה של הספרייה או לשוב ולהיאחז בהם, חורג מן הבעיה שמציב הפרדוקס עצמו. העניין בחורבן ספריית לייפציג נמצא בסבך שהוא מייצר, ולא בהתרתו האפשרית, המובאת לאחר מעשה. כלומר, אם נשוב ונקרא מחדש את דבריו של קלוד סימון, נמצא שהבעיה מתהווה דווקא במקום שבו האדם נסוג לרגע מן המשוואה, ואת מקומו תופסים שני גופים אחרים: הספר והפצצה.

ניתן לבחון אפוא את הפרדוקס של ספריית לייפציג דרך היחס שבין שני עצמים אלה הזורים זה לזה, הספר והפצצה. עלינו להתמקד בזיקה שבין הספר

קריאה, 1995 (ראה אור לראשונה בצרפת, 1960).

רב השנים לפצצה הארעית, בין תוכנם הסביל של הספרים לכוחה הפעיל של הפצצה, בין זמן העבודה שיצירת הספרות דורשת לרגע המוחלט של החורבן. אם כן, השאלה הראשונה שמסה זו מבקשת להציב היא: מה מתרחש בין הספר לפצצה? כיצד יכולים הספרים להוביל לפצצה השורפת אותם-עצמם? מה מעיד ההרס שמטילה הפצצה על הספר עצמו? מהו תהליך התמורה הבלתי אפשרי הזה, הרוחש בתווך שבין הספרות לטכנולוגיה? מהו תהליך התמורה הכפול הזה, שבמהלכו מוביל הספר אל הפצצה והפצצה הוגה מחדש את גורלו של הספר? כיצד לתת את הדעת על כך שדווקא הכתיבה, התובעת לשמר את זיכרונו של האדם, אינה מונעת את חורבנו? דווקא הכוח המופשט של הספר מתגלגל להיות מעשה ממשי, שבו הפצצה מוטלת על בניין הספרייה. כתוצאה מכך, עוצמת ההרס של הפצצה כמו מספרת מחדש על ייעודו הלא-מוגד של הספר.

ההפצצה על הספרייה בלייפציג איננה מאורע בחלל ריק. הפרדוקס בין הספר לפצצה איננו רק משל בעל משמעות ספרותית, הוא מלמד על חוויה היסטורית בעלת תוקף, הוא מורה על תחושה פנימית של רוח התקופה. הספר והפצצה מיוחסים אמנם למעשה ידיו של האדם, אולם שניהם אוצרים בחובם אנרגיה שאין ביכולתו של האדם לפקח על עוצמתה ועל השלכותיה. הספר והפצצה מצביעים אפוא על היבטים שונים בתרבותו, אבל האדם יכול לחוש בכוחם רק כנשא של יצירה והרס החורגים מגבולות השגתו. אחריתו של הספר רשומה בהדף של הפצצה, וראשיתה של הפצצה טבועה בצללי הכתב של הספר. אך רק באמצעות האדם כנשא, יכולים היצירה וההרס למצות את זיקתם המשותפת ולממש את האסון האפשרי הנמצא כל העת בטווח הראייה.

ב.

מן היום שבו פותחה הפצצה הגרעינית, היא הטביעה בתרבות האדם שלושה חותמים חדשים: ראשית, הפצצה היא "עלומת-שם", היא משנה את האופן בו מת האדם. עוצמת הלהט ומהירות ההדף מבטלות הן את ההתנסות האישית במוות והן את טווח המבט המאפשר להעיד על סבלו ומוותו של אחר. שנית, הפצצה היא 'קטלנית'. יש בכוחה לשים קץ לעולם. החלטה אנושית מפרידה אפוא בין העולם לסופו. באורח הרה אסון משועבר הזמן הקוסמי לאירוע היסטורי קצוב. לבסוף, הפצצה היא 'מוחלטת'. היא אינה מחריבה רק את עולם החיים הנוכח, אלא משמידה את הזיכרון ההיסטורי כולו, כלומר גוזרת עליה על עצם האפשרות להעניק מובן ולתת משמעות.

גם אם האנושות תשכיל לדחות את השימוש בפצצה, גם אם האדם יצליח לסכל את התממשות כל התנאים לכך, גם אם יהיה בידנינו להבטיח זמן אחר, שבו הכורים הגרעיניים לא ייצרו אנרגיה למטרת מלחמה. כבר היום, האפשרות שהפצצה מקפלת מציבה בפנינו מראה של עצמנו כהיסטוריה שאיננה קיימת. כבר היום, לנוכח הפצצה, אנו מביטים בעצמנו כנציגיו של עבר שלא היה. עוצמת ההרס שהכור הגרעיני מכווץ בתוכו היא כמו אותו גוף שלישי נוכח-נעדר, נייה כמו חור שחור, עלום-שם כחלל ריק שלא ניתן להתנסות בו, בלתי-נמנע כאירוע המרוקן מלכתחילה את החיים מכל תוכנם, ומצמצם את האדם לטבע החומרי שממנו עשוי גופו בלבד.

הפצצה הגרעינית פושטת את האדם מרוחו. הידיעה שהיא מצויה כבר, נמצאת בכל עת, מביאה את האדם בעודו חי להשתאות נוכח העדר החיים עצמם. האדם איננו עוד בן תמותה במובן הטבעי של המלה, הוא נידון עתה להיות בכל רגע ב-רציחה, כותב בהקשר זה גונטר אנדרס.⁴ הפצצה הגרעינית מותחת את הפרדוקס של ספריית לייפציג עד קצהו: הספר עצמו מחולל את סופו, היצירה נדרשת להשתאות אל מול חורבנה הממשי בעודה נכתבת. אך החורבן הממשי של הספר לעולם איננו סוף פנימי או נקודתי בלבד, כאשר הפצצה נוחתת היא לא רק מכלה בהינף אחד את הספר עצמו או את בניין הספרייה כולו, אלא את כלל האפשרות להעיד על מקום, לחוות מאורע ולהביע זיכרון.

ג.

כל דיבור על האין של הפצצה יסתכן בחטא נגדה, שכן כל דימוי של היעדרות הוא דימוי נוכח. איננו יכולים לדבר על מה שאיננו. עלינו להשתהות אם כן על סף התהום בטרם יתממשו אפשרויות של הכחדה שעדיין לא נוצלו. עלינו להשתהות בזמן האמצע הזה, אחרי הירושימה ולפני הזמן הבלתי-משוער של סוף-העולם, בין הניסוי הראשון באלמוגרדו, ניו-מקסיקו 1945, ובין פקיסטן, ארצות הברית, ישראל ואולי איראן. בתוך מירוץ החימוש הנוכחי, תחת איום הפצצה, האם ניתן להניח כבר עתה שאנו חיים במרחב תרבותי חדש? האם נוכל להניח שהפצצה מייצרת במובלע עידן תרבותי חדש, עידן גרעיני שעיקרו איננו בהכרח עליונותו של האדם בתור "הטיטאן הראשון" או "אדון האפוקליפסה"?

4 Günter Anders, "De La Bombe: et de notre aveuglement face à l'apocalypse", *Eguelles*, Titanic, 1995; *La menace nucléaire, considération radicale sur l'âge atomique*, ed. du Rocher, Paris 2006.

האם אנו מצויים בעידן תרבותי שהחומריות והגופניות הן יסודותיו, עידן שבו כל תופעה אנושית כפופה לתכונותיו הפנימיות של החומר, ובו האדם צריך לתת את הדין קודם כול לצורכי החומר של גופו, כתנאי מכונן לחייו ולמותו? אם כן, השאלה השנייה העומדת במרכז המסה הזאת היא כיצד ניתן לחשוב על התרבות בצל האיום של הפצצה? האם נוכחותה של הפצצה כופה מעשה אמנותי וספרותי חדש? יהיה עלינו לשאול לא רק אם הפצצה מתווה שפה ודימויים חדשים בתוך התחום האמנותי גרידא, אלא באופן גורף יותר, כיצד מייצרת האלימות האפשרית של הפצצה גופניות חדשה, קשר לעולם ודרכי חישה חדשים?

כבר בשנת 1947 ביקש ז'ורז' באטאיי לנסח, מתוך העדויות של תושבי הירושימה, מצב גופני של רגישות עליונה, מצב שבו הרגישות נמתחת עד קיצה, מצב ריק מתכלית וממשמעות, שכן חוויית האסון משתקעת בו בתוך הפגיעות הגולמית של הגוף עצמו.⁵

בניגוד לטענתו של אנדרס, ההבזק הגרעיני בהירושימה לא העלה את האדם לדרגה על-אנושית, לפי שקיצו של עולם החיים מצוי עתה בכוחו שלו עצמו. באטאיי טוען לעומתו כי ההבזק הגרעיני דווקא חשף את ההווה הלא-מודעת של הגוף האנושי, את מה שהוא מכנה החייתיות של הגוף האנושי. באטאיי מגדיר את הפגיעות האנימאלית הנחשפת בראשית העידן הגרעיני כמצב של רגישות טהורה, אשר אינה יכולה להיות מנוכסת בידי התבונה, אלא מחייבת שינוי עמוק בתפישת הקיום האנושי, וערעור מן השורש של האתוס הפוליטי הקיים.

דווקא המהפכה הפיסיקאלית המודרנית, ותוצריה הטכנולוגיים של המהפכה התעשייתית, דווקא "הקידמה" עצמה היא שחשפה את סתירתה הפנימית של הציוויליזציה: הצורך להבטיח את החיים עולה על ערך החיים עצמם. עתה הוסרה המסכה ההומניסטית הפוטיביסטית, ותחתיה ניצורה חוויית החיה של האדם. עתה נדרשת הרגישות היחסית, הפועלת בכפוף לתבונה ולמניעים פוליטיים, לפנות את מקומה לאוטופיה סבילה של רגישות גופנית ריבונית.

מאחר שפצצת האטום מעמידה בסכנת הכחדה את המין האנושי כולו, היא מייצרת אוטופיה פוליטית של פיגורה אנושית חדשה. היא מעצבת את האדם לאו דווקא בתוך כסות של זהות כלכלית, חברתית או לאומית, אלא בתור גוף חומרי בלבד, העשוי בשר ועצמות, גוף אוכל ומדבר בין שלל גופים אחרים. בצל

5 Georges Bataille, "A propos des récits d'habitants d'Hiroshima", *Oeuvres Complètes*, volume XI, Gallimard, Paris, 1988.

הפצצה כל דבר בעולם הוא גוף, ואין דבר מעבר לעולם החומר. כל דבר בעולם הוא תוצר של מפגשים בין גופים. כל צורות החיים השונות – הדומם, הצומח והחי – הם ראש־לכל גופים במצב צבירה נתון. אני גוף שהולך ברחוב בתוך גופה של העיר. אני מתערב בין גופי האנשים והמכונות. אני שומע קולות, אני רואה תנועות, גופים אחרים נוגעים בי, חודרים אלי.

אם נותר עוד מקום לממד רוחני ביקום הגופני הזה, הרי הוא כפוף ליכולות החישה והפגיעות של הגוף החי, למידת הסבל שלו. "כל אדם סובל הוא חיה", כותב ז'יל דלז',⁶ כי הסבל הגופני הוא הרגע שבו מרגיש האדם את טביעות החיה שבו. האדם איננו נטול רוח, "אבל יש לו רוח גופנית", רוח בשרית, רוח גולמית, רוחו הגופנית של האדם מתהווה בצלמה של החיה.

כך, מתוך תווי הפנים הפרסונאליים, מתוך הזהות ההיסטורית־חברתית, חושפת הפצצה את הנפש הגופנית של האדם. כיצד ניתן לתאר את המאפיינים של הנפש הגופנית הזאת? כיצד ניתן לצייר דיוקן או דמות גופנית חדשה? מבוכה: הפצצה מייצרת גוף החש עצמו נטול תכלית, גוף המשמש עד לתנועותיו בלי לייחס להם פירוש או כוונה. זהו גוף נבון. אולם אין זו מבוכה שלילית במהותה, זו איננה מבוכה הממחישה את התהליך שבו המשמעות מתאיידת, החוויה בלתי נתפשת, והעולם נותר חלול ושומם. נהפוך הוא, זוהי מבוכה של תימהון שיש בצידה התודעות אל החי עצמו, אל חיי החומר עצמם, תימהון שבעקבותיו הגוף מתעורר אל הפעולות הגולמיות ביותר שלו, אל התחושות הרוחשות בו, אל הצרכים חסרי המובן. זהו גוף שאין לו ייעוד אלא להיות, אלא לחוות את התהוותו האימננטית: לפני שהפה מנסח מלים ורעיונות, הוא הוגה צלילים וקולות חסרי פשר. הידיים נפרשות ונאחזות בלי שלתנועה תהיה הוראה חיזונית. העיניים מגלות את המראות לפני שהן שופטות וטוות סימנים. התשוקה מחדדת את כל רקמות הבשר לפני שהיא מיתרגמת לכדי ניכוס של מושא. הכאב תובע להיות קשוב למה שאינך יודע בעצמך לפני שהוא מקבל שם ומרשם.

הגוף שהפצצה מעצבת הוא גוף עירום, גוף חשוף, הפגיעות בהתגלמותה. בשעה שהמבוכה היא רפלקסיבית ומשיבה את האדם אל תוך פנים גופניותו, הפגיעות מציינת את חשיפתו המתמדת לכוחות חיזוניים לו. שכן זהו גוף שאינו מוגן בידי מחיצה תרבותית מפני המרחב הפיסיקלי של העולם, אלא מוצא עצמו

6 Gilles Deleuze, *Francis Bacon, Logique de Sensation*, ed. du Seuil 2002 (1981), pp. 27-30.

נתון לו, לכוד בתוכו, בנוי מכוחותיו וממרכיביו. במובן הזה הגוף הוא יישות ביולוגית או כימית, אשר תאיה הפנימיים מגיבים ומתהווים על פי השינויים הפיסיקליים. זהו גוף המתהווה עם העולם, השייך לקרינת האור, ללהט החום, למצבי הצבירה ולתנועות הגופים האחרים שמחוץ לו. יש בו אפוא ממד מתהווה, מתגלגל, לא חתום. זהו גוף עשוי חומר או בשר ללא צורת חיים קבועה, העשוי להתפרק ולהתמזג בחומרים אחרים, הנמצא בתהליכי ביקוע והיתוך מתמידים, כמכלול של פרודות הנמשכות זו אל זו ודוחות זו את זו.

ד.

הגופניות החדשה תובעת פואטיקה חומרית חדשה. כאשר מרגריט דיראס כותבת את התסריט "הירושימה אהובתי"⁷, היא חשה בשפה ובדימויים העולים מן החיזיון החדש של 'הנפש הגופנית'. היא רואה את האספלט בנקודת הרתיחה שלו, את האבנים המותכות זו בזו, את רעפי הגגות מבעבעים, את הצלליות של האנשים המוטבעים על אבני הגרניט, היא רואה את הקונגלומרטים העשויים עצמות ילדים, כלי אוכל וחלוקי אבן. הירושימה היא שם המקום שבו הפך העולם להיות כור היתוך גדול. מיצרף רכיממדים שבו הדברים והגופים נדחסו זה אל זה, שבו חלה תמורה מתמדת בין הדברים והגופים, שבו הדברים והגופים פרקו את צורתם מעליהם, נכנסו לתהליכי האצה והתכה שקשה לאמוד את היקפם, הבקיעו זה את זה ופרעו זה בזה, חסרי זהות מובחנת, כמזיגה חדשה, כהתלכדות נוראה, זרה בתכלית. "הברזל הפך להיות פגיע כמו הבשר", כותבת דיראס. החומר החזק ביותר שוסע ונכווה, קיבל את תכונותיו של הבשר, הפך להיות רגיש כמו לשד, כמו כלי הדם והעצבים, מעטפת השרירים והשומן, "זרימת העור האנושי", היא כותבת. הברזל זורם עם עור האדם, הברזל מפעפע בבשר האדם וסופג לתוכו את מערומיו, את רכותו, את צבעיו.

דיראס רואה את הגופניות החדשה של היקום לאחר הירושימה, את הבריתות המעוותות הנרקמות בכור ההיתוך. היא רואה את הבשר זורם עם החומר, את הבשר בוער עם החומר. בלא להבדיל בין הישויות והמינים, בין הדברים הדוממים והגופים החיים, היא רואה כיצד הבשר ניצוק אל החומר ומפריש לו את זיכרון הסבל, כיצד החומר חוקק את הבשר כצללית על אבן ומעניק לה גוף קוסמי. זוהי כתיבת החורבן של הפצצה: "זיכרון שאין ממנו נחמה, זיכרון של אבן וצללים",

7 Marguerite Duras, *Hiroshima mon amour*, Gallimard Folio, France, 1960.

כמו אותן צלליות על אבן שנותרו מגופם של הנספים בהירושימה. "לנוכח האנרגיה הגרעינית, האם מגורת העששית של המשורר תספיק לדבריו?" שאל סנט ז'ון פרס כאשר קיבל פרס נובל לספרות ב־1960.⁸ האם האינטואיציה האפלה של המשורר תשכיל להתמודד עם כלי המבט החדים של המדע בעידן האדם האטומי? "כן", משיב סנט ז'ון פרס, וחותרם את דבריו באופן סתום, "כן, אם בחומר נזכר האדם".

תשובה סתומה. מה ניתן להבין ממנה? ייתכן שיש לתרגם את הדברים באופן אחר. אולי יש לקרוא כאן את המלה "חומר" במובן המיתי, הארכאי, ולא במובן המדעי. סנט ז'ון פרס משתמש במלה המתארת "חומר היולי", "טיט" או "בוץ", ולא במלה המקצועית. לאיזו תכלית? אולי כדי להבליט את אמונתו האימננטית בדבר הזיקה הכוללת בין החומר בו נחקק הגוף האנושי, החומר אשר בתוכו רוח העולם מתהווה, והחומר ממנו מופק אור המנורה – פתילת השמן, נר התמיד – אשר ככלל מהווה עדות ויסוד להתבוננות ולידיעה.

מגורת המשורר תספיק לדבריו, אם בחומר נזכר האדם: אם אכן הזיכרון של השירה עשוי מחומר העולם, אם אכן הממשי מתוודע אל עצמו בשפת השירה, אם אכן השירה תשכיל למסור על גבה את זיכרון ההוויה עצמה. אבל יותר מכך, ייעודה של השירה יעמוד בהבטחתו, אם אכן יהינו בני האדם לשים את ליבם לקולותיה. אם בני האדם ישתהו לראות דרך מבטה העתיק, העל־זמני, את חשיבותה של החשיכה שבה היא מגששת, אם הם יוקירו את הבלתי מושג המוטבע בחומר.

ה.

אם בורחס מדמה את היקום לספרייה שכתביה יותרו כמוסים וחסרי תועלת גם לאחר שהמין האנושי לא יהיה עוד, האיום של הפצצה מורה כי הישרדותה של הספרייה תלויה בגורלו של האדם עצמו, בזיכרון הבשר והעצמות, בזיכרון של גוף פגיע ותמה. במידה שלספרות יש צו או הכרח בעידן הגרעיני, היא נדרשת לגלות בין מלותיה את כתיבת החורבן של הפצצה, להיכתב דווקא מן הרגע הגופני המוחלט, שבו מלות הספר מבטאות או אף הופכות בעצמן להיות הבשר של היקום עצמו: הכוויות הקטלניות, העיניים הנשרפות, מחלות הקרינה, הבזק האור, סופות האש, אפילת הפטרייה, הגשם הרדיואקטיבי.

8 St. John Perse, "Poésie", *Amers suivis de Oiseaux*, NRF, Poésie Gallimard, 1970.

יקיר בן־משה

איך ללמד את המוות לחצות את הכביש

פימה מתה. נשפה אויר בפעם האחרונה וככתה את 99 גרות שנותיה. האור גוסס בתדהמה. אפלה נגרפת לתוך הבית. כשנמות יום אחד, לא נטרח לעצם את העינים, מישהו אחר יעשה זאת עבורנו.

פימה נועצת כעת עינים לתוך אפק סואן, רוטט מכוניות וצמתי־אויר מרמזרים; איך ללמד את המות לחצות את הכביש? גברת אחת צועדת במקומה בנעלי זהב קטנות, נעלי רקוד זעוריות, נעלי בלט צרפתיות, צועדת ובוטשת את הנצח. נוגהת אל המקום בו נפקחות העינים. אפלה צורבת. רחש תנועה, ופימה צועדת בתוך הזמן. עקבותיה שבות ומוטחות לתוך עצמן.

במקום פלשהו בעולם, תינוק פוקח את גבעוליו, כמו פרח הוא מחיך לתוך צהלת החיים – בעוד פימה צועדת במקומה, מחכה בסבלנות לרמזור הירק.

שום דבר חדש אין ברגע הזה. שנים רבות נערמו לתוך חיה, וכעת היא מחכה. בעקשנות. כמו הספרה 12 המחכה לבואו של המחוג הגדול, שיקיש את בואו וסיומו של יום, או לילה – האמנם מחכה? איך ללמד את המות לחצות את הכביש?

האם לבקש את עזרתו של ילד קטן העומד בסמוך, מושיט ידים עטופות כפפות עם סימני אחיזה, האם לבקש את עזרתו של האיש המיאש, הפורך סביב צוארו צעיף עם סימני חניקה? איך לפלט את החיים מתוך הגרון, לטפח להם על הגב? לשיר פזמוני ערש לתוך השקט הנובח את הדממה?

שוב ושוב, אנו מושחים את חיינו באינטימיות ושוכחים להחליף את המשחה, את הידים, את תנוחת הגוף, בעוד פימה מחכה וגם המות מחכה. וביחד עליהם לצלח עמק של זמן ודקירות מחוגים, בטרם יגיעו אל האור הסגל המחכה במסירות לבואם.

סילאן דלאל

שני שירים

דה־מיסטיפיקציה

ושולחת הודעה על מימי הבטון והזפת, קני טלפון לוכדים צפורים תועות
 בקצותיהם החדים, לנשם לכולך, לא להכניס את הבגדים לארון־איך לבגד בכל
 ובכל זאת להיות טובה־יבוא בלי־לה, כך להיות אמא, מים, תה, חבוק, לבדק חם,
 לבדק דפק, לנשם לרוחה־והריח החד של משהו נשרף פשאני קמה להתקלח]
 ואסור לסמך על כלום־נה היה הפל על המושב ועל תא הכפפות, מחיתי את זה
 במגבונים לחים וסדרתי את עצמי־שיר זה שאינו שיר מקדש לכל אותם שאין
 להם בעיה להכנס ולצאת מבלי להשאיר סימן ואינו מהוה בקרת כלפי מי מהם]
 ואפשר למחק תצלומים, ציורים, מלים, כתמי אכל קפה ותה, אפשר גם למחק
 לכה אדמה מצפרנים לפני שהולכים לישן]

כדורים מצופים

ההפרות שלי עם זעם היא כזו של ילד קטן, מגלה אותו בצורה אחרת בכל
 פעם־מחדש, מוציאה אותו במקומות שלא צריך. אני רוצה לספר באופן יפה יותר
 על החיים שלי מחוץ לשעות הבית־בלתי־אפשרי להרחיק את האפשרויות האלו]
 ואני סוגרת דלת אחת, דלת שניה ופותחת דלת שלישית־לספר עד חמש, לרוץ
 ולברח ממשהו כשהכל צעקות ועשן ורעש, להחנק ולירק, לעשות תנועות גדולות
 של די־אני יודעת שאני בחיים כי כואב לי־כשייש לי זמן אני נזכרת ללחץ וללחץ
 כל כך חזק עד שאני יכולה לראות אחרת, תמונה־דלת רביעית היא פלה הפחד,
 אני מודעת הבקר יותר מתמיד לאפשרות הקרובה שימנעו ממני לחיות באותו
 האופן בו אני רגילה־אוכלת לחם עם אבוקדו כשאני מרגישה חסרת אונים]

נצר ג'מיל שעת'

המסננת

.1

הַמִּים בַּמְסַנֶּנֶת
מְבִישִׁים אֶת הַסְּרוּנוֹ שֶׁל הַכּוֹר.

.2

הַמְסַנֶּנֶת בִּיחַס לְאֲדָמָה
הִיא כּוֹר שֶׁל חֶצֶץ
וְאֶפְשָׁרִיּוֹת.

.3

הַנֶּפֶה בִּידֵי אִמִּי שְׁחָרָה
וְהַקֶּמַח לְכֹן
הַשֶּׁבֶח לְאֵל
הַשְּׁחֹר מְטִהֵר אֶת הַלֶּבֶן
מִכֶּתֶם.

.4

מִי יוֹכִיחַ לִי כִּי
לְמַסְנֶנֶת תִּקְרָה וְקִרְקָעִית?

.5

לְמַסְנֶנֶת גַּם מְלֹאכֶת הַחִיץ.

.6

תִּבֵּת הַהֲצָעוֹת הִיא מְסַנֶּנֶת
הַמְּפָרִיֶּשֶׁה חֶצֶץ מְלֵהֵג.

.7

מה שֶׁנֶשְׂאָר בְּמִסְנַת
אֵין בוֹ תוֹעֵלַת לְאָנָשִׁים.

.8

מוֹסֵיקָה הִיא מִסְנַת שֶׁל קֶשֶׁב,
דִּיסְהֶרְמוֹנִיָּה הִיא כְּאֵב הַהֲתַגְלוֹת.

.9

מְדוּעַ אֶטְעַן
שֶׁהֲאֵנֶתְפֹּאֵדָה הִיא אַרְוֵעַ בְּמִסְנַת?

.10

הֵילְדָה, בְּסִקְרָנוֹת נֶאֱצְלָת,
שִׁחְקָה בְּמִסְנַת
עַל חוֹל הַחוּף הֵיבֵשׁ
עִם הַזְקָנוֹת;
הַמְסָקָנוֹת הַצְּבִיעוֹ עַל:
א. נְקִיּוֹן הַחוֹל.
ב. אֲבָדֵן הַמִּסְנַת.

.11

הֵילְדָה – שִׁחְקוֹ בְּהַ אֶפְשָׁרִיוֹת הַמִּסְנַת
עַל חוֹל הַחוּף הָרֵטֵב.
הַמְסָקָנוֹת מְצַבִּיעוֹת עַל:
א. אֲבָדֵן הֵילְדָה.
ב. טְרָדָתָן שֶׁל הַזְקָנוֹת בְּכַתְמֵים הָרַבִּים.

חֲאֵן יוֹנֵס

דפנה בירנבוים־כרמלי

דרך השב"כ: ילדים חולי סרטן מעזה ל'שיבא'

מדי שנה נפטרים ברצועת עזה עשרות חולים, ביניהם ילדים, הממתינים לאישור לקבל טיפול רפואי בישראל, ובכל זאת, עיקר המידע שאזרחי ישראל מקבלים על מצבם של ילדים פלסטינים חולי סרטן, למשל, מתמצה באותם ילדים שהגיעו לטיפול בבית החולים "שיבא", טיפול המוצג כגילום של קידמה והומניזם. במאמר זה אציג את ההקשר ה"נעלם", זה שבתוכו מספקת מדינת ישראל טיפול רפואי לילדים חולי סרטן מעזה, ואת הסיקור התקשורתי של טיפולים אלה. המאמר מבוסס על נתוני דו"חות ועל ראיונות עם אנשי צוות בבית החולים לילדים על שם 'ספרא' שבמרכז הרפואי 'שיבא'.

שירותי הרפואה הישראליים חיוניים לתושבי עזה, שכן מערכת הבריאות ברצועה מוגבלת ביותר בטווח השירותים שהיא מציעה. במשך עשרות שנים של שליטה ישראלית, מעולם לא הוצבה מערכת זו על רגליה־שלה. אחרי 43 שנות כיבוש ומצור, מערכת הבריאות של עזה תלויה לחלוטין בגורמי חוץ לצורך מימון ורכישה של שירותים חסרים. חשוב מזה, כרגע, נתונים החולים למרותו של שירות הביטחון הכללי (שב"כ), המשתמש בתלות זו כאמצעי לשליטה במשפחות החולים כדי להשיג מידע מתוך הרצועה, לאחר שאיבד אפיקי שליטה אחרים עם ה"התנתקות" ב־2005.

קבלת אישור לטיפול רפואי מחוץ לרצועת עזה היא הליך סבוך וממושך, שסופו אינו ודאי. ראשיתו בהגשת בקשה לוועדה רפואית של בית החולים בעזה, בידי רופא מבית החולים. אחר כך מונפק טופס פנייה, מתקבלת התחייבות כספית ממשרד הבריאות הפלסטיני בעזה, ובהמשך נקבע תור בבית החולים הישראלי. ההתחייבות הכספית מותנית באישור של משרד הבריאות הפלסטיני ברמאללה, ובמקרים בהם ההפניה היא לירדן, גם בהנפקת דרכון, שני הליכים המעכבים לא פעם את התהליך בשל היריבות והעדר התיאום בין הרשות הפלסטינית ברמאללה לרשויות חמאס בעזה.

כמו בביטויים אחרים של המצור על הרצועה, גם בעניין התלות הגמורה של החולים במערכת הבריאות הישראלית שמעבר לגדרות ולחומות, אין מדובר

בקושי שנוצר רק בשנים האחרונות, אחרי האינתיפאדה השנייה, או אחרי ה"התנתקות", או חטיפת גלעד שליט. בשנות הכיבוש, עד הסכמי אוסלו, היתה מדינת ישראל אחראית על מערכת הבריאות בעזה. מאז ההסכם, ועל פי לשונו, מחייבת מדינת ישראל כל פלסטיני – כולל חולים – מרצועת עזה, לקבל רישיון יציאה, בכפוף לכדיקה ביטחונית של השב"כ. תלות זו בשב"כ חלה גם על חולים המופנים לטיפול במזרח ירושלים, בגדה המערבית או בירדן, הנדרשים להיתר יציאה דרך מעבר ארז (אף על פי שבאופן עקרוני ניתן היה להסדיר מעבר ללא שהות בשטח מדינת ישראל).¹

ביוני 2007 עלה החמאס לשלטון בעזה. אז אסרה ישראל כליל תנועת פלסטינים מן הרצועה לישראל, למעט מקרים המכונים הומניטאריים. חולים היוצאים לטיפול הפכו עכשיו למקור עיקרי לגיוס ואיסוף מידע עבור השב"כ. ביולי 2007 החלו להתקבל ב"רופאים לזכויות אדם" (רל"א) עדויות של חולים שלא הורשו לצאת לטיפול בעקבות תחקורי שב"כ במעבר ארז, אף על פי שהיה בידיהם היתר יציאה. בעת התחקור נלקחו מהחולה היתר היציאה ותעודת הזהות, ובמטרה להעריך "את מידת המסוכנות" שלו, הוא נשאל גם על עיסוקיהם ועמדותיהם הפוליטיות של בני משפחתו, שכנים ומכרים, ועל היכרותו עם פעילים בארגונים פלסטינים שונים. לעתים הועתקו מספרי טלפון מן המכשיר הסלולרי של החולה. לחולים אחדים הוצע במפורש לשתף פעולה או למסור מידע באופן שוטף, במקרים מסוימים תמורת תשלום. לעתים – כך דיווחו חולים – אמרו החוקרים בגלוי שסירוב או תשובות בלתי מספקות יכשילו את היציאה לטיפול. השב"כ אמנם טען כי, "מתן היתרי יציאה איננו פונקציה של הסכמה לשיתוף פעולה".² בפועל, חולים שקיבלו היתרי יציאה, אבל ענו באופן לא מספק לחוקרי השב"כ, הושבו לא פעם לבתיהם.

באוקטובר 2007 התמסד התחקור הביטחוני כחלק רשמי מהליך היציאה מעזה לקבלת טיפולים רפואיים. קבלת ההיתר הפכה לשלב התחלתי בלבד. בנובמבר הופרד התחקור מן היציאה לטיפול, ובכל מקרה, נדרש החולה להגיע לפחות פעמיים אל מעבר ארז. יתרה מכך, השב"כ קובע את התחקור לתאריך שלאחר הזימון הרפואי, כך שהחולה נאלץ לקבוע תור חדש למועד מאוחר יותר. בין ינואר לאוגוסט 2009 החמיצו יותר משליש מן הפונים – 1,310 מתוך 3,758 – את התור הרפואי שלהם. לעתים נגרם העיכוב בשל דרישת השב"כ, או המת"ק, להחליף את מלווהו של החולה.³ על פי עדויות, לעתים פסל השב"כ מלווה, ואחרי הליך שגזל מן החולה זמן קריטי, אישר את יציאתו כאשר התברר כי אין מלווה חלופי.⁴ באותם שמונה חודשים סירב השב"כ לאשר את

יציאתם של 77 חולים בסך הכל.³ כלומר, זכותם לבריאות של מרבית החולים המעוכבים נפגעת שלא לצורך. הצבא אף דורש התחייבות למימון הטיפול לפני שהוא מאשר או שולל את הבקשה, לכאורה בשל סיבות ביטחוניות.⁴ בניגוד לנוהל שהיה שגור עד כה – מענה שלילי מהיר שאיפשר הגשת ערעור – מונע עיכוב ההחלטה כל אפשרות של התערבות. כך יוצא שאנשי שב"כ הם הפוסקים האחרונים בשאלה מי מתושבי רצועת עזה ייצא לטיפול רפואי. למסורבים לא ניתנת כל חלופה רפואית. בסיכומו של דבר, תושב עזה הנזקק לטיפול רפואי שאינו ניתן בגבולות הרצועה נאלץ להמתין שבועות עד חודשים לאישור נסיעתו למרפאה מתאימה.

אחוז הפניות ששללו כוחות הביטחון הישראליים גדל בהדרגה: מ-10 אחוזים בין 2006 ליוני 2007, עד ל-31 אחוזים – למעלה מ-2,300 חולים – במהלך שנת 2009.⁵ בחדשיים הראשונים של 2010 חלה ירידה ל-22 אחוזי דחייה.⁶ ביותר משליש מן המקרים (37 אחוזים) מדובר בעיכוב ההליך ולא בסירוב גמור. ושוב, עיכוב עלול להיות קריטי. על פי נתוני ארגון הבריאות העולמי, בשנת 2008 נפטרו 46 תושבים מרצועת עזה בעודם ממתנים להיתר לטיפול, ובשנת 2009 נפטרו עוד 28 ממתנים.⁷ לא ברור אם יש סיבה לאופטימיזם: חלק מצמצום התמותה מקורו כנראה בירידה במספר הבקשות לאחר מתקפת עופרת יצוקה.

מחיה, בריאות ומערכת הבריאות ברצועת עזה

על מנת להבין את מצוקת החולים יש להתבונן במערכת הבריאות ברצועת עזה. מאז הכיבוש ב-1967 ועד הסכמי אוסלו ב-1994, כאשר היו שירותי הבריאות בשטחים הכבושים באחריות ישראל, שולבו אנשי מקצוע ישראלים במערכת הפלסטינית, ופלסטינים רבים טופלו ואושפזו בישראל.⁸ האינטרס הישראלי העיקרי היה לספר רפואה ראשונית, ובפרט להסדיר את נושא החיסונים נגד מחלות מידבקות, שאפשרות התפרצותן איימה על ישראל. הממשל הישראלי אכן פיתח תחומים אלה, אך הזניח את בתי החולים והטיפול במחלות שאינן מידבקות.⁹ שיתוף פעולה מסוים בין משרד הבריאות של ישראל למוסדות הפלסטינים נמשך גם לאחר 1994: בהכשרת אנשי מקצוע, במחקר וטיפול בחולים קשים. שיתוף הפעולה כלל גם התחשבות מדוקדקת.¹⁰

מגבלותיה של מערכת הבריאות הפלסטינית בהשוואה לזו הישראלית ברורות: ברצועת עזה – מיטת אשפוז אחת ל-614 איש; בישראל – מיטה ל-145 איש, כלומר פי ארבעה ויותר.¹¹ כוח האדם המקצועי ברצועה מצומצם באופן

משמעותי, ועומד על יחס של 1:5 עד 1:6 של רופאים ואחיות (שם). שירותים בסיסיים רבים אינם מסופקים, ניתוחים נפוצים אינם מבוצעים (ניתוחי לב וצנתורים לילדים, תיקון מומים אורולוגיים, הסרת גידולים סרטניים מסוימים, השתלת מפרקים ורבים אחרים)¹²; אין מתקנים הולמים להקרנות לחולי סרטן, ואין טיפולי הֶמָטוֹאוֹנְקוֹלוֹגְיָה לילדים. חֶסְרִים אלה קשורים – בין היתר – באיסור הישראלי על הכנסת חומרים רדיואקטיביים לשטחי הרשות הפלסטינית.¹ גם מכשירי הדמייה ורנטגן מוגדרים כ"בעלי שימוש כפול", ועל כן כפופים למגבלות ייבוא חמורות. מימון הרפואה הפלסטינית מוגבל ביותר וברובו זר, וכך מצטמצמת עוד יותר שליטת הרשויות על הקצאת משאבים ותכנון.⁹ תקציבו של משרד הבריאות הפלסטיני שיעורו כחמישה אחוזים מזה של ישראל: 160 מיליון דולר,⁹ לעומת כ-5 מיליארד דולר בישראל. תקציב זה אינו מכסה אפילו מקצת מן העלויות של טיפולים מתקדמים¹³ אותם נאלצת הרשות לרכוש מגורמים חיצוניים:¹⁴ גופים פלסטיניים פרטיים, ובעיקר מדינות זרות. עלות השירותים הנרכשים מהווה כרבע מתקציב הבריאות הכולל של הרשות.¹¹

ברצועת עזה, בה היה המצב חמור במיוחד מאז ראשית הכיבוש, חלה החמרה נוספת מאז הטילה ישראל סגר על האזור ביוני 2007. בשל עיכובים ממושכים על ייבוא של ציוד וחלפים רפואיים, ובכלל זה מתקנים בסיסיים, כמו מכשירי רנטגן, נאלצים הרופאים הפלסטינים להשתמש במיכשור מיושן או בלתי תקין. המגבלות הישראליות באות לידי ביטוי גם בחסר בציוד מתכלה ותרופות. בשנת 2009 הגיע המחסור עד כדי 20 אחוזים מפריטי הציוד החיוניים ו-30 אחוזים מכלל התרופות החיוניות.^{16,15} הקצאת הדלק המינימלית מביאה להשבתה תדירה של מרפאות ובתי חולים, המצמצמים לעתים את פעילותם לפעולות מצילות חיים בלבד. הסגר פוגע אנושות גם ברמה המקצועית של הצוותים הרפואיים. תכניות ההכשרה המקומית לקויות, אולם יציאה ללימודים או השתלמות מחוץ לרצועה איננה ריאלית עבור רוב המבקשים ללמוד (גם בשל איסורי החמאס).¹⁷ המעטים המסוגלים להגר מחלצים את עצמם ואת משפחותיהם מתנאי המצוקה הקשים. התוצאה היא דלדול של רשת המומחים המצמצמת ממילא, המשרתת אוכלוסייה ההולכת וגדלה.⁷

כשיצקו את העופרת

בדצמבר 2008, לאחר סגר בן למעלה משנה וחצי, פתחה ישראל במתקפה מרוכזת על רצועת עזה. המתקפה הביאה את מערכת הבריאות הרעועה

לקריסה: מחסור חמור בציוד רפואי ובתרופות, מיעוט מומחים לטיפול בפציעות מורכבות, פגיעה במיתקנים, במחסנים רפואיים, במרפאות ניידות וברכב הצלה, והזנחה של חולים כרוניים שמצבם הידרדר, לעתים עד מוות.¹⁸ במתקפה נהרגו 16 עובדים של מערכת הבריאות, ו־25 נפצעו בעת שמילאו את תפקידם. צוותי רפואה חיצוניים, שכללו, בין היתר, מומחה לטיפול נמרץ ילדים ואונקולוג בכיר, לא הורשו להיכנס לאזור בזמן ההפצצות. הרשויות הישראליות ביטלו ברגע האחרון גם טיפולים שתואמו עם משרד הבריאות הפלסטיני בעזה, כולל ייעוץ לארבעים חולי סרטן.⁴ התשתית הפיזית נפגעה אף היא: 15 מתוך 27 מרכזים רפואיים בעזה, ו־45 מתוך 110 המרפאות ספגו פגיעות, וכמותם גם 29 מ־148 האמבולנסים. בשל המגבלות שקבעה ישראל על אפשרויות היבוא לא ניתן לתקן את המיתקנים שניזוקו.¹⁴ להדגמת המצב אפשר להצביע על הבקשה להתקנת מעלית בבית החולים "שיפא", שהליך אישורה נפרש על פני שנתיים. חשוב להזכיר: בסך הכל נהרגו במתקפה כ־1,400 פלסטינים, מהם 341 ילדים. בעת המבצע נפצעו 1,872 ילדים פלסטינים, בחלקם מפצצות זרחן לכן. מאז הפסקת האש, ב־18 בינואר 2009, נהרגו שישה ילדים נוספים, וארבעה נפצעו מנפלי תחמושת. כמיליון וחצי אזרחים הגיעו למצב של מצוקה הומניטארית קיצונית.

המתקפה פגעה קשות במרקם החיים הכללי, שעורער כבר במשך הסגר הממושך: ייבוא של חומרי בניין נפסק כמעט לחלוטין (מ־9,000–8,000 מטענים לחודש בראשית 2007, עד לשלושה ואפילו אפס מטענים באמצע 2009). כמות הדלק מוגבלת ביותר. שיקום של מבנים ותשתיות שנפגעו, כאמור, בלתי אפשרי. (ההקלות המסוימות על הייבוא לרצועה בחודשים האחרונים בטלות בששים נוכח רמת הצרכים במקום). להותרת החורבן בעינו השלכות גם על בריאות האוכלוסיה ובפרט על ילדים: פסולת הבניין הנשארת בקרבת אזורי מגורים חושפת אסבסט וחומרים מסוכנים אחרים, שפגיעותיהם ההתפתחותיות צפויות להסתמן בעתיד.¹⁵ מגבלות תחזוקה קשות הופכות את מערכת המים למפגע תברואתי נוסף. לכ־10,000 בני אדם בצפון עזה אין גישה למים זורמים, ובתשתית הקיימת רק 10–5 אחוזים ממי השתייה עומדים בתקן של ארגון הבריאות העולמי. גם בהקשר זה, ניזוקים הילדים קשות. עודף החנקות מעלה באופן חריף את הסיכון לִכְחָלָת, מחלה המתבטאת בירידה בספיגת החמצן, עד כדי תרדמת ומוות;¹⁹ הטיהור הלקוי הוא כנראה הגורם לעלייה התלולה – עד 88 אחוזים – בשכיחותן של מחלות עיכול זיהומיות.¹⁵ כ־60 אחוזים מהילדים סובלים מדלקות טפיליות.²⁰

הידרדרות חריפה מורגשת גם בתזונה. צמצום אזורי החקלאות והדיג הנגישים לפלסטינים, שהביא לירידה ביכול הדגה מ-292 טונות לחודש ב-2007 ל-79 טונות ב-2009, הצטרף לעליית מחירים בשוק העולמי, והביא לייקור המזון ברצועה בכ-33 אחוזים בין מאי 2007 למאי 2009. במציאות שבה שיעורי האבטלה מגיעים ל-42 אחוזים,¹⁴ כש-80 אחוזים ממשקי הבית מתקיימים בתנאי עוני, וכשני שלישים – בעוני קשה,¹² באחד האזורים הצפופים ביותר בעולם (ממוצע של 3,881 תושבים לקמ"ר לעומת 302 בישראל),²¹ התייקרות זו פירושה מְעַבֵּר לְצִרִיכַת מזונות זולים, עתירי פחמימות. אותות השינוי ניכרים כבר עתה בהשמנת יתר בקרב ילדים (15.9 אחוזים), לצד מקרים רבים של חסר קלורי משמעותי: 59 אחוזים מהילדים ברצועה צורכים פחות מ-80 אחוזים מכמות הקלוריות המומלצת הממוצעת.¹⁵ 45 אחוזים מהילדים סובלים מתת תזונה כרונית.⁹ למעלה ממחצית הילדים בגילאי 6-36 חודשים סובלים מאנמיה (שם). נזקים אלה צפויים להוסיף ולפגוע בהמשך התפתחותם של ילדי האזור. (התמונה בקרב האוכלוסיה המבוגרת אינה שונה בהרבה. חוסר הביטחון התזונתי, קרי, העדר גישה פיזית או כלכלית בת-קיימא למזון בטוח, מזין, ומקובל מבחינה חברתית, בכמות הדרושה לקיום בריא, עלה מ-40 אחוזים בשנת 2004 ל-75 אחוזים ב-2009).⁹ המצוקה משתקפת גם בתמותת התינוקות, העומדת על 28.2 מתים לכל אלף לידות (שם), פי ארבעה מן השיעור בקרב ערבים בישראל (7.2 לכל אלף), וכמעט פי עשרה משיעור תמותת התינוקות היהודים בישראל – שלושה תינוקות לאלף לידות חי.²² על פי דיווחי משרד הבריאות הפלסטיני, מספר התינוקות שנולדים בעלי מום עלה בחמישים אחוז לאחר מתקפת "עופרת יצוקה" בהשוואה לשנה הקודמת.²³ הועלתה השערה כי עלייה זו, ואף הגידול במספר הגברים הסובלים מעקרות,²⁴ קשורים לסוגי הנשק שבהם השתמשה ישראל במהלך המתקפה. תוחלת החיים בשטחים הכבושים, כולל הרצועה, נמוכה בשש עד שמונה שנים מזו שבישראל (71.7 לעומת 78 לגברים; 73.2 לעומת 82 לנשים).

הטיפול בילדים חולי סרטן

על רקע תברואתי ותזונתי זה נשלחים ילדים חולי סרטן מעזה לטיפול במקומות שונים, ביניהם ישראל. בשנים האחרונות היוו ילדים אלה בין רבע לשליש מכלל הילדים המאושפזים במערך ההמטו-אונקולוגי לילדים במרכז הרפואי שיבא.²⁵ כ-90 אחוזים מילדים אלה הם מרצועת עזה. כל ילד הגיע לאחר השלמת ההליך

שתואר, בלוויית מלווה בוגר. אשרת השחייה של השניים מתירה להם להימצא אך ורק בתחומי בית החולים. על פי הערכות,²⁶ גופים הומניטאריים ועמותות, דוגמת "רופאים לזכויות אדם", מממנים כ-10 אחוזים מן הטיפולים; "מרכז פרס לשלום" מכסה 30 אחוזים נוספים (בעיקר טיפול במומי לב וביקורים במרפאות חוץ); ואת 60 האחוזים הנותרים מממנת הרשות הפלסטינית. במקרים בהם זקוק הילד להשתלת מח עצם, טיפול שעלותו 40 אלף דולר, מקציבה הרשות הפלסטינית 22 אלף. במקרים מסוימים תורם מרכז פרס 10,000 נוספים, ואת יתרת התשלום – 8,000 דולר – צריכה המשפחה לגייס בכוחות עצמה. לא פעם מעכב חסר זה את תחילת הטיפול. יש לציין כי את הכספים שמעבירים מרכז פרס ורופאים לזכויות אדם תורמות מדינות אירופה (ראו להלן), ואת חלקה של הרשות הפלסטינית בטיפולים גובה מדינת ישראל באמצעות ניכוי ישיר מן הסכומים אותם היא חייבת לרשות הפלסטינית. הטיפול בילדים הוא, אפוא, מרכיב אינטגרלי של מנגנוני השליטה הכלכלית והפיזית באוכלוסיית השטחים הכבושים, ומדינת ישראל אינה משקיעה בו שום משאבים כלכליים.

כתבי ההתחייבות אינם מגבילים את משך הטיפול או עלותו. ואולם, כאשר הסכום הנקוב אינו הולם את עלות הטיפולים או את משך האישפוז, פונה בית החולים לאנשי הקישור ברשות הפלסטינית. לדברי עובדים בבית החולים, גם ילדים שהגיעו ללא תיאום מראש, או ללא התחייבות כספית, מתקבלים לטיפול, והדיון לגבי ההתחייבות הכספית מתנהל במקביל. בפועל, כעשרה אחוזים מהילדים חולי הלב וכארבעים אחוזים מהחולים האונקולוגיים מגיעים בלא תיאום, לרוב בגלל עיכוב בקבלת היתר היציאה. במידת הצורך, סופג בית החולים הישראלי את עלות השחייה הממושכת, קרי משתתף במימון ה'מלונאות' הכרוכה בטיפול.

מסכת הקשיים נמשכת גם לאחר שעלה בידי המשפחות להביא את הילד ל"שיבא". כדוגמא לקשיים הייחודיים לילדים הפלסטינים, נתבונן בטיפול באמצעות השתלת מח עצם, הטיפול העיקרי הניתן במקרה של סרטן דם. התהליך מסובך, מסוכן, יקר וממושך. על מנת לאתר תורם מתאים יש לבצע בדיקת סיווג רקמות לכל בני המשפחה, ולפיכך עליהם להגיע ל"שיבא" במועד נקוב. תיאום המעבר הביטחוני לכל המשפחה כרוך בקשיים וברחיות רבים. יתר על כן, ההיתר הביטחוני שאותו מנפיקה מדינת ישראל תקף ליום אחד בלבד, ועל כן מסכן כל עיכוב את ביצוע הבדיקה. אם מתאחרת שעת היציאה מעזה, יש לדחות את הבדיקה למועד מאוחר יותר. ביום הבדיקה עצמו, המפגש בין הילד החולה, המאושפז מזה זמן, לעתים חודשים, לכין ההורים והאחים טעון

ביותר, ולא ניתן למצותו ביום אחד, הכולל גם בדיקות מעבדה. הפרידה בסוף היום קשה במיוחד על רקע אי הוודאות לגבי מועד המפגש הבא. לאור הקשיים הלוגיסטיים והרגשיים נוטים אנשי הצוות לאפשר למשפחה לשהות ליד הילד במשך יום או יומיים, ומציידים אותם במכתב המאשר לאנשי הביטחון במחסום כי התעכבו בבית החולים לצורך בדיקות. בעת שהותם בבית החולים לנים בני המשפחה בחדר הילד שבמחלקה, ובמקרים בהם הוא נתון בבידוד (בשל חולשה חיסונית) – במקומות אקראיים בבית החולים. האחים הצעירים מבלים בחדר המשחקים במחלקה. לכלכלת המשפחה דואגות, בדרך כלל, המשפחות הפלסטיניות האחרות במחלקה. בעיות כמו פרטיות לבני זוג הנפגשים אחרי ניתוק ממושך, או רצון של הילד להשאיר את ההורה השני במקום המלווה הנוכחי, נפוצות גם הן.

במקרים שבהם לא נמצא תורם מתאים מבני המשפחה הגרעינית, מוגשת בקשה לרשות הפלסטינית לממן בדיקת סיווג רקמות לבני משפחה נוספים. אם מתקבל אישור, נחוץ תיאום ביטחוני חדש בשבילם. הרשות אינה מממנת חיפוש תורם מן המאגר הבינלאומי, כפי שעושים בשביל ילדים חולים אחרים.

בשנת 2009, לאחר תחילת המתקפה, הורה שר הבריאות הפלסטיני להפסיק לרכוש שירותי אשפוז מישראל.²⁷ למערך האונקולוגי ב"שיבא" הגיעו רק ילדים פלסטינים חדשים ספורים, מי שקרוביהם היו מקושרים לשלטון הרשות, או כאלה שמימנו את הטיפול באמצעות גיוס כספים עצמאי (מערכת המיחשוב, שיבא). ילדים שהיו עדיין בטיפול, ושהו בעזה לביקור במהלך המתקפה, לא יכלו לשוב כדי להשלים את הטיפול.^{28,23}

סכנת הקטיעה של הטיפול מוכרת היטב לצוות הרפואי. על מנת לצמצמה עד למינימום, מעדיפים הרופאים להשאיר את הילדים הפלסטינים באשפוז גם בשבועות שבין פעולה טיפולית אחת למשנה. (זהו גם ההסבר לחלקם הגבוה בקרב הילדים המאושפזים.) התוצאה היא, שבניגוד לילדים ישראלים, המקבלים חלק גדול מן הטיפול במסגרת מרפאות החוץ, או באשפוז קצר, מבלים הילדים הפלסטינים חודשים ארוכים, לעתים שנה ואף יותר, בלי לצאת מבית החולים, בנתק מוחלט מסביבתם – למעט מלווה יחיד – ותקשורת לשונית מוגבלת ביותר עם הסביבה המטפלת. על אלה יש להוסיף, כמובן, את התחושות הסותרות שלהם כלפי הצוות המטפל הישראלי, היהודי ברובו. בסך הכל מעריכים רופאים ישראלים כי סיכויי ההחלמה של ילד פלסטיני שלקה בסרטן ומטופל בישראל נמוכים מאלה של ילד יהודי ישראלי בכ-20 אחוזים. הפער מיוחס לאבחנה ראשונית לקויה במערכת הפלסטינית, לעיכוב הנגרם על-ידי הליך האישור

הממושך, ההמתנה הנדרשת לשם איסוף חלקה של המשפחה במימון הטיפול, הגבלת החיפוש אחר תורם לבני המשפחה בלבד, ובסופו של דבר גם בשל הקושי בשמירה על רצף טיפולי ארוך טווח.

“עשינו מזה סרט ששודר באירופה וקיבל שבחים אדירים”

חלק מן המסמכים והתיאורים שהובאו לעיל מצאו דרכם אל התקשורת הישראלית. דוח רל"א על מעורבות השב"כ במתן אישורי יציאה לטיפול רפואי בארץ נסקר ב-Ynet. באותה כתבה הוזכר גם דוח של ארגון הבריאות העולמי, המונה 32 פלסטינים שמתו בגלל היעדר טיפול נאות, ובכללם תינוק בן שנה (4.8.2008). במאמר אחר באתר תואר באירוניה האיום שהציבו על ביטחון המדינה שישה חולים אנושים מעזה (ביניהם נערה בת 16 שהיתה זקוקה בדחיפות לצינתור), אשר כניסתם נאסרה בידי מערכת הביטחון.²⁹ ואולם תיאורים אלה מועטים וחריגים. ככלל מציגה התקשורת הישראלית את הטיפול בילדים הפלסטינים כגילום של הומניזם המתעלה מעבר לקונפליקט הפוליטי.

התיאורים הקונקרטיים של המתנדבים היהודים מישראל מתארים אותם כמופת אנושי. המתנדבים מספקים לילדים ולמלוויהם מוצרים בסיסיים (מזון, כרטיסי טלפון, טיטולים), אותם הם מממנים מכיסם. הם גם מסדירים הליכים אישיים כמו העברת גופתו של תינוק עזתי שנפטר ב"שיבא", או תיאום של בדיקה עבור אחותו, מחשש שגם היא לוקה במחלה.³⁰ מתנדב שקיבל הבלטה מיוחדת הוא בומה ענבר, שעמד במרכז של תכנית טלוויזיה דוקומנטרית, שנפתחה באלו המלים:

האם בומה ענבר היה מקדיש כל-כך הרבה לטובת ילדים פלסטינים חולים לולא היום הוא בדרום לבנון ב-95? בומה איבד במוצב ריחן את בנו יותם. מאז, בלי אידיאולוגיה שמאלנית, סתם אהבת אדם, הוא עוזר לילדים פלסטינים לקבל טיפול, גם כשממש קשה, גם כשיורים עלינו קסאמים ב"עופרת יצוקה".³¹

על רקע של תמונות מהמחלקה ההמטואונקולוגית ב"שיבא", מן התקרית בה נהרג הבן, ומבית הקברות, מוצג האב המוכה באומרו: "בשבילי זה בני-אדם, זה לא הצד השני בשבילי ... אני מוכן לעזור לכל אחר, לא משנה לי מי הוא, מה הוא ... אני לא נכנס לנושא הפוליטי. זה ילד, צריך לעזור לו. הוא צריך פרוטזה. הוא רוצה לשחק כדורגל. מה זה משנה מה הוא".

הדיווחים מגייסים גם את הדוברים הפלסטינים לאישוש הנרטיב: הורי

הילדים המטופלים "אינם חוסכים בדברי שבח ותודה לרופאים, לאחיות ולמתנדבים".²⁷ אם שבתה עברה ניתוח לב בשיבא, מכנה את האחות הראשית "מלאך משמים". הורים שבנם נפטר ידעו "שהרופאים והאחיות בבית החולים ... עשו כל שביכולתם כדי להצילו" (שם). הביקורת כלפי ישראל אמנם נותרת בעינה, אבל היא ממוקדת. או כמי שאומרת אם פלסטינית צעירה: "אנחנו שונאים, אבל לא את כולם, לא את אלה שנוהגים בנו כבני אדם, למשל כאן בבית החולים, אלא את אלה שגורמים לנו לסבול" (שם).

מעבר לאנשים הפרטיים מבליט הסיקור העיתונאי שני מוסדות ישראליים הנוגעים לטיפול בילדים הפלסטינים: המרכז הרפואי "שיבא" ומרכז פרס לשלום. בשבילים מהווה ההצגה התקשורתית פן בבינויה של תדמית ציבורית.

המרכז הרפואי "שיבא" מדגיש את הטיפול כראיה לפתיחותו האוניברסלית. במלחמת לבנון השנייה, בדיווח על הצעת עזרה הומניטארית לילדים מלבנון, שולב בכתבה אזכור: "בית החולים ספרא לילדים פתוח תמיד למטופלים מכל הארץ, מהמזרח התיכון, מהרשות הפלסטינית ומהעולם הערבי. כבר היום, כ-15 אחוזים מהמטופלים במחלקה לניתוחי לב ומהילדים חולי הסרטן בבית החולים ספרא לילדים מגיעים מעבר לגבולות מדינת ישראל וכוללים גם פלסטינאים מהרשות הפלסטינית".¹⁰ באתר האינטרנט של "שיבא" נאמר:

רפואה בדו-קיום: כמדי שנה, חגגנו יחד עם מטופלינו, הילדים המוסלמים, את סיום צום הרמאדן: כיבוד עשיר, ליצנים, אומנים מהמגזר הערבי והפתעות ... תרומתנו לקירוב הלבבות באזור המזרח התיכון, מתבטאת בטיפול המסור שאנו מעניקים לאוכלוסייה הפלסטינית. אנו רואים בטיפול זה חשיבות ראשונה במעלה להעברת מסר חד-משמעי של הומניות, שוויון ושלום – דרך אחת מזכויות היסוד הבסיסיות ביותר של כל אדם, באשר הוא: להיות בריא.

ב-2009, בעיצומה של המתקפה על עזה, כאשר נמתחה ביקורת על ההזמנה ששלח בית החולים לעיתונאים לבוא ולצלם, בעת שיצא מחדר ניתוח, פלסטיני שביצע פיגוע, אמר מנהל המרכז לטיפול בילדים הפלסטינים: "אנו מטפלים מדי יום בכל המתדפקים בשערינו, לרבות ילדים פלסטינים מרצועת עזה".³² ושוב, אחרי המתקפה, אמר:

מחלקות הילדים של שיבא הומות, כמעט תמיד, לא מעט ילדים מעזה, שבאים עם בני משפחותיהם. הם גם ישנים, מתגוררים ואוכלים שם. לפחות ארבע סוויטות בבית הילד של "רחשי לב" ... מארחות דרך קבע עזתים.³³

אישוש נוסף להומניזם הישראלי ניתן באמצעות ציון ההשקעה הכספית

של "שיבא" בטיפול בילדים הפלסטינים. בהקשר זה, שחזר וצוין בעיתונות הישראלית, אולי ראוי מכל לצטט את הניסוח שהופיע אחרי "עופרת יצוקה": "בשנה שעברה נרשמו [ב"שיבא"] יותר מ-14 אלף ימי אשפוז של ילדים עזתים ... אלה שאין להם טפסים, ממומנים בידי קרנות כמו מרכז פרס לשלום. ואלה שאין להם גם את זה מקבלים טיפול ולא משלמים. בית החולים סופג" (שם). ביטוי מפורש לשימוש בטיפול בילדים הפלסטינים כמרכיב בדימוי הציבורי של המרכז הרפואי נתן המנהל הכללי בתשובתו לשאלת כתב: "איך זה שאף אחד כמעט לא יודע מזה?" דווקא יודעים... עשינו מזה סרט ששודר באירופה וקיבל שבחים אדירים".

גם "מרכז פרס לשלום", האחראי למימון חלק מן הטיפולים, מדגיש את תרומתו. באתר האינטרנט של המרכז (הופיע ב-2006), מתוארת מטרת הפרויקט כך:

הקלת הסבל האנושי ברשות הפלסטינית על-ידי סיוע בהפחתת התמותה והחולי בקרב ילדים פלסטינים... במטרה לתרום לתהליך הפיוס בין העמים באזור. יכולתה של המערכת [הפלסטינית] ... לספק שירות רפואי מלא לכלל האוכלוסיה נותרת חסרה בשל העדר אפשרויות לספק לרופאים פלסטינים הכשרה והשתלמויות, לצד מחסור בצידוד רפואי מתאים ... אנו מאמינים, כי על מנת ... לממש חזון של שלום באזור, יש לוודא כי בשני הצדדים גדל דור של ילדים, שיהיו כשירים גופנית ונפשית להתמודד עם האתגרים שיעמדו בפניהם. כמענה לתמונת המציאות הזו ... יזמה מחלקת רפואה ובריאות בשיתוף עם קהילת רופאי הילדים הפלסטינים, את פרויקט *Saving Children*. במסגרת הפרויקט... מופנים ילדים ותינוקות פלסטינים לבתי חולים ישראלים לצורך תהליכי אבחון מורכבים, וניתוחים, אשר אינם מצויים ברשות הפלסטינית. עלות השירותים הרפואיים ומערכת התמיכה הלוגיסטית המורכבת, הנדרשים לשם כך, מכוסים לחלוטין על-ידי מרכז פרס ... הודות לתמיכתם הנדיבה של וגופים באיטליה, הולנד, שוויץ וארצות הברית] הופנו לפרויקט, עד היום, כ-4,000 ילדים ותינוקות פלסטינים, שחיייהם ניצלו או שופרו ... הודות לטיפול שקיבלו.

השימוש בלשון סבילה ("נותרת חסרה"), או בסתמי ("העדר אפשרויות", "מחסור בצידוד", "אינם מצויים ברשות הפלסטינית") מתארים את מגבלותיה של המערכת הפלסטינית תוך התעלמות ממקורן. העליונות המקצועית והכלכלית של מערכת הבריאות בישראל מוצגת כמובנת מאליה, וכמוה, שינון המשאלה הישראלית "לממש חזון של שלום באזור". הפרויקט כמנוף לגיוס תרומות משתמש בתצלומיה של השחקנית שרון סטון בעת ביקורה במחלקה, תצלומים המופיעים בהבלטה באתר האינטרנט של המרכז, כמו גם באתר של בית החולים

"ספרא". גם במגזין הטיסה של "אל על" (נובמבר 2009) הוצג הטיפול בילדים הפלסטינים כחלק מעיצוב דימויו של מרכז פרס בפני קהל בינלאומי. מנייתוח של הטקסטים המספרים את תהילת הטיפול בילדים מאזור נצור, מוכה ומנושל מתשתית רפואית, עולה הטיפול בילדים הפלסטינים כביטוי של רוחב לב אנושי כלל ישראלי ויהודי. בפתח התכנית על כומה ענבר שתוארה קודם לכן, אמר הקריין: "ישראל רוזנר התלווה במשך מספר חודשים לאיש יוצא דופן וגילה דרכו גם משהו עלינו." העיתונאי מציג, אפוא, את האב השכול, החריג, הפועל במסירות למען הילדים הפלסטינים, כמלמד בכל זאת "גם משהו עלינו", ברבים, על כל אחד מאיתנו.³⁴

בפברואר 2008 הציגה כתבה בעיתון, זה לצד זה, את אושר טוויטו בן השמונה משדרות, שרגלו נקטעה בעקבות פציעה מטיל שנורה מעזה, ואת יעקוב נאטיל, בן השבע, מעזה, שנפצע קשה בפעולת צה"ל, ואושפז לציורו. "צער הסכסוך נדחס כאן בסמיכות משונה." הילד הפלסטיני בצד אחד, אושר בצד האחר – זה נוגע ללב, אמר פרופ' גדעון פרט, מנהל המחלקה.³⁵ דיבור על 'רגשות קשים' כחלק מן התמונה מגביר את אמינותה:

הקירבה בין שני הילדים לא הביאה לפיוס. הוריו של אושר ... מתקוממים על כל השוואה בין המקרים ומסרבים לאפשר לצלמים לצלם את הילדים יחד. "המטרה של הפלסטינים היא לפגוע בכנים שלנו ... לעומת זאת, אנחנו והצבא שלנו לא התכוונו לפגוע בהם."

ובכל זאת, הטון הדומיננטי הוא של דו-קיום שבו ישראל היא בכירור הצד הנותן:

בתי-חולים גדולים רבים בישראל מטפלים דרך קבע בפלסטינים ... יותר מ-7,000 אישורים נופקו לחולים פלסטיניים מעזה ב-2007 ... עלייה של חמישים אחוז ביחס ל-2006 ... מדי יום ממשיכים חולים לצאת מעזה לטיפול רפואי בישראל.³³

אפילו בתקופה של "עופרת יצוקה" נשמרה "נימת האחוזה". בדיווח על חנוכת "חדר הצחוק" במכון ההמטואונקולוגי בבית החולים, צוין בהדגשה:

לוולא תנני, בת 8 וחצי מהיישוב ג'בליה, ולנחמן רפאל פרידה, בן 6 מהעיר אופקים, חולי סרטן המטופלים במכון, נותן "חדר הצחוק" רגעים של הפוגה, לא רק מהמלחמה במחלת סרטן, אלא גם מהמלחמה בבית.³⁶

בשיאה של המתקפה על עזה, מצוטטים הורי הילדים ומגויסים לנרטיב של הקידמה הנאורה:

"אני כל הזמן חושבת על הצוות הרפואי המדהים כאן שמטפל בכולם באותו החיוך ובאותו היחס", אומרת ליאת פדידה, אמו של רפאל. עימאד תנני, אביה של וולא, אמר: "אנחנו שני עמים שתמיד נחיה יחד על אדמה אחת. כאן, כולם יחד באותה הצורה, בלי הברלים".³⁴

בשבועות שבהם נהרגו מירי ישראלי מאות ילדים פלסטינים, ונפצעו אלפים, דיווח Ynet על העברת שני ילדים מעזה, שנפצעו קשה, לטיפול בישראל, וסיים, שוב, כראייה להומניות, בהכללה: "יצוין כי בשגרה ישנם פלסטינים רבים, בעיקר חולים אונקולוגיים וילדים הסובלים ממומי לב הזקוקים לניתוחים, המטופלים בישראל".²⁴

על פי הדיווח, אנושיות זו זוכה להכרה גם מצד הפלסטינים, המתוודעים מקרוב אל הישראלי כאדם: "רוב העזתים שמגיעים לבית החולים רואים בפעם הראשונה ישראלים נטולי מדי צה"ל [...] הם בטוחים שמדובר במפלצות זוללות אדם ומגלים משהו אחר לגמרי".³¹ חודשים אחדים לאחר המלחמה הדגיש "מעריב" את עליונותה של המחויבות הרפואית-מוסרית אפילו על פני השיקול הביטחוני, כשתיאר את כניסתו של צעיר מעזה לשם תרומת מח עצם לאחותו, "על אף שמדובר באיש חמאס, אולי גם מבוקש". הצעיר,

היה משוכנע שייעצר איך שיגיע. אחר כך היה משוכנע שיוחזק כאן בן ערוכה, עד שגלעד שליט ישוחרר. שני הדברים לא קרו. בינתיים, ההשתלה מתבצעת. בשיבא מתעקשים להציל חיים. כל חיים כאשר הם. גם אם הם, החיים האלה, לא משתגעים עלינו.³¹

וברוגמא נוספת להמחשת עליונותו של השיקול ההומני מתואר צעיר אחר שהגיע מעזה כדי לתרום מח עצם לאחיו ונעצר בידי השב"כ, בטענה שטיווח באמצעות הטלפון הסלולרי את בית החולים לפיגועים. ובכל זאת, מנהל בית החולים "התעקש להשלים את ההליך ולהציל את החולה. השב"כ החזיר את האח, ההשתלה התקיימה והוא הוחזר למאסר".³¹ הנדיבות הישראלית, בעיצומו של המצור, מועצמת בעזרת הכתמתו של הצד הפלסטיני:

זה לא קל. רוטשטיין מספר על פעמים שקולות צהלה עלו ממחלקות ובהם מאושפזים מעזה, למראה דיווחים על פיגועי תופת בישראל והתמונות שנסקפו בטלוויזיה. "ממשיכים לטפל", הוא אומר. "למרות שאתה רואה ... את מחיאות הכפיים והעליצות למראה הזוועות, וחושק שפתיים".³¹

גם פלסטינים אזרחי ישראל מוצגים כניגוד לנדיבות הישראלית היהודית: נציגיה של עמותה פלסטינית-ישראלית המסייעים רק למשפחות הפלסטיניות, מוצגים בביקורת כניגוד לבומה ענבר, המסייע לילדים מעזה אף על פי ששכל את בנו במלחמה.²⁸ גורמי השלטון הפלסטינים מוצגים כגורם מסכל. הפסקת המעבר של רופאים בין ישראל לעזה מיוחסת לאינתיפאדה ול"השתלטות האלימה של חמאס על הרצועה".²⁸ ממשלת החמאס מוצגת גם כמי שמונעת את כניסת הילדים לטיפול בישראל,²⁸ וכך מסכנת חיי ילדים חולים,³⁷ משום ש"נושא הרפואה, שצריך להיות מנותק מהקשר פוליטי, נמצא בלב הסכסוך והחולים נפגעים ... מבחינתם [של הילדים החולים] זה גזר דין מוות".³⁸ אפילו הילד הפלסטיני שהגיע לטיפול, ילד כבן חמש, מצולם כשהוא מתאר את המתקפה בעזה – בתשובה לשאלת הכתב – כמלחמה בין החמאס לפתח.²⁸

חשובים לא פחות מן התכנים המודגשים הם ההיבטים אותם בוחרים העיתונאים הישראלים להצניע. אף אחד מן המאמרים והכתבות שאיתרתי לקראת הכנתו של מאמר זה לא התייחס לאותם חולים שלא עלה בידם להגיע לטיפול בישראל. אף מאמר לא תיאר את נתיב הייסורים הקודם לטיפול בישראל, ואף אחד לא קישר בין דלותה של מערכת הבריאות הפלסטינית, המוצגת כאילו היתה בגדר "נתון", לבין המגבלות הקשות – הכלכליות, המסחריות, התחבורתיות והמקצועיות – שישראל גוזרת על רצועת עזה. העדר זה הוא משמעותי, שכן מדובר בהפרה של הזכות לבריאות, המוגדרת באמנת ז'נבה כמחויבות בסיסית של הכוח הכובש לאפשר מעבר של ציוד רפואי לאזור שבשליטתו, ולספק שירותי בריאות ברמה זהה לאלה שמקבלים אזרחי הצד הכובש.

בתקשורת הישראלית, הקשר כזה כאילו לא קיים כלל. מן התיאור מצטיירת מחווה הומניטארית של מדינה עשירה ומתקדמת, המצילה את חייהם של ילדי מדינה ענייה כלשהי, באמצעות טיפול רפואי מתקדם, ללא זכר לחובתה ככוח כובש ולחלקה הפעיל ביצירת הצורך עצמו. דוגמא אכזרית במיוחד טמונה בהצהרתו של מנהל המרכז הרפואי "שיבא": "אנחנו רוצים להקים כאן מרכז שלום, לחבר בחזרה צוותי רפואה שלנו עם צוותים מעזה, לקרוא למרכז על שם בנותיו של ד"ר אבו אל-עייש שנהרגו ב'עופרת יצוקה', ולהצהיר בקול גדול שיש חיים, והם צריכים להימשך. גם אם הם אינם נכללים בדוח גולדסטון".³¹ כך: "נהרגו"! ואף לא מילה על נסיבות מותן של שלושת האחיות.

1 חולים שבקשתם סורבה או עוכבה, או אלה שהוחזרו ממעבר ארז לרצועת עזה בידי השב"כ, אף על פי שהחזיקו בהיתרי יציאה, רשאים, על פי הנוהל השגור, לפנות לארגון "רופאים לזכויות אדם" (רל"א), כדי להגיש בקשה חוזרת. בדיונים בעתירות של רל"א (בג"ץ 9522/07 עמותת

- רופאים לזכויות אדם נ' מפקד כוחות צה"ל בעזה, תק-על 2007 (4) 3200; מיום 28.11.07), נטר השופטים להסתפק בפתרון פרטני, ונמנעו מהתייחסות עקרונית לתחקורי השב"כ במעבר ארו. ראו: רל"א. "רפואה על תנאי: סחיטת חולים פלסטינים בידי השב"כ בחקירות במעבר ארו", אוגוסט 2008.
- 2 רועי מנדל, "איך אדם גוסס מסרטן מהווה סיכון ביטחוני?", Ynet, 12.11.07.
- 3 עמידה הס, "בשל תחקורי שב"כ שליש מהחולים היוצאים מהרצועה מחמיצים טיפול", "הארץ", 1.10.09.
- 4 אייל ניב, אתר האינטרנט "מגזין הכיבוש", 25.2.2009.
- 5 נתוני רל"א, על בסיס נתוני ארגון הבריאות העולמי.
- 6 WHO (World Health Organization) Monthly Report: Referral Abroad of Patients from the Gaza Strip, February 2010.
- 7 WHO, *Gaza health fact sheet*, 2010.
- 8 תמרה ברנע, "שיתוף פעולה ישראלי-פלסטיני – הצד הישראלי, תכנית לימודים פלסטיניים", מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום, סמינר מס' 3, 5-6, 2003, זכרון יעקב.
- 9 רפיק חוסייני, "מערכת הבריאות הפלסטינית – מבנה, ארגונים לא ממשלתיים ושיתוף פעולה בינלאומי, תכנית לימודים פלסטיניים", מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום. סמינר מס' 3, 5-6, 2003, זכרון יעקב.
- 10 מתוך נוהל "דיווח לגבי כל אשפוז וטיפול אמבולטורי הניתן לחולים או לנפגעים פלסטינים של משרד הבריאות הישראלי (מינהל הרפואה, 16 למארס, 2003): "הגורמים הרלוונטיים במשרד האוצר יוכלו לעשות שימוש בחומר בעת התדיינות עם הגורמים הפלסטינים הרלוונטיים בהמשך לתביעות עתידיות שלנו להחזר החובות לבתי החולים באמצעות שיטת הקיזוז או באמצעות שיטה אחרת".
- 11 רל"א, "דו"ח על תכנית ההתנתקות והשלכותיה על הזכות לבריאות ברצועת עזה", ינואר 2005.
- 12 "רפואה" (אתר אינטרנט): רשת רפואה לציבור 2006, "המרכז הרפואי 'שיבא' בתל השומר מציע טיפול חנים לנפגעים לבנוניים מהלחימה בצפון".
- 13 Mataria A., Khatib R., Donaldson C., Bossert T., Hunter D., Alsayed F., Moatti J, "The Health-Care System: An Assessment and Reform Agenda", *The Lancet*, 2009, 373(9670), 1207-1217.
- 14 הסיבה הנפוצה ביותר להפניות לטיפול בישראל היא מחלת הסרטן. מאז סגירת מעבר רפיח ביולי 2007, עלה מספר ההפניות לטיפול סרטן לישראל אף על פי שעלות הטיפול כאן גבוהה יותר WHO, *Health Conditions in the Occupied Palestinian Territory, Including East Jerusalem, and in the Occupied Syrian Golan*, 2008
- 15 Giacaman R., Khatib R., Shabaneh L., Ramlawi A., Sabri B., Sabatinelli G., Khawaja M., Laurance T., "Health Status and Health Services in the Occupied Palestinian Territory", *The Lancet*, 2009, 373(7), 837-849.
- 16 OCHA (United Nations Office for the Coordination of Humanitarian Affairs), *Gaza health fact sheet*, 2010.
- 17 OCHA, *Gaza Blockade — Special Focus*, 2009.
- 18 אמנסטי אינטרנשונל סניף ישראל, במקום – מתכננים למען זכויות תכנון, בצלם – מרכז המידע הישראלי לזכויות האדם בשטחים, גישה – מרכז לשמירה על הזכות לנוע, הוועד הציבורי נגד עינויים בישראל, יש דיין – ארגון מתנדבים לזכויות אדם, המוקד להגנת הפרט, עדאללה – המרכז המשפטי לזכויות המיעוט הערבי בישראל, רופאים לזכויות אדם, "קריאה ישראלית לפעולה הומניטארית דחופה בעזה". 2009.
- 19 Walton, G. "Survey of Literature Relating to Infant Methemoglobinemia due to

- Nitrate Contaminated Water, *American Journal of Public Health* 41, 987-995, 1951.
- 20 Health Development Information and Policy Institute, *Fact Sheet*, Not dated.
- 21 UNRWA, *Briefing Paper*, 2010.
- 22 לשכה מרכזית לסטטיסטיקה. "שיעורי תמותת תינוקות לפי סיבות נבחרות, דת, וגיל, שנתון סטטיסטי לישראל", מס' 60, פרק 3, לוח 3.32, 2009.
- 23 סוכנויות הידיעות, "שר הבריאות הפלסטיני: מאז עופרת יצוקה, נולדו בעזה יותר תינוקות בעלי מום", הארץ, 10.1.2009.
- 24 ניר יהב, "שנה לעופרת יצוקה: יותר גברים עקרים בעזה", וואלה חדשות, 30.12.2009.
- 25 ילדים חולי סרטן מן הגדה המערבית מופנים בדרך כלל לטיפול במרכזים רפואיים אחרים.
- 26 רל"א, שיחה בעל פה עם מומחה בנושא רצועת עזה, 2010.
- 27 מיטל יסעור בית-אור. "שני ילדים מעזה שנפצעו קשה – לטיפול בישראל", Ynet, 31.12.2008
- 28 אייל ניב, "פלסטיני צריך סיבה", 25.2.2009.
- 29 דני פילק, "חולים מסוכנים", Ynet, 12.11.2007.
- 30 יוסף אלגזי, "במסדרון הצר של בית החולים", הארץ, 15.1.2004.
- 31 ישראל רוזנר, "בשביל להציל עוד ילד: בומה ענבר בין שכול לתקווה", 21.6.2009.
- 32 שי ניב, "בית החולים שיבא שלח ביפרים לכתבי הבריאות: "בואו לצלם את המחבל מקריית ספר יוצא מחדר ניתוח", G (מגזין גלובס), 1.1.2009.
- 33 בן כספית, "בשיבא מתעקשים להציל חיים – כל חיים באשר הם", מעריב, 14.11.2009.
- 34 גם המחלקה בבית החולים מוצגת כשיקוף מחמיא של המציאות האזורית: "היחס והאווירה הטובים במחלקה ממש מדבקים ... מחלות הילדים מקרבות בין הורים ישראלים לפלשתינאים ... הכיבוש יוצר מציאות הרסנית, ואילו כאן בבית החולים מתקיים אי של שפיות" (אלגזי, 2004).
- 35 איזבל קרשנר, "שני ילדים, שתי מיטות", שירות החדשות "קומון גראונד-מזרח תיכון", 25.2.2008.
- 36 "כאן-נעים" (אתר אינטרנט), "סרטן: נחנך 'חדר הצחוק' של האגודה למלחמה בסרטן והמרכז הרפואי שיבא", 10.1.2009.
- 37 אבי יששכרוף, "המרכז הפלסטיני לזכויות אדם: חמאס מונע מתושבי עזה טיפול רפואי בישראל", הארץ, 7.12.2009.
- 38 מיטל יסעור בית-אור, "מי מונע מחולים פלסטינים להגיע לטיפול בישראל", Ynet, 9.3.2009.

יותם פלדמן

קווים אדומים

לפני כשנתיים הוציאה מפקדת תיאום הפעולות בשטחים מסמך לסיכומו של מחקר, אותו ערכו קציני המפקדה ביחד עם מומחים מתחומים שונים. העבודה, שכותרתה "קווים אדומים", היתה באמת חסרת תקדים בהיקפה, בכוונותיה וביומרתה. היא סוקרת את צורכי התזונה המינימליים של תושבי רצועת עזה, לפי חלוקה של מין וגיל, וממליצה על הקצאת כמות קלוריות מינימלית מכל אחד מסוגי המזון (דגנים, פירות וירקות, חלב, בשר ושמן). כל אחד ממיליון וחצי תושבי הרצועה יכול למצוא עצמו בתוך המסמך ולברר מה ההקצאה שחושבה עבורו. זהו, בלשון מומחי הבריאות, המודל.

אותו מסמך מתרגם את עקרונות המודל להנחיות מעשיות. הקצאת הקלוריות הופכת, בתום החישובים הנדרשים, לכמות המשאיות המינימלית שיש להכניס לרצועה. "נדרש לפעול מול הקהילה הבינלאומית ומול משרד הבריאות הפלסטיני", כתבו מחברי המסמך, "למפתן תוספי תזונה, וכן לחינוך לתזונה נכונה". (רק חלק מהקמח ברצועה מועשר בתוספת). בתחתית ובאותיות מודגשות מופיעה הטאוטלוגיה, "יציבות המאמץ ההומניטרי הינה קריטית למניעת התפתחות תת-תזונה".

אציג היסטוריה מקוצרת של מסמך זה – האירועים שהביאו לכתיבתו והמסמכים שקדמו לו, תהליך ההכנה שלו והשימושים שנעשו בו. דרך היסטוריה זו אנסה לעמוד על כמה ממאפייני ה"קווים האדומים" אותם הוא מתווה. ארון ב"קווים האדומים" כאמצעי שלטון ביר-פוליטי וריבוני, ובעיקר בשימוש שנעשה בהם כטכנולוגיה מוסרית בשירות השלטון. הצגה זו מתבססת על ראיונות עם קצינים בצבא, אנשי משרד הבריאות, מומחים, אנשי ארגונים בינלאומיים ובעלי תפקידים ברשות הפלסטינית, שהיו מעורבים בהכנת המסמך, כמו גם על מסמכים צבאיים שמתעדים את מדיניות ה"קווים האדומים" של הצבא הישראלי.

כרגע אגדיר את "הקווים האדומים" כמגבלות התוחמות את החובות

המינימליות של המדינה לקיום בני אדם תחת שליטתה האפקטיבית. אף על פי שגורמים שונים משפיעים על טכנולוגיית "הקווים האדומים", הרי המדינה היא זו שמכריעה מה יהיו הקווים, ובאיזה אופן היא תתחשב בהם. בכל מקרה הקווים מוגדרים באמצעות ערכים מספריים ואבסולוטיים, שאת העמידה בהם אפשר למדוד ולהעריך בזמן אמת.

"הקווים האדומים" פותחים בפני הפוליטיקה שדה חדש של שכנוע ומשא ומתן, כמו גם סיבות ותכליות להפעלת אלימות. באופן זה הם אף מחליפים קווים מסוגים אחרים המעסיקים את הפוליטיקה. כך, אנחנו רואים איך ברצועת עזה, ולעתים גם בגדה המערבית, השאלות הבוררות אינן שאלות של קווים ירוקים – של עיצוב הגבולות הגיאוגרפיים – אלא של "קווים אדומים" המתווים את גבולות הקיום האנושי.

קציני התיאום שהשתתפו בחיבור המסמך ויישמו אותו, הם גם אלה שהיו מעורבים במדיניות המצור על תושבי הרצועה, שהחל ב-19 בספטמבר 2007, שלושה חודשים אחרי עליית חמאס לשלטון, וחודשים ספורים לפני שהמסמך נכתב. הם משתתפים בכינוס שבועי של כעשרה מבכירי יחידת תיאום הפעולות בשטחים (מתפ"ש) של צה"ל, ישיבה שבה מחליטים אילו סוגי מזון יעלו מדי שבוע על שולחנם של תושבי רצועת עזה. קצינים אלה החליטו, למשל, שאפרסמון, בננה ותפוח חיוניים לקיום בסיסי, וראוי להכניסם לרצועה, ואילו משמש, שזיף, ענבים ואבוקדו הם בגדר מותרות, שכניסתם אסורה.

עד לא מכבר התירה ישראל לפלסטינים להכניס כ-40 מוצרים לשטחי הרצועה (המוצרים עצמם השתנו, כאמור, מדי שבוע). בראשית 2010 עלה המספר ל-64, בין היתר בגלל שפעת החזירים והדאגה בישראל מפני התפשטותה אל מעבר לגדרות. בפועל, מינימום המזון שנקבע בקווים האדומים אינו רחוק מהכמות שנכנסה בפועל לרצועה. כך, מנתוני אונר"א עולה כי לעומת המינימום שנקבע במסמך – 106 משאיות, בחודש מאי 2008 עברו במסוף כרם שלום 117 משאיות, באפריל – 113, ואילו בדצמבר 2008, בעת המלחמה, רק 37. שיא הקיבולת של מסוף כרם שלום, המסוף היחיד דרכו מעבירה ישראל סחורות לפלסטינים, אינו גבוה בהרבה מ-120 משאיות, כך שהמקסימום הפוטנציאלי אינו רחוק מהמינימום שקובעים "הקווים האדומים". וכך מגדירים הקווים האדומים את מה שאין לעשותו, ומשחררים את המדינה לעשות כרצונה בתחום שאינו חורג מהקווים. הם גם מבטיחים (במידה סבירה) את חייהם של הנתינים כרף מינימאלי מסוים, ובאותה עת מאפשרים לדרדר את תנאי חייהם בכל צורה שרירותית שאינה חורגת מגבולות "הקווים האדומים".

למעשה, הטיוטה הראשונה של מסמך "הקווים האדומים", מ-2008, נכתבה כבר בשנת 2000, שבועות ספורים לאחר שהחלה האינתיפאדה. מתאם הפעולות בשטחים ביקש מקציניו להכין מסמך שיפרט את חובותיה היסודיות של ישראל לפלסטינים, לאחר שישראל סגרה לחלוטין את המעברים לסחורות, וארגונים הומניטאריים התריעו מפני משבר הומניטארי. למען האמת, החשש התעצם משום שמצב התזונה בשטחים הידרדר באופן עקבי מאז הסכמי אוסלו, כאשר נמנע מהפלסטינים להתפרנס בישראל ולמכור לה ירקות ופירות, ונכנו הפרדות מחמירות בין אזורי A ו-C.

כאשר קציני המינהל האזרחי חיפשו דוגמאות אחרות לעבודות כאלה, הם הופתעו לגלות עד כמה משימתם חדשנית. הדוגמאות שבהן נעזרו היו של "קווים אדומים" שקבעו ארגוני סיוע ומדינות אשר הגישו סיוע ב"אזורי אסון" אחרים. לקצינים לא נמצאו תקדימים של ממש, משום שהמקרים בהם אותה מדינה המקרבת את נתיניה לרף המינימום של הקיום האנושי היא גם זו הקובעת את גבולותיו, ומוודאת כי ימשיכו קצת מעל לרף. דוגמה אפשרית, גרועה למדי, היא משטר הסנקציות של ארצות הברית בעיראק מאז 1991 ועד 2003, עת כבשה ארצות הברית את עיראק. קצינים ישראלים ניסו ללמוד מהאמריקאים על המשטר במפגשי למידה משותפים, אולם אם מתכוננים בתוצאות עליהן דיווח למשל האו"ם – כי חצי מיליון נספו כתוצאה ישירה מהסנקציות – קשה לומר שארצות הברית הצליחה לשמור על רף המינימום לקיום החיים.

המסמך שהפיק צה"ל בסופו של דבר הגדיר את הרמות המינימאליות של מזון, ציוד רפואי ודלק (המשמש גם להולכת מים), שישראל מחויבת להעביר לתושבי הרצועה. מודל זה, שהשתכלל לאורך השנים מבחינת הנתונים וההנחות המגולמים בו, וכלי החישוב המשמשים אותו, הוא הבסיס לכל מדיניות המעברים בעשור האחרון, עד היום, ולאופן ניהול האסון ההומניטארי שיזמה ישראל בעזה בשנים האחרונות. גלגוליו המאוחרים יותר של המסמך חושפים כמה מתכונותיהם הפיזיקליות הייחודיות של הקווים האדומים.

בניגוד ליעדים אחרים שמדינה יכולה לקבוע לעצמה (ניצחון צבאי או מידות מוסריות), ה"קווים האדומים" מתאפיינים בקשיחות ועמידות בתנאים משתנים. "עמידות" זו נובעת מבסיס הנתונים הביולוגי: רצונותיה של ההנהגה הישראלית אינם אמורים לשנות את המספר 2,100 – מספר הקלוריות היומיות המינימאלי הדרוש בממוצע לאדם בעזה, על פי החלטת מחברי המסמך.

אף על פי כן, "הקווים האדומים" מתאפיינים בגמישות מפתיעה, המאפשרת החרפה של הסנקציות שנוקט השלטון, בלי לחרוג ממגבלות "הקווים האדומים". שינוי המסגרת אותה תוחמים הקווים, מתאפשר בשלושה אופנים: אם מספר הקלוריות הדרוש לאדם אינו משתנה, אפשר לשנות את ההנחות לגבי כמות המזון שיש להעביר כדי להגיע לכמות זו. המלחמה בעזה, למשל, שימשה את קציני תיאום הפעולות בשטחים כמעבדה הומניטארית: אם עד אז יכלו לשרטט באופן תיאורטי את החובות המוטלות על מדינה, הרי בזמן המלחמה ראו כיצד המודל פועל בשטח. ההשוואה בין כמויות המשאבים שנכנסו לבין רמת חיי התושבים איפשרה לעדכן את ההנחות בדבר החובות שמטיל המודל על המדינה: בימים שבהם ירד מספר המשאיות שנכנסו לרצועה, לא התקבלו דיווחים על מצוקת מזון. מכאן אפשר היה ללמוד כי ניתן להפחית את הכמות המינימאלית הנדרשת של המשאיות, כלומר להנמיך את רף "הקווים האדומים".

דרך נוספת לחרוג מן "הקווים האדומים", היא השעייה זמנית שלהם. הקצינים שניסחו את "הקווים האדומים" בחרו במודל של תזונה מינימאלית הולמת היכולה, לכאורה, לשמש לאורך זמן בלתי מוגבל. גם כאן, באופן אירוני, התבססו קציני צה"ל על המודלים של ארגוני סיוע בינלאומיים, משום שאלה כללו גם מודלים לתזונה מינימאלית, או תזונת חירום, אותה אפשר לספק לאורך זמן מוגבל ובתנאי קיצון. הצבא הישראלי בחר במודל התזונה ההולמת (ולא המינימאלית), בין היתר משום שמצבי הקיצון שכיחים בשטחים, וקשה לאמוד את ההשפעות הכרוניות המצטברת של דירדור חוזר ונשנה לתזונת חירום. דירדור אירעי של מצב התזונה אל מתחת לרף המינימום, שנקבע בשעת חירום, התרחש לא אחת בעזה, ומצד שני לא הביא למחסור במוצרים יסודיים, הודות למלאי שעמד לרשות הנתינים. בגלל מקרים אלה, שבהם הכמות שאיפשרה ישראל להכניס לרצועה היתה נמוכה מהמינימום שקבעה לעצמה, העדיפו קציני תיאום הפעולות בשטחים לשמור את המידע אודות "הקווים האדומים" בינם לבין עצמם, ולא לשתף ארגונים בינלאומיים בקביעתם, או לחשוף בפניהם את עובדת קיומם.

צורה שלישית שבה אפשר להזיז את הקווים היא ההחלטה אילו משאבים לכלול במבחני "הקווים האדומים". כך, למשל, סביר להניח כי לפני שנתיים היו קציני המינהל האזרחי מגדירים דיוור כזכות מינימאלית, ואת הפגיעה בזכות לקורת גג כקו אדום שאין לחצותו. כיום, ישראל אינה מאפשרת להכניס מלט לעזה, לכן המוני תושבים שבתיהם נהרסו במלחמה אינם יכולים לשקם אותם, וכך דיוור איננו נחשב ל"קו אדום".

יתר על כן, לא לכל עניין אפשר לקבוע "קו אדום". ישנם משאבים, כמו מזון או מים, שתמיד יהיו להם "קווים אדומים", וישנם כאלה שאינם קשורים לקיום החיים הביולוגיים. למשל, אין "קו אדום" לתרופות. "הקווים האדומים" מתייחסים רק לאובייקטים שיש להם "שימוש כפול": מחד גיסא הם הכרחיים לקיומם היסודי של החיים הביולוגיים, ומאידך גיסא, שימוש בכמות גבוהה מהמינימום מאפשר טיפוח של החיים והנאה מהם. דלק, למשל, יכול לשמש "איכות חיים של פנאי" וגם בתי חולים, הפעלת משאבות מים ותנועת אמבולנסים.

מכל אלה עולה כי מזון הוא הדוגמה הטובה ביותר למשאב שאפשר להגביל ב"קווים אדומים" והדיון במזון הוא המתועד ביותר בספרות המקצועית ובמסמכים הצבאיים העוסקים במדיניות המצור.

איך קובעים מדדים ל"קווים אדומים"? ניסיונם של ארגונים בלתי ממשלתיים, מדינות וסוכנויות של האו"ם באזורי אסון יצר מתודה לקביעתם של קווי מינימום למזון. בעשור האחרון השתכלל בישראל מדע הרעב (או אמנות התענית) בשטחים הפלסטינים באמצעות תרומתם של קציני צבא ישראלים, אנשי משרד הבריאות, עמותות כמו "רופאים לזכויות אדם", סוכנויות סיוע כמו USAID (סוכנות הסיוע של ארצות הברית), וכן חוקרים מאוניברסיטת אלקודס בירושלים.

לעתים קרובות, הגבולות ביניהם לא לגמרי ברורים. האדם שהכין את המודל המשמש לניהול האסון בעזה, היה מהבחינה הזו "מושלם" לתפקיד: הוא כיהן בתפקיד בכיר במשרד הבריאות, את שירות המילואים שלו עשה בתיאום הפעולות בשטחים, הוא היה מתנדב בארגון "רופאים לזכויות אדם", התנדב לפעול באזורי אסון שונים, כמו קוסובו ואתיופיה, וכיום הוא עובד בתפקיד ניהולי בכיר בארגון המזון העולמי. אני מעדיף שלא לחשוף כאן את שמו.

הוא החל לעבוד על המודל ב-1996, אז הפך השימוש בסגר כאמצעי לענישה קולקטיבית, ובעיקר כחלק מואץ ומחושב של תהליך הגיטואיזציה, הנמשך עד היום. הנתונים שעליהם התבסס, נאספו שנים רבות קודם לכן, והתייחסו לתזונה הפלסטינית. פרסומים רשמיים של משרד החקלאות מראים כי הרשויות הישראליות ערכו סקרים מקיפים על תזונה זו זמן קצר לאחר כיבוש השטחים במלחמת 1967. בסוף שנות התשעים, כאשר משרד הבריאות הקים את בינת – מאגר המידע הממוחשב לנתונים על תזונה ישראלית – הוא כלל

בבסיס הנתונים שלו מידע על ההרכב התזונתי של 4,500 סוגי מזון ו-1,200 מתכונים מישראל ומהשטחים, כדי למפות את הרגלי התזונה של תושבי ישראל. הוא בדק גם את התזונה הפלסטינית, כולל הרגלי אכילה של בני גילאים שונים בשטחים, רמת התזונה שלהם ומצבם. במאגר נכללו גם נתונים על תזונת תושבי עזה. חוקרים מאוניברסיטת אל-קודס הביאו למעבדות של משרד הבריאות מנות מוכנות מבתי שטחים, וניתחו את הרכבן התזונתי, הבריאותי. נתונים אלה שימשו כדי להתאים את הבסיס האוניברסלי של "הקווים האדומים" למצב בגדה המערבית בעזה.

המודל היסודי, כאמור, עמד על 2,100 קלוריות, הכמות הממוצעת שדרושה לאוכלוסיה, והחלוקה שלה לסוגי מזונות שונים. המחקר על מצב התזונה המקומית, המזונות שמקובל להכין ובעיות הבריאות הנפוצות איפשר לחוקר להכין קווי מינימום תזונתיים ספציפיים לתושבי השטחים. על אלה נוספו 30 אחוזים אובדן ועשרה אחוזי גניבות, כדי להעריך את כמות המזון אשר בפועל מגיעה לתושבים. ביחד עם אלה, מינימום התזונה שעליו המליצו "הקווים האדומים" הוא כ-3,700 קלוריות לאדם ליום.

את הנתונים האלה העביר החוקר בשנים 1999-2000 לקציני תיאום הפעולות בשטחים. ניסוח אחר של קווים אדומים תזונתיים מתבסס על ניתוח הסמנים (מארקרים) לכך שהקווים נחצו. אלה משמשים למקרים שבהם קשה לברר כמה מזון נכנס בפועל, או אם הכמות הניתנת נמוכה מזו שקובעים הקווים האדומים. החיסרון של המארקרים נעוץ בהיותם מבוססים על סימנים קליניים של האוכלוסיה, כלומר, הם מלמדים שהאסון כבר התחולל. מצב התזונה של האוכלוסיה נקבע באמצעות מעקב ממושך אחר ילדים, שהמחסור במזון ניכר מיד בהתפתחותם (או באי־התפתחותם). ארגון המזון העולמי קבע קו אדום אוניברסאלי למצוקת תזונה, כשיעור מסוים של ילדים הסובל מתת־תזונה כרונית (ירידה במשקל). מאז החל משטר הסגרים על השטחים הפלסטיניים הכבושים ב־1996, היו מקרים בהם קיבל הצבא מידע על כך שהקו האדום נחצה. הוא כינס את מומחי התזונה, והכניס מזון כדי להשיב את המצב לרמה שמעל הקו האדום.

ניב גורדון הראה בספרו¹ כיצד מוסדות שישראל התקינה בשטחים כדי להפעיל ביו־כוח, ולנהל את האוכלוסיה כולה, כמו למשל יוזמות לקידום בריאות הציבור באמצעות העברת הלידות לבתי חולים ומתן חיסונים, או כוח

1 Neve Gordon, *Israel's Occupation*, University of California Press, 2008.

דיסציפלינארי, כמו בתי ספר והכשרת עובדים, הוסבו בתקופת האינתיפאדה הראשונה, ובעיקר בזו השנייה, לכוח מטעם הריבון. ישראל הענישה את האוכלוסיה הפלסטינית באמצעות סגירת בתי ספר, מנעה את התעסוקה בישראל או הטילה הגבלות תנועה שהקשו על תפקודה של מערכת הבריאות. באופן דומה, ניטור הרגלי התזונה הפלסטינים שימש בשנות הכיבוש הראשונות לביו-פוליטיקה, או פוליטיקה של חיים, טכנולוגיית שלטון שנועדה לעודד את החיים ולטפחם באמצעות שיפור היצע המזון והרגלי התזונה. מאז 1996, ובעיקר בשנות המצור, משמשים נתונים אלה כחלק מטכנולוגיה של ענישה קולקטיבית או פוליטיקה של מוות – מניעת מזון מהאוכלוסיה תוך דירוד מצב התזונה למינימום. יחד עם זאת, הקווים האדומים מראים כי המעבר אינו שלם. אם בשנות הכיבוש הראשונות הורכבה השליטה בשטחים ממזיגה של כוח ריבוני עם ביו-כוח המטפח את החיים, הרי בשנים אחרונות הורכבה השליטה ממזיגה של כוח ריבוני (ברמות גבוהות הרבה יותר) עם ביו-כוח המשמר את החיים.

בזמן המלחמה האחרונה בעזה הקים הצבא חמ"ל הומניטארי שתפקידו היה לנהל את כל פעולות הצבא שנועדו לעמוד במחויבויותיו, המינימאליות בדרך כלל, לאוכלוסיה הפלסטינית בעזה. על העיקרון שהנחה את החמ"ל אפשר ללמוד מן המבנה הפיסי שלו: הוא הורכב משלושה חדרים. החדר האמצעי היה הגדול ביותר, ובו ישבו נציגים של כל הארגונים ההומניטאריים, כולל אונר"א, (שמתקנים שלו הותקפו פעמיים בעת המלחמה), אנשי תיאום הפעולות בשטחים, נציג של החטיבה לקשרי חוץ שהעביר תידרוכים לנציגי צבאות זרים שהיו מודאגים מהמתרחש ברצועה, נציג המחלקה לדין בינלאומי בצה"ל, אשר סיפקה ייעוץ משפטי צמוד לכוחות הלוחמים, ולמעשה הכשירה, מבחינת החוק הבינלאומי, את מרבית הפעולות שצה"ל ביקש לבצע ברצועה, נציג של משרד הבריאות, וכן יועצים מקצועיים לתחומים שונים כמו מים, דלק ועוד. חדר נוסף היה החמ"ל המסווג של אנשי הצבא, ממנו הועברו הוראות לתיאום הפעולות בשטחים ונוהל הקשר עם מפקדי הכוחות בשטח, וכן חדר לאנשי הארגונים הבינלאומיים, שם הם נועצו ביניהם ושוחחו עם אנשיהם בעזה.

מפקד החמ"ל היה ברוך שפיגל, לשעבר מח"ט גולני בראשית האינתיפאדה הראשונה. בהמשך דרכו הוא עבר לתיאום הפעולות בשטחים, והתמחה בתחום ההומניטארי, בין היתר כעוזר שר הביטחון למרקם חיים, שהעביר תכנית לשינוי

אופי המחסומים. המשתתפים בעבודת החמ"ל שיבחו את הענייניות שבשיתוף הפעולה בין גורמים שונים שביניהם שררו חילוקי דעות משמעותיים. המודלים לתזונה והקווים האדומים שימשו ליצירת שפה משותפת בין הצדדים השונים. כך עידכנו הארגונים את צה"ל בדיווחים מהשטח בדבר מחסור או מצוקה, ואילו אנשי הצבא תיאמו עם הכוחות בשטח את העברת הסיוע. לעתים הצבא הוא זה שביקש מן הארגונים להעביר סיוע למקומות שבהם הבין כי אינו עומד בחובותיו המינימאליות (למשל בתיקון מתקני חשמל ומים), ובכמה מקרים הצבא היה אף זה שהגיש את הסיוע.

מאופן הפעולה של החמ"ל, ומהשימוש שעשתה בו ישראל אחרי המלחמה (למשל בתגובה לרוח גולדסטון), אפשר ללמוד על התפקידים התועלתניים שמילאו "הקווים האדומים": ככלי להסברה או למניעת התערבות בינלאומית. ואולם, הסברים אלה, ביחד עם השימוש השלטוני-ניהולי ב"קווים האדומים", אינם מספקים הסבר מספק של תפקידם. אפשר ללמוד על כך רק מהעובדה שחלק ניכר מעבודת ההכנה של "הקווים האדומים" היתה פנימית, ומעולם לא נחשפה. עבודה זו שיקפה דאגה אותנטית לחובות אלה, דאגה שהיתה אינהרנטית לאופן ניהול השלטון.

קביעתם של "הקווים האדומים" ויישומם עולים בקנה אחד עם האינטגרציה של העקרונות המשפטיים לפעולות הצבא, לא רק כצורות הנמקה ומבחנים ללגיטימיות, אלא גם כחלק בלתי נפרד משיטת הפעולה. הדבר בא לידי ביטוי לא רק בהחלה הגוברת של סמכות בג"ץ על השטחים, אלא גם בשימוש הגובר של הצבא ביעוץ משפטי מלווה מטעם המחלקה לדין בינלאומי בצה"ל. גם למידת המעורבות של היועצים בתכנון המלחמה בעזה ובניהולה אין תקדים: הם השתתפו בכל הפגישות שבהן אושרו היעדים שהותקפו, ובמהלך המלחמה פעלו יועצים משפטיים בחטיבת המבצעים, בפיקודים ובאוגדות. כאמור, היועץ לא רק מכשיר ומאשר את פעולות הצבא, אף על פי שזהו תפקידו המשמעותי (היועצים אישרו את רוב התוכניות שהצבא ביקש לממש), אלא הוא מעניק, לדברי יועצים משפטיים וקציני צבא, מסגרת מחשבתית מוסדרת למאמצים הצבאיים, ומאפשר לייעל אותם ולסייע לאיש הצבא לעמוד ביעדיו.

נציג המחלקה לדין בינלאומי בחמ"ל ההומניטארי נדרש לא אחת לתת חוות דעת בנושא חובותיה המינימאליות של ישראל לתושבי עזה על בסיס אמנות משפטיות לזכויות חיוביות (האמנה לזכויות חברתיות), וכן להציג ניתוח של פסיקות בג"ץ, שדן בכמה עתירות בעניין עמידתה של ישראל בחובותיה לתושבי עזה. החובות המשפטיות ואף פסיקותיו של בג"ץ היו מוכרות גם לנציגי

הארגונים הבינלאומיים שישבו בחמ"ל, ושימשו, כמו "הקווים האדומים" עצמם, כשפה משותפת בינם לבין הצבא הישראלי. לא אחת הם קבלו על כך שהצבא אינו עומד בחובות שקבע לו בג"ץ ("בית המשפט שלכם אומר שאתם צריכים לעשות x").

תפקידם המוסרי של "הקווים האדומים" משמעותי עוד יותר מתפקידם המשפטי והשלטוני. חלק ניכר מהסיבות שבגללן נקטו אנשי הצבא פעולה מסוימת ולא אחרת היו אתיות. לכן, ניתוח "הקווים האדומים" כצורות להפעלת כוח וכעקרונות שלטוניים אינו מספיק, אם לא מבינים את התפקיד שהם ממלאים כטכנולוגיה מוסרית בשירות השלטון, כצורה של הגבלה וכהסדרה (ולא רק הצדקה) לפעולותיו. תוקפם המוסרי של "הקווים האדומים" מגביל את ההחלטה השלטונית לצמצם, ככל הניתן, את תנאי חייהם של הנתינים. כך, בשעה שהשלטון מעניש את האוכלוסיה הפלסטינית באמצעות צמצום כמות המזון שהיא מקבלת, "הקווים האדומים" הם וקטור מנוגד לתנופת הענישה. שקלול הכוחות מייצב את רמת התזונה שמספק השלטון על נקודה סטאטית (אם כי לא בהכרח קבועה), שבין תזונה רגילה לבין הרעבה מוחלטת.

אנסה לעמוד על טבעו של מוסר "הקווים האדומים" דרך הצגת קרוב משפחה שלו – "הרע במיעוטו" (the lesser evil), עליו הצביע איל ויצמן.² באמצעות מוסר "הרע במיעוטו", מסבירה חנה ארנדט את שיתוף הפעולה של קורבנות יהודים, או של גרמנים בעלי מוסר, עם המנגנון הנאצי. השיקול המוסרי של אלה התבסס על ההנחה, כי מתוך קבוצה סגורה של אפשרויות, שכולן לא־טובות, מוטב לבחור בפחות מזיקה מבין כולן, אף אם היא רעה מאוד, וכך לצמצם את הנזק. אם כן, השיפוט לפי מוסר "הרע במיעוטו" מתבסס על שני שלבים: הגדרת כל אפשרויות הבחירה, והערכה השוואתית של הרעות שהן מחוללות עד אשר תימצא הפחות רעה מבין כולן. ארנדט מראה כי שיתוף הפעולה של בעלי המוסר, על סמך הרצון להועיל מבפנים, הוא שאיפשר לרעה הקיצונית להתקיים. יתר על כן, השימוש בצורת הצדקה זו היה שכיח עד שהאוחזים בו התרגלו אליו, והרע התמוסס אל תוך המובן־מאליו של חייהם. במקרים רבים, טוענת ארנדט, הסירוב לבחור, ההחלטה שלא לעשות דבר, היא הבחירה המוסרית האפשרית היחידה.

2 lesserevil.kein.org

ויצמן הראה עד כמה "הרע במיעוטו" הפך דומיננטי בפוליטיקה של העשורים האחרונים, עד כדי כך ש"הרע במיעוטו" – יוצא מן הכלל במערכת אתית רגילה – היה למערכת האתית המרכזית, והפך לטוב החדש. הבסיס האתי לרעות שמבצעת ארצות הברית במסגרת המערכת נגד הטרור עשוי מטיעוני "הרע במיעוטו", שבאמצעותם משווים בין הרע שגורמת פעולה מסוימת של השלטון לבין זו שעשויה היתה להיגרם אלמלא ננקטה. טיעונים כאלה משמשים גם להצדקת מבצעים של ארגונים הומניטאריים: הם מקלים על סבל, ובה בעת מסירים את האחריות מעל אלה הגורמים באופן שיטתי לסבל, ומאפשרים להם להמשיך להסב אותו.

בישראל אפשר לראות את "הרע במיעוטו" בחלק מההצדקות האתיות לפעולות הצבא בעזה, וכן במבחני מידתיות שבג"ץ נוקט – למשל בבחירת התואי "המזיק פחות מכל" של חומת ההפרדה. בדומה ל"רע במיעוטו", גם מוסר "הקווים האדומים" מנסה לגייס כלים אתיים כדי להתמודד עם דילמות פוליטיות הדורשות הכרעה מוסרית לטובת עשיית הלא־טוב. בשני המקרים נדרש השלטון לבחור את אופן פעולתו, לאור הצורך להימנע (באופן מוחלט או יחסי) מעשיית רע בסיטואציות "מלוכלכות", לא אידיאליות. שתי הטכנולוגיות מתייחסות לבעיות מאותו סוג, לדילמות שניתן לפתור (לא בהכרח באותן תוצאות) בכל אחד מהכלים.

הטכנולוגיות נבדלות זו מזו ביחסן אל הרע. למעשה השתיים משיקות זו לזו בקו הגבול שבין הטוב לרע: ההכרעה בשיטת "הרע במיעוטו" מצויה בתחום הרע, והחטא אינהרנטי לבחירה המוסרית, מאחר שכל האפשרויות הנשקלות רעות, וצריך לבחור ברע הטוב ביותר. בשיטת "הקווים האדומים", לעומת זאת, המכריע מצוי בתחום הטוב, ו"הקווים האדומים" הם קווי הגבול של טכניקת הענישה שהוא מפעיל. שיפולול הכוחות גורם לו אפוא לבחור בטוב הרע ביותר. כך, על פי לוגיקת "הרע במיעוטו", הבחירה היא יחסית, ותוצאתה אחת ויחידה. משום שכל אפשרויות הבחירה הן רעות, הקריטריון לבחירה הוא ההשוואה ביניהן. מאחר שכל תוצאה היא בלתי מוסרית, יש רק בחירה נכונה אחת. בלוגיקת "הקווים האדומים", כל אפשרויות הבחירה הן טובות, שכן מקפידים לא להידרדר אל הבלתי מוסרי השוכן מתחת לקו. במקרה זה, הקריטריון לבחירה הוא אבסולוטי, והוא בא לידי ביטוי במיקומו של הקו, ובציווי לבחור בפעולה שאינה חורגת מגבולותיו.

משום שקיימות פעולות רבות העונות על קריטריונים אלה, "הקווים האדומים" מעניקים חופש בחירה. מכאן נובע השוני ברטוריקה המאפיינת כל

אחת מהטכנולוגיות – "הרע במיעוטו" היא טכנולוגיה מבוססת על הכרח, ולכן משמשת ככלי לבחירה בסיטואציות שהשלטון מגדירן כמצב של "אינן ברירה", למשל התגוננות מפני טרור, שהצדקתה מחייבת מידה של דחיפות ושל הכרח. "הקווים האדומים" יכולים לשמש ככלי לענישה, שהבחירה בו מחייבת דרגה של חופש: הענישה יכולה להיפסק או להימשך, להצטמצם או להתעצם, הכול בהתאם לשינויים בהתנהגות הנענשים.

שתי הטכנולוגיות מבוססות על כלכלה מוסרית, על חישוב ערכן המוסרי של פעולות שונות. ואולם בכל אחת מהן, החישוב ממלא תפקיד שונה: ב"רע במיעוטו" מתמקד החישוב במעשים עצמם, ומבצע הערכה של מידת הרוע של כל אחד מהם כדי להשוות ביניהם. לעומת זאת, ב"קווים האדומים" החישוב מתמקד בקו ההבחנה שבין טוב לרע, ומגבש קריטריונים מוסריים התוחמים את הגבולות ביניהם.

בהתאם לצורות בחירה אלה, נגזרים אופנים שונים שבהן השיטות האתיות ממוססות את הרע אל תוך המובן-מאליו. המומנט המכריע ב"רע במיעוטו" הוא סימונן של אפשרויות הבחירה, מאחר שהתהליך כולו מבוסס על הכרחיותן של אפשרויות אלה, וסגירותה של קבוצת האפשרויות, הואיל והוצאתן מהכלל של חלק מהאפשרויות (כמו שינוי רדיקלי או סירוב), היא המניעה את החישוב הבוחר ברע. במוסר "הקווים האדומים", קבוצת אפשרויות הבחירה פתוחה, ויכולה להשתנות לאורך זמן. אריגתו של הרע בתוך המובן-מאליו, נעשית באמצעות השימוש בחופש הפעולה אותו מאפשרים "הקווים האדומים", בעיקר באמצעות הזותם האפשרית (כמעט תמיד כלפי מטה), כמו שהראיתי קודם.

מוסר "הקווים האדומים", והמבחנים שהוא משרטט, משנה את סוג השאלות הפוליטיות המקיפות אותו. אחד מן הקצינים הבכירים במתפ"ש סיפר כי אחת מהצלחותיו של החמ"ל ההומניטארי התבטאה בכך שכל המשתתפים זנחו את השאלות הפוליטיות, והמירו אותן בשאלות הומניטאריות. בדרך כלל, הדיאלוג בין קציני הצבא הישראלי לבין הפלסטינים והארגונים הבינלאומיים משוקע בהתייחסויות להיסטוריה, לצורות הכוח שיצרו את מצבי המצוקה הנדרונים, לשאלות של דיכוי ושל שחרור, ולתמונה הפוליטית הרחבה יותר. בחמ"ל ההומניטארי, לעומת זאת, כמעט ולא הושמעו שאלות כאלה – התנאים המיוחדים הביאו את כל הנציגים לככר את "פתרון הבעיות" ו"הקלת הסבל" על פני השאלות הפוליטיות. לא רק שהבעיות הרבות והסבל הרב לא הותירו לאיש זמן או אנרגיה להציב שאלות פוליטיות, אלא שנוצרה מערכת הדוקה של תלות הדדית בין הגורמים – הצבא זקוק לארגונים כדי לעמוד במינימום של "הקווים

האדומים", והארגונים זקוקים לצבא כדי לבצע את משימתם. ההיגיון ההומניטארי, שאפיין חלק ניכר ממבצעי הסיוע בעשורים האחרונים, מתבסס על הצורך להקל על סבל או לספק את צורכי הגוף, ומחליף את ההיגיון הפוליטי. ההבחנה בין השניים קרובה להבחנתה של חנה ארנדט, בחיבורה על המהפכה, בין הפוליטיקה לבין "השאלה החברתית". בעוד הפוליטיקה מעצבת את המוסדות המייצגים את נתיני השלטון, ושינויים משחרר אותם משיעבוד בידי בני אדם אחרים, הרי פתרון השאלה החברתית נוגע ליחסים בינם לבין צרכיהם הגופניים, ושחרורם אינו אלא שחרור ממצוקתם של צרכים אלה. בעוד הכוח המניע את הפוליטיקה הוא בחירה ותנועה שתכליתן שחרור, הרי הכוח המניע את השאלה החברתית הוא החמלה, היכולת לסבול ביחד עם סבלם של אחרים. אך חמלה, טוענת ארנדט, רחוקה מלהיות כוח פוליטי, ואין בכוחה לשחרר איש. שחרור מדומה כזה, שכל כולו מתבסס על הכרח, על צורך ביולוגי, ולא על בחירה, אינו יכול להניב הישגים פוליטיים.

"הקווים האדומים" מאפיינים לא רק את הצבא הישראלי אלא גם את מערכת המשפט ואת הדיון הפוליטי. הוא מאפיין גם את הארגונים ההומניטאריים, ואולי אף משפיע על אופי ההתנגדות הפלסטינית. עיסוק בשאלות אלה במרחב החברתי אינו מאפשר שינוי של המבנים הפוליטיים המגדירים אותם קווים. הוא יכול – לכל היותר – לשחרר את הכפופים למינימום של "קווים אדומים", אך אין בכוחו לשחרר אותם מהשלטון הכופה אותם עליהם.

רותי רום

דיווח

כמו מים על מעיל גשם או כמו
 מים מחליקים על מעיל גשם
 בטרמינל A טרולים נצולים נודדים
 בין מסעדות איקונות מהבהבות זהב
 גלידה בשני גריבנה סיגריות בכף
 זאת עברו כבר ששים שנים.
 כמו ששמן מחליק על מים כמו
 שהחליקה סטניסלבוב לאיבאנו-פראנקובסק
 מתחת לכנפים של הפלדה והכסא
 לא נסוט לאחור כי הסוביטי-יוניון
 היה עני והצבע בשרותים התקלף מן
 הקירות ומהמכסה ונראה כמו צואה
 מושפצת אבל זה רק הצבע בשרותים
 שהתקלף מן הקירות ומהמכסה ולא
 היה מזגן באירו-סוויט והשטיחים
 התגלגלו במעבר.

אבא שלמה ממריא (צובר מהירות) כמו
 מים מחליקים על מעיל גשם וחיה חוזרת
 לרודולףס-מילה

נסתלקו אותיות רק פתאום צריך
 למלא טפסים

המוניות הקשיבו רק לאבא שלמה

בְּכֹכֵר הַשְּׁעוֹן וְלֹא נִסְעוּ לְמִטָּה הַגִּסְטָפוּ.

כְּמוֹ עֵינֵי רְאִיתִי: רְחוֹב רִינָק, בֵּית מִסְפָּר עֲשָׂרִים
 וְשָׁלוֹשׁ מַעְרָסֵל וְרֹד שֶׁל גְּלִיָּדָה תַּחַת חֲדָיִם מְתַקְתְּקִים
 בְּעֵלְיוֹת שְׁקוּעוֹת שְׂרַעֲפִים אָבָא שְׁלֵמָה מְצָא
 לוֹ כִּי כְמוֹ מַיִם עַל מַעִיל גֶּשֶׁם.
 מִשְׁפַּחַת נוֹסֵנְבֶּלְט רִיקָה

כְּנִסְיָה יוֹנִית מְשֻׁמָּאל רוֹמִית־קַתוֹלִית
 מִיָּמִין בְּעֵלֵי מְלִיצָה פִּילוֹסוֹפִים
 חֲכָמֵי דָת תְּרַבּוֹת.

כָּלֶם רָאוּ אֵיךְ רַחֵף עַל אֲצַבַּע כְּשֶׁסְטָנִי־סֶלְבּוֹב
 הִחְלִיקָה לְאִיבָאנוֹ־פְּרָאנְקוֹבְסֶק כְּמוֹ שֶׁשְׁמֵן
 מִחְלִיק עַל מַיִם בְּכֹכֵר הָעִירִיָּה אֵיפָה שֶׁהַשְּׁעוֹן
 גְּבוּהָ בְּמַגְדָּל זוֹרַח תָּמִיד גַּם מִהַחֲלוֹן שֶׁל הָעֲנָג
 שְׁבַת בְּטִמְפֶּל. הַשָּׁמַיִם רָחֲשׁוּ
 קָרְבַּן סֵתוֹ אֲדָנִי הַתְּעַסֵּק
 בְּחִגּוֹ תְּבַע אֲשֶׁכֶּר אִמָּא אֲדָמָה הִנִּיפָה
 אֶת חֲנֵה־לָהּ שֶׁל אֶהְרֹן דְּחֻקָּה בְּאֲקֻצִּיָּה הִדְקָה
 אֲרַכְבוֹתֶיהָ עַל כְּתָפֵי כַּפּוֹת יִרְקוֹת שֶׁל אוֹקְרָאִינָה
 עִם מַכְסָּה מְלֵאָה לְקֶצֶר יְלִדֶיהָ מַחִיקָה הַצָּחִיחַ
 רְקָקָה וּוֹדְקָה כִּי־סָנִים בְּשִׁמְנַת

סַגְרִירֵי הָיָה בְּהוֹשְׁעָנָא רַבָּא

גֶּשֶׁם מְרֻטֵיב אֶת הָרִצְפָּה שֶׁל הָעִיר מִיִּשְׂרָאֵל
 עִם הַבּוֹרוֹת וּבְאֹוִיר הַנְּהַדָּר בְּכָלֵל
 לֹא מְרַגִּישִׁים אֶת הַחֲפִירָה חֲצִי קִילוֹמֶטֶר אַחֲרֵי
 עֲשָׂרָה עֲצִים מְשֻׁגְשָׁגִי שְׂרָשִׁים, עֲלֵיהֶם הַדְּלָדְלוֹ
 עֲשָׂרָה שׁוֹטְרִים יְהוּדִים בְּרַחוּב בְּלוֹוֹדְרִסְקָה כָּל
 יְהוּדֵי וְהַאִילָן הַפְּרָטִי שֶׁלוֹ

אֶל הַבּוֹר כְּשֶׁעוֹד לֹא הָיָה בּוֹר נֶפֶל רֹאשׁ קֹהֵלָה
 תָּלוּי בְּגִלְלֵי שְׁשֻׁקֵל לְפָחוֹת מֵאָה קִילוֹ כֹּף כָּף
 מִסְבָּךְ הַכֹּל יָכֹל לְהִיּוֹת אֲזוּ בְּסוּף קְרִיגֵר יָרָה.
 אֶלֶף יְהוּדִים וְסוּשָׁק בֵּן אֲרַבְע־עֶשְׂרֵה כֶּסֶף בְּשִׁמְכָה
 חֲלֵבִית כִּי הִגֵּשֶׁם יָרַד כֹּל הַלֵּילָה וּמִלֵּא אֶת
 הַמִּכְתָּשׁ וְהֵדֵם הַצִּיף וְהִיָּתָה דְאָגָה שֶׁל מַחְלוֹת
 אוֹ חֲלִילָה מִגָּפָה הִיָּה דְחוּף לְדָאָג לְשָׁלוֹם הַצְּבוּר
 וּבְגִלְלֵי זֶה הָיָה הַסִּיד שֶׁהִתְעַרְבַּב בְּדָם וְהִפָּךְ
 פֶּסֶטֶל כְּמוֹ בְּצִיּוֹר מִפְּשֻׁט שֶׁל מְשִׁיחוֹת וְרֵדוֹת
 אֲדָמוֹת וּלְבָנוֹת מִיָּן אֶקְסֶפְרִסְיוֹנִיזִם גְּרַמְנִי.

אָבֵל זֶה כִּכָּר הָיָה נֶחֱשֵׁב הַשְּׁטַח שֶׁל הַגֵּטוֹ.

עַל הַקְּרֶפְטִים פָּרַח הַפֶּטֶל נֶאֱסָף

הוּא דָהָר עַל אֲצִבְעֵי וְהַבֵּית מוֹל הִירִיד בְּכֻלָּל
 לֹא הִשְׁתַּנָּה. כְּמוֹ אֲזוֹ, אָבֵא שְׁלֵמָה גֵר בְּרָחוּב
 עִם שׁוּק גַּם בְּנִתְנִיָּה וְגַם בְּסִטְנִי־לְבוּב שֶׁהִתְחַלְקָה
 כְּמוֹ שְׁשֻׁמֹן מִתְחַלֵּק עַל מַיִם לְאִיבָאנוּ-פְּרָאנְקוּבְסִק
 וְהַבֵּית שָׁלוֹ עַל הַפְּנֵה שֶׁל טְרִיבוּנְלִסְקָה שֶׁשׁ
 עַם dead end בְּסוּף
 וְשְׁנֵי צְפָרְדַּעֵי אֲשֶׁפָה יִרְקִים.

לְצַבְטֵל הָיָה דוּכָן בְּדִים בְּשׁוּק
 דוּרְקָה הִיא דוּדָה בְּלִי אוּרִינְטִצְיָה וְאָבֵא שְׁלֵמָה
 כְּמוֹ מַיִם מִחֲלִיקִים עַל מַעִיל גֵּשֶׁם זוֹכֵר
 אִיפָה בְּדִיוֹק קוֹרוֹת עֵץ רְחִבוֹת בְּחֶדֶר
 מְדַרְגוֹת מְזַכֵּירוֹת גַּם לְדוּדָה בְּדִלְתוֹת
 מְאֻפְלִיָּה בְּסִמְטָאוֹת עֶצֶר מְנַהֵל רֹאשִׁי
 בְּמַפְעֵל לְבְרוּזֵל נוֹקֵשׁ אֲגָרֵת לְקִיב
 לְמִכְתָּב אִישִׁי עִם דוּרְקָה דוּדָה סְקֶרְטֵרִית
 עֵנִינִים בְּצִפִּית שְׁלוּשָׁה קִילוֹ סֶכֶר
 מְחֻשְׁבִּים בְּרִיחָה מְאֻפְלִיָּה בְּסִמְטָאוֹת עֶצֶר

פְּטִיּוֹ הוּא מְנַח שֶׁל מְצִיאוֹת אֲדָרִיכְלִית, פֹּה
 זֶה חָצֵר מְטֻנְפֶת מִתַּחַת לְחֵלוֹן עִם צְעִיף תַּחְרִים
 צְחָרְחָר שְׂאֵשָׁה דוֹהֶרֶת עַל אֲצָבַע בְּתִשׁוּקָה לְאָבָא
 שְׁלֵמָה עָלֶם וְכִכָּה אֶבֶד אֶת בְּתוּלָיו.

אָבָא שְׁלֵמָה רוֹאֶה לְכֵלֹךְ אִיפֹה שֶׁהִמְרַפֶּסֶת
 הַמְרַבַּעַת שְׁמִסְתַּחֲרֶרֶת לְמַעְלָה
 מִשְׁקִיפָה. וְעִזּוּבָה.

בְּעֶרְךָ בְּשָׁנוֹת הַחֲמָשִׁים נִכְנָסָה אֶפְנָה שֶׁל
 טְפָטִים אוֹפְטִימִיסְטִיִּים וְאוֹיֵר עֶקֶר כָּבֵד לְפָנַי
 שְׁשִׁים שָׁנִים טְלוֹיזִיָּה דִּמּוֹקְרַטִית גְּלוֹבָלִית
 צְלָמָה קְשִׁיִּים בִּירוֹשָׁלַיִם כֶּךָ נִנְעֵץ לוֹ הַדּוֹלָר
 בַּחֹר הַמְּנַעוּל פֶּתַח עֵינַיִם לְאָבָא שְׁלֵמָה עַל
 דְּבִי שְׁחַכְךָ לְחַיּוֹ בְּאֲדָרֶת כַּחֲלָה מְשִׁיית עַל
 יַד הַחָצֵר הַמְרַפֶּשֶׁת אוֹיֵר צַח וְטוֹב שֶׁל
 סְטֵנִיסְלֵבּוֹב שֶׁהִתְחַלְקָה לָהּ לְאִיבָאנוֹ-פְּרָאנְקוֹבְסְק
 הַתְּחַלְףָה בְּסֶרְחוֹן שֶׁל שְׁתֵּן וּמְדַרְגּוֹת וְנִעַר מוֹגֵף
 מִפֶּתַח דִּירְתוֹ שֶׁל אָבָא שְׁלֵמָה כְּדֵי חֲרִיץ וְגוֹפּוֹ פָּנִים
 הַבַּיִת הַזֶּה כְּרוֹת אוֹיֵר רַק קְטִיפָה
 וְקְטִיפָה כִּי כֶּכָּה זֶה כִּשְׁחֶלֶק וְרַךְ בְּכֻלּוֹ לֹא שְׁמִים לֵב
 אִיךָ הִתְחַלְקָה לָהּ סְטֵנִיסְלֵבּוֹב כְּמוֹ מִים עַל מַעִיל גֶּשֶׁם
 לְאִיבָאנוֹ-פְּרָאנְקוֹבְסְק עִם קְטִיפָה אֲדָמָה כְּדָם.

אָבָא שְׁלֵמָה פָּנָיו זוֹעֶפִים
 יֵשׁ לוֹ אוֹרִינְטַצְיָה מְצִינָת

בְּקוֹזוֹ אֶכְרָה בְּלִי סֶכֶר שְׁנַתִּים לְדוֹרְקָה
 דוֹדָה הַתְּעִינִיּוֹת בְּמִסְעָדָה כֶּהֱנָה
 לִידֵךְ פְּלֻכָּה
 עָלֶם-חֹן בְּפוֹלְגִית מְלָבוֹשׁ אֲלַגְנָט אוֹלֵי רִיקָא
 דוֹרְקָה דוֹדָה גֵּן נַעוּל

בְּרָחוּב רִינָק הַשְּׁתוּמָמָה פּוֹלְנִית בְּמוֹרֵד סְחוֹר
הַתְּעַרְבֵּלָה מְאֵלוֹרוֹסִית כְּשִׁבְלַת אֶל אֶפְרָכָסוֹת
לוֹעֲזוֹת.

היא בכלל רוצה לחזור לפולנייה שפאמור לא אבדה
רק החליקה את אזרחיה לתירים אוקראינים כמו
שמן שמחליקים על מים והיא בקיאה בכל הרחובות
הישנים לפני שהתחלקו כמו שמים מחליקים
על מעיל גשם לשמות החדשים בתוך החומות הישנות
של העיר שאבא שלמה לא הבין איך כל כך נמוכות
וזכר כל כך ענקיות.

מוזר ביותר איך אשנבים קטנטנים לא התחלקו
כלל למשהו אחר שפלים על מדרכה
של רחוב קז'ימיוז'ובסקה מספר עשרים ושמונה
מצד אחד ובנמיכות חצר מצד שני אל-נא
לחלץ יד שלא יראו לא יעלה על הדעת
להצמיח ראש פן יירה אמא של אבא-
שלמה וגם פופה שם נעלמו אבל האקציפה ראתה
ולקחה רק פופה צעקה על המדרגות תלך
אתה תלך אתה ואבא שלמה הלך עם פרידקה
ביברינג היפהפיה שגרה בדיוטה שניה שהיתה
נשואה לסטניסלב צאר שאבא שלמה לקח את
שמו אחרי שהגרמנים לקחו אותו כי
לובה אחותו הלשינה עליו שהוא חי עם יהודיה
וככה פופה הצילה אותו כמו שהלה הצילה
את דורקה כי צרחה עליה שלא תסע לרוסיה
עם הבנות לקולחוזי וכך-כך שדורקה התגרטה בה
ונסעה וככה היא הפסידה את כל השואה
בגלל הלה ששאגה כאלו היתה איזו נמרה.

והמחשבה על הנעלים עם הדגמא
של הנמר במרפז קניות עשתה לחיורך

שִׁיתְפֹתֵל כְּמוֹ נַחֵשׁ שְׁמַכִּישׁ כִּי לְהַגִּיד
 עַל נְעָלִים אֲפַנְתִּיּוֹת עִם שִׁיק פְּרָחֵי קָל
 שֶׁהֵן מִסְטָנִיסְלָבוֹב זֶה כְּמוֹ נִמְרָ שֶׁחֲלִיק
 לְנַחֵשׁ שֶׁחֲלִיק שׁוֹב לְנִמְרָ בְּשָׁבִיל
 הָאֲפָנָה הָעוֹלָמִית.

דוֹרְקָה הִיא דוֹרָה בְּלֵי אוֹרִינְטָצְיָה אֶכְל עִם
 לֵב אוֹהֵב שׁוֹמֵרֵת עַל הַמְזוֹדוֹת קָרוֹב
 קָרוֹב כִּי יֵשׁ גְּנָבִים בְּכָל מָקוֹם

הַזְכָּרוֹן כְּבָר לֹא מָה שֶׁהִיא

עָלִם-חֵן בְּפוֹלְנִית מִתְעַקֵּשׁ רְפוּאָה דוֹרְקָה
 דוֹרָה רוֹצֶה רְצֹפֵט לְצִמְרָ-גֶפֶן וְכִכָּה
 הָאֲמִינָה

בְּקִז'מִיז'וֹבְסְקָה פִּנַּת סוֹבִיֶּסְקוֹ מְצַטְלֵמֵת
 הַמְסַעֲדָה שֶׁל זִיגוֹ פִּנִּיק

הַשְּׁמֵשׁ בְּאִיבָאנוֹ-פְּרָאנְקוֹבְסְקָה צוֹנֵנֵת
 בְּהִירָה כְּמוֹ מְרַגְרִיטָה קְרִירָה עַל הַסִּינָה

בְּרַחוֹב בְּטוֹרְגוֹ אֶחָד פִּנַּת קִז'מִיז'וֹבְסְקָה
 קוֹמָה א' מְעוּטִים מְרִיחִים אֶחָד אֵת הַשְּׁנֵי

אִמָּא שֶׁל אָבָא שְׁלֵמָה, אֶתְקָה אֶשֶׁת, בֵּת פְּחוֹת
 מְשֻׁנָּה לָאָה אוֹלֵי עוֹד יוֹנְקָת, וְפוּפָה אַחוֹת נוֹזֶפֶת
 וּמוֹשִׁיעָה, וּבְעֵלָה יוֹלָק וְקוֹבוּשׁ בֵּן חָמֵשׁ
 וְאִמָּא שֶׁל יוֹלָק כְּבוּשִׁים בְּדִיוֹטָה רְבִיעִית בְּבֵית
 יְחִיד עִם מְעֻלִית

לְאָבָא שְׁלֵמָה יֵשׁ זְכָרוֹן.

דוֹרְקָה הַיָּא דוֹדָה בְּלִי אוֹרִינְטָצְיָה בְּפִיָּה
אָבָא שְׁלֵמָה בְּעֵלִיל מְנַצֵּחַ

בְּבֵית דוֹדָה מְשׁוֹרֵר בְּמִישְׁרִים אֵיפָה הֶרְחֹב
אֵיפָה הַבַּיִת אֵיפָה הַיְלָדָה אוֹתָה אֲנִי אוֹהֵב?
עַל מַגְדֵּל הַשָּׁן יָפוּ מְנַעֲלֶיהָ, עֲרַמַת חֲטָיִם מַעֲשֵׂה
לְסִטּוֹת לְבָשׂוּל עַל תְּמָר קוֹמְתָה, בִּימִינָה עָסִיס חֶלֶב
גּוֹלְשֵׁת בְּלִילָה מִן הַגְּלָעַד בְּחֻקְלָאוֹת

טוֹשָׁקָה לְבִיצָקָה גְּרָה הַיּוֹם בְּאוֹדֶסָה
אֲבָל פְּעַם הָיְתָה בֵּת שֶׁל נוֹצְרֵי עֶשֶׂיר
בְּסִטְנִיסְלִבּוֹב לְפָנַי שֶׁהִתְחַלְקָה כְּמוֹ שֶׁשָּׁמַן
מִתְחַלֵּק עַל מִים לְאִיבָאנוּ-פְּרָאנְקוֹבְסֵק
וְהַלְכָה עִם דוֹרְקָה דוֹדָה בְּלִי אוֹרִינְטָצְיָה
לְבֵית הַמְּרַחֵץ שֶׁל נֶפְטוֹן בְּבֵית הַיָּא נִימְפָה
לְבָדָה וְהָיוּ לָהּ כַּמָּה אֲמִבְטָיוֹת.

בְּדִירָה שֶׁל פְּרִידָקָה בִּיבְרִינְג הַיְפֵהפֵיָה
הִזְיָו אֶת הַכֶּסֶף שֶׁל הָרוּפָא שְׁנַיִם
הִרְיָמוּ צִלְחַת שֶׁל בִּיּוֹב מֵעַל הַשְּׂרָשִׁים שֶׁל
אוֹקְרַאִינָה וְאָבָא שְׁלֵמָה זָחַל פְּנִימָה כְּדֵי
שֶׁהֶאֱקָצְיָה לֹא תִרְאֶה הָאֶקְצִיָּה לֹא
רָאֲתָה כְּשֶׁהוּא כְּתוֹלֵעַת עַד אִישׁוֹן
הַכְּבִישׁ בְּתוֹךְ הַפְּרָשׁוֹת וְנוֹזְלִים וּפָגַשׁ
בְּתַעֲלָה יְהוּדִי וְהוּא הִרִים אֶת הַמְּכֶסֶה שֶׁל
הַבִּיּוֹב בְּאֲמִצֵּעַ הַכְּבִישׁ וְטָרַק.
וְלֹא רָצָה.

קָרָן זָהָב אוֹקְרַאִינִית בְּאֶקְסוֹדוֹס שֶׁל אַחֲרֵי
הַגָּשָׁם הַשּׁוֹטֵף עוֹשֶׂה כְּנִיסָה עַל הַכְּבִישׁ לְהַלִּיץ'
וּבִמְבָצָר נִסְתָּם מֵעֵבֶר תַּת קַרְקָעִי עֲשָׂרִים
קִילוֹמֶטֶר עַד רְחוֹב הַלִּיצְקִי בְּסִטְנִיסְלִבּוֹב
שֶׁהִתְחַלְקָה כְּמוֹ מִים עַל מַעֲיֵל גָּשָׁם לְאִיבָאנוּ-

פְּרָאנְקוּבְסְק וְהַדְנִיִּסְטֵר לְמִטָּה אֵינוֹ מִתְקַצֵּף
 אֵינוֹ אָחוּז עוֹעִים קוֹמֵץ אֶלֶף בֵּית

כְּאֵלוֹ לֹא בָּלַע אֶל קָרְבוֹ אֶת חֲנֵה'לָה בַת חֲמֵשׁ
 שֶׁל בֵּינָה וְחֲנֵה'לָה בַת שִׁבְעַ שֶׁל גְּנִיה אֲמָהוֹת
 מְשֻׁלְכוֹת בְּחִיק רִיק הַחֲמִיצָה אֲדָמָה כָּדָם

פְּרָמִישְׁלִינִי אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב אֵינְטֵרנֶצִּיֹנְלִית
 מִפְּרִיחָה יוֹנִים מִפְּרֶסְקוֹ מִנְגְנַת חֲלִיל וְהוֹלָה-הוֹפ
 וְשִׁבּוּלִים כִּי פוֹעֲלֵי הָעוֹלָם הִתְאַחֲדוּ

כֶּכָּה שׁוֹכְבַת לָהּ אוֹקְרָאִינָה עַל מִישׁוּרִים
 יִרְקִים בְּדֶרֶךְ לְלִבּוֹב פְּעַם עִם גְּרַמְנִים
 פְּעַם עִם רוֹסִים וְאוֹזִים מִשְׁנֵי צְדִי.

מִמְטֵרִים נִשְׁכּוּ בְּאוֹלָם הַמְרֶכְזִי שֶׁל הַחֲזָן
 וּסְפִינּוֹת צֶדֶד שָׁטוּ עַל יָמִים רַבִּים בּוֹאֲכָה
 אֶלְתֵר רֵאשׁוֹן, מַעֲלוֹת, אֶלְתֵר שְׁנֵי בְּאֵרוֹן
 קֹדֶשׁ. שׁוּטִי שׁוּטִי אֲנִיָּה אוֹכְרָה-לְבָנָה
 כְּמוֹ הַמְקַרְנֶה שֶׁל סְבִילִיָּה מְלַחִיָּה נִרְדְּמוּ כָּלָם
 סִפְסָלִיָּה עֵץ נִשְׁוֹתִיָּה פְּרוּזוֹת בְּעֲזָרָה עַל דִּיקָטִים
 בְּפִנִּימִיָּהם רָשָׁם הִנְגָר מִסְפָּר

מֵאָה עֶשְׂרִים אֶלֶף יְהוּדִים
 אוֹכְרָה-לְבָן פְּאָרָה כְּמוֹ הַמְקַרְנֶה שֶׁל סְבִילִיָּה וְרַהִיטִיָּה דְקִים
 שְׁלֹא יִפְרִיעוּ לְאַרְעִיּוֹת וְיִכְנָעוּ בְּמַהֲרָה לְכוֹבֵשׁ זֶר כְּמוֹ
 שְׁנִכְנָעָה הַמְסֻקִּיָּה וּבִטְבוּרָה נִצְרוֹת הִיא
 נִצַּח תְּאֻסָּף בְּבַעִיטָה קְלָה רְעִיעוֹת
 לְמְדוּרַת דִּי-גִי קוֹזָקִית כִּי צַר עַל אוֹלָם
 אֶלְגֵּנְטִי עִם נִבְרָשֶׁת קְרִיסְטָל שְׁבִרִירִית בְּלִבּוֹ

אֶךְ פְּרֻכַת כַּחֲלָה רְקוּמַת זָהָב מִנְחַת נִצּוּלִים
 לְאֵרוֹן קֹדֶשׁ

רוקסלנה אשתו של השולטן התורכי
הצילה אוקראינים ברוגטין.

ברחוב קז'ימיז'ובסקה עשר חנות חשמל.
מרשם התושבים הפנה. בפנת סוגוסקבו
משמאל שלוש מדרגות למטה מנחת חנות
חשמל.

ברחוב ספיז'ינסקה מלון אוניון, רומיאו פחות
קומה עם מוניטין מדלדל ויוליה בת של חנות
נעלים עשירים עושים אהבה אחרונה
ומתאבדים להורים מתנגדים תשעים
אחוזים חמר משלשל עשרה אחוזים חמר
מרדים את רומיאו ויוליה שמתעוררים אל
בקר בצואתם לקול צחוקה של סטניסלבוב
שהחליקה כמו ששמן מחליק על מים
לאיבאנו-פראנקובסק עיר כפוית טובה
לאהבה

אבא שלמה אוהב את הלה, רוקחת, אחות
מיחדת גדולה בעשרים שנה מאם אחרת.

דורקה דודה עלמה ידה ענוגים בסל
כשושנים בין חוחים קומבינזונים רקומים
את הלה אישית לחמוקיה עד יום
כביסה אפיל

קליק. Canon אוטומטית.

אחת משלושים אלה.
ליד השער של הרודולףס-מילה. מבעד
לאנשי-קונצרטיות מושיטה חלב חם וחמאה
אכן רוצצת הפרתה.

צָרִיךְ לְהִבִּין. יְלֵדָה בֵּת שְׁתִּים-עֶשְׂרֵה
רוֹצֵה אִמָּא וְחֻלְב הוֹפֵךְ שְׁחֹר תַּחַת מַגְלֵבִי
שׁוּמְרִים שְׁמוּרוֹת עֵינֵיהֶם יוֹרְדוֹת לָהֶם
עַד הָאָרֶץ

צָרִיךְ לְהִבִּין. יְלֵדָה בֵּת שְׁתִּים-עֶשְׂרֵה
מְפִיסֵת גְּלַגְלַת שֶׁל אִמָּא עַל חֲזָה נְרֵדְמַת בְּעוֹלָם
יֵשֶׁן הַגָּבֵר לֹא קָרָא וּבַחֲלוֹנוֹת
וּבַדְּלֹתוֹת נִנְעָצוּ רוּחֹת לְדוּרֵי דוֹרוֹת.

צָרִיךְ לְהִבִּין. בֵּת שְׁתִּים-עֶשְׂרֵה מְפִסֵּקָה לְנֶשֶׁם
אֵת הַצְּעָקוֹת מִבְּחוּץ אֵת הִירִיּוֹת
הַמְרֻזָּח שׁוֹתִים לְעֵלוּי נְשָׁמוֹת
כָּבֵר הוֹרִידוּ חֵלֶק מֵהַסְּמֻרְטוּטִים שְׁכֶסּוּ אֶל
תִּשְׁלַח יָדְךָ אֶל הַיְלֵדָה הַזֹּאת!
וְעָצְרוּ.
אֶחָת מִשְׁלוּשִׁים אֶלְף.

קָלִיק. עַדְשָׁה רְחֵבָה עֶשְׂרִים וּשְׁמוֹנֶה מִיְלִמְטֵר

כָּל אוֹתוֹ זְמַן יִשְׁבֶּה חֲרוֹת עַל גַּג בְּלָבוֹב
נוֹשָׂאֵת לְפִיד בִּימֵינָה מוֹרְמַת וּמַתְחַתֶּיהָ
בָּאֵרוֹק. עִם גּוּיִלִּים שֶׁל בָּאֵרוֹק. עִם רְשָׁרוֹשׁ
שֶׁל בָּאֵרוֹק. עִם שְׁמֻחָה שֶׁל בָּאֵרוֹק וְזוֹ
בְּכָלֵל אוֹקְרַאִינָה.

צָרִיךְ לְהִבִּין. יְלֵדָה בֵּת שְׁתִּים-עֶשְׂרֵה
יְכַלֶּה לְרִיךְ הַשְּׁלִישִׁי

אוֹר מוֹפֵז בַּחֲלוֹן שֶׁל רוֹקְסֵלְנָה וּדְבוּרָה
בְּטוֹל לָבָן הַחֲטָה אֶכֶן פְּרָחָה
בָּאוֹקְרַאִינָה וְאִבָּא שְׁלֵמָה וּמִשָּׁה פִּינֵק הַקְּצָב
הַנִּיבּוֹ תְּפוּחֵי-אֲדָמָה בְּשָׂדֶה שֶׁהָאֶכִּיל אֲנִשִּׁי גִסְטָפוּ

במטה. חֲלָקָה רַחֲבָה מִשְׁתַּרְעַת וּמִשְׁתַּרְעַת
וְהֵם בְּיָדַי וְרָקַס שֶׁל קְרִיגֵר מִתְפָּרֵץ בְּשׁוּרוֹת נוֹשֵׁךְ
בְּדַמּוּם רֵיחַ שֶׁל יְהוּדִים לְקוֹל צְחוּקָם שֶׁל בְּעָלִים
וְאָבָא שְׁלֵמָה מְקִיא מְחַפְּשִׁים אֶת רָקַס.

מִי רָאָה אֶת רָקַס? מִי רָאָה אֶת רָקַס?
וּמִשָּׁה פִּינֵק הַקָּצֵב נִחְרַד לְהִקְאוֹת

אִז מָה אִם קָצַת מִתּוֹק?

דוֹלְצ'ה מְרִיָּה חוֹבֶקֶת תִּינּוֹק אִם
עוֹלָם נוֹצְרִי דוֹלְצ'ה מְרִיָּה בְּפִיטָה
מְרִהֵיבָה מוֹל יְסוּרִים בְּבִילָה קֵאפְלָה
שֶׁל בּוּיָם בְּשֵׂא תְרַבּוֹתֵי אֱלִיו עוֹלִים כְּבָר
אֲרַבַּע מְאוֹת שָׁנָה

מִי רָאָה אֶת רָקַס? מִי רָאָה אֶת רָקַס?

בְּבִקְשָׁה אֲדוֹנִים וּגְבָרוֹת לֹא לְעַמֵּד כְּאֵן
וּלְצֹלָם זֶה מִטָּה הַמְשֻׁטָּרָה הָאוֹקְרַאִינִית

בְּבִקְשָׁה אֲדוֹנִים וּגְבָרוֹת לֹא לְעַמֵּד כְּאֵן
וּלְצֹלָם אָבָא שְׁלֵמָה אָדוֹן לֹא
מְצֹלָם אָבָא שְׁלֵמָה מִהֲשָׂרָה
שֶׁל הַתְּפוּחֵי אֲדָמָה שֶׁל מִטָּה הַגְּסֻטָּפוֹ
שֶׁהַתְּחִלָּק כְּמוֹ שֶׁשָּׁמֵן מִתְחַלֵּק עַל מַיִם
לְמִטָּה מְשֻׁטָּרָה אוֹקְרַאִינִית מִתְבַּקֵּשׁ לֹא
לְצֹלָם

עֲלֵם־חַן וְרוֹרְקָה דוֹדָה עִם אָפִיל עַד קִירְגִיזִיָּה
בְּגִלְל כְּחֵלִי־עֵינַן שָׁם סִיפִילִיס מְדוֹר
לְדוֹר לֹא רִיקָא בְּרִפּוּאָה

פְּרוֹנָזָה גְבוּהָהּ בְּהָרִים נָרִין בְּמַתְלוֹל
 צְפוּרִים וְרֵדוֹת לְדוֹרְקָה דוֹדָה בְּלִי
 אוֹרִינְטָצְיָה עֵינַיִם אֲסוּרוֹת עַל סוֹס, חוֹצָה נֶהַר
 נָרִין פְּרָאִי עַל גֵּב רוֹתַח בְּסָלְעִים
 צְפוּרִים וְרֵדוֹת בְּמַתְלוֹל כְּבָשִׁים
 חֵלֶב סוֹסִים

הַרְבֵּה מִיָּם מִינְרָלִיִּים הִלְכוּ בְּיוֹם שְׁנֵי
 בְּגִלְל הַקְּבֵרוֹת אַחִים מֵאָה עֶשְׂרִים אֶלֶף
 רַק הַסְּבִיבָה וְסִטְנִיִּסְלֹכּוֹב שֶׁהַחֲלִיקָה כְּמוֹ
 שֶׁשָּׁמַן מִתְחַלֵּק עַל מִיָּם לְאִיבָנוּ-פְּרָאנְקוֹבְסֵק
 שֶׁגָּבַר חֲדָשׁ אוֹחִז פְּטִישׁ מְבֵרוֹנָזָה עַל קָבְרוֹ
 הַמְּפָאָר בְּלֹכּוֹב, בְּטָבַע וּבְתֵרֵבוֹת מְקַפְּדִים, שׁוֹתֵק
 רִיאָלִיזֵם עַל עֲצֻמוֹת יְהוּדִים מְרַבְּבוֹת שְׂרָשִׁי
 עֶשֶׂב רְגִיל שֶׁל אֱלֹהִים חֵלֶשׁ תַּחַת שָׁמַי
 אוֹקְרָאִינָה מֵשֵׁק כְּנַפִּים שְׂרִיטוֹת צְפָרְנִים
 וּפְרִסְקָאוֹת פְּרוֹלְטָרִיּוֹת צוֹרְרוֹת חֹטָה לְאוֹנְגְּרֵד
 רוֹסִי עָלַי.

אַחַת מְשֻׁלוּשִׁים אֶלֶף בֵּיעֵר חוֹפֶפֶת שְׁעָרָה
 בְּמִי שְׁלָגִים מִתְּכֶסֶה בְּעָלִים

צְרִיךְ לְהִבִּין אֵינן כֶּפֶה אֲדָמָה בֵּיעֵר
 הַנִּזְל וְגֵרֶטֶל וְאִיצְקוֹ וְחִיָּה בֵּית מִמְתָּקִים עֲרַמַת עָלִים

לְהִלָּה הוּא קָבַר בְּרוּחַ מְרֻשְׂרָשִׁים הָעָלִים
 בֵּיעֵר פּוֹאוּצ'ָה

אִינְטֵלִיגֵנְצְיָה הִיא בְּהַקְשֵׁר חִיּוּבִי גַם
 בְּקֵבֵרוֹת אַחִים

אִם חוֹשְׁבִים יְלָדוֹת אֶת הַבְּלֹבֵל הַזֶּה
 בֵּין בְּרַכִּים שְׂרוּטוֹת שֶׁל דְּרֵדְקִים סוּחָרוֹת

עֲרֻמוֹנִים עִם רוֹקְחִים לְתַעֲשִׂית שֶׁמֶן

טוב. אָבֵל זֶה הָיָה עוֹד לְפָנַי הַיּוֹת הַיְהוּדִים
בְּעֶסֶק.

נְזִירִים רוֹדְפִים אַחֲרֵי עֲרֻמוֹנֵיהֶם וּלְדִים

עֲטֹלְפִים חוֹצִים אֶת הָאָוִיר שֶׁל אוֹקְרַאיִנָּה
בְּכָל הַכּוּוֹנִים מְרֻשְׁרָשִׁים הָעֲלִים
בִּיעַר פּוֹאוֹצ'ה

יוהן וולפגנג פון גתה

שש אלגיות רומיות

אלגיה V

פה, על קרקע קלסית, אני חש השראה מאשרת,
האתמול והיום דוכבים וקוסמים לי יותר.
על-פי העצה, אדפדף ביצירות מני קדם
ביד חרוצה, בכל יום תענוג מחדש.
אבל בלילות מעסיק אותי אמור אחרת –
קצת פחות למודים, אבל אשר כפול ומכפל.
ולמה בעצם זה לא למודי לעין בצורה
הנחמדת של שד, להנחות את היד במורד הירד?
רק אז אני רק אז אני חש ומגלה מהו שיש; חושב ומשנה,
רואה בעין נוגעת, נוגע ביד שרואה.
ילדתי, אם ביום היא גוזלת לי רגע או שנים,
הרי בלילות מחזירה לי שעות על שעות.
כי לא כל הזמן מתנשקים; לפעמים יש בינינו
שיחה רצינית. היא נרדמת – אני מהרהר.
הלא בחיקה לא אחת ולא שתים חברתי
שירים, וטפחתי באצבע קלה על גבה
שורות הקסמטרים. היא ישנה ונושמת,
הבל-פיה החם חודר לי עמק לחזה.
ואמור מוחט את הנר ונזכר איך אי-פעם
שרת ממש כך את הטריטוריות שלו.

אלגיה VII

כִּמָּה טוֹב לִי בְרוּמָא! זֹכֵר זְמַיִם שִׁישְׁבֹתִי
 בְּאַרְץ צָפוֹן, כְּלוֹא בְיוֹם הָאָפֶר,
 עֲכוּרִים וּכְבָדִים רָבְצוּ עַל רֵאשֵׁי הַשָּׁמַיִם,
 מוֹקֵף עוֹלָם בְּלֹא צָבַע וּדְמוּת, עַיִף,
 מְשַׁקֵּעַ בְּעֵצְמִי, חוֹקֵר בְּדַמְמָה שְׁבִילִים
 אֶפְלִים שֶׁל רוּחֵי הַנְּכֹאָה. וְאֵלוֹ עֵתָה
 הַבְּרֵק רַב־הַזֹּהָר אוֹפֵף בְּאוּרוֹ אֶת מְצַחִי,
 פְּבוּס קוֹרָא – וְצוּרוֹת וְצָבָעִים מִתְגַּלִּים.
 צְלוּל־כּוֹכְבִים, נוֹגֵן בְּצִלְלֵי הַרְפִּים, בָּא הַלֵּילָה,
 וְהַסְהַר מְאִיר לִי יוֹתֵר מִן הַיּוֹם הַצְּפוּנִי.
 אֵיךְ זְכִיתִי – וְאַנִּי בְּתִמּוּתָהּ? זֶה חֵלוֹם? הָאֲמֵנָם
 תִּאֲרַחֲנִי בְּבֵיתְךָ הָאֲמִבְרוּזִי, הוּא יוֹפִיטֵר אֲבֹא?
 הִנֵּה פֹה אֲשַׁכֵּב, פּוֹרֵשׁ זְרוּעוֹתַי בְּתַחֲנָה
 לְלֶפֶת אֶת בְּרַכֶּיךָ: שְׁמַעֲנִי, הוּא יוֹפִיטֵר קְסִנְיוֹם!
 אֵיךְ נִכְנַסְתִּי אֵינְנִי יוֹדֵעַ: חֲטָפָה אוֹתִי הֶבֶה,
 הִבִּיאָה אוֹתִי הַנּוֹדֵד לְטָרְקֵלִין בְּמִרוּמִים.
 וְכִי לְהִבְיֵא לְכָאן גָּבֵר גְּבוּר צוּיֵת עֲלֶיךָ
 וְהִיא טְעַתָּה? לוֹ תִצָּא הַטְּעוֹת בְּשִׁכְרִי!
 וְכֵן גַּם פּוֹרְטוּנָה בְּתֶדֶד, נַעֲרָה רַבַּת חֶסֶד,
 מִתְנַוֶּת מְפֹלְאוֹת בִּידָה כְּנֹדְבַת לְבָבָה.
 הָאֵל מְאַרַח אֶתָּה? אֵל תְּשִׁלֵּכֵנִי, אִם כֵּן,
 מְמָרוֹם הָאוֹלִימְפּוֹס שְׁלֶךְ לְעַמְקֵי אֲדָמָה!
 "אֶתָּה מִתְנַשֵּׂא, הַמְשׁוֹרֵר?" מַחַל לִי. הֲרִי
 מְקַדֵּשׁ קְפִיטוֹל כְּאוֹלִימְפּוֹס שְׁנֵי הוּא לָךְ.
 תֵּן וְאַשְׁהָה כְּאֵן, יוֹפִיטֵר, עַד שִׁוְלֵיךְ אוֹתִי הֲרִמָּס
 עַל־פְּנֵי קֶבֶר קְסִטְיוֹס וּלְמָטָה – לְמַחוּז הַמֵּתִים.

VIII אלגיה

כְּשֵׁאת מְסַפֶּרֶת שְׁבִימֵי יְלִדוֹתֶךָ, אֶהוּבָה,
 לֹא שׁוֹכְבֶתֶת אֶת לֵב הַבְּרִיּוֹת, וְאִמְךָ בְּזָה לְךָ,
 עַד אֲשֶׁר גִּדְּלֶת וּבִשְׁלֶת – אֲנִי מֵאֲמִין לְךָ.
 טוֹב לִי לְחַשֵּׁב עָלֶיךָ כִּילִדָה יוֹצֵאת דִּפְן.
 כִּךָ פָּרַח הַגִּפְזוֹן חָסֵר צוּרָה הוּא וְצָבֵעַ,
 אֲךָ עֵנֵב שֶׁהִבְשִׁיל יִשְׁמַח לֵב אָדָם וְאַלֶּהָ.

IX אלגיה

סְתוּיִת מְהֵבְהֶבֶת הָאֵשׁ בְּאֶח הַכִּפְרִי,
 מִתְפַּצְפָּצֶת, עוֹלָה בְּשִׁרְיָקָה מְעֵצֵי הַבְּעֵרָה.
 הָעָרֵב אֲנִי שֵׁשׁ בַּה כְּפָלִים; כִּי עַד שֶׁהֶצְרֹר
 יִתְאַכַּל לְפָחֶם וְעַד שִׁיגְבָה הָאֶפֶר,
 תָּבוֹא יְלִדְתִּי. אוֹיְאֹז יִתְלַקְחוּ הָעֵצִים,
 וְחֵם יִהְיֶה הַלִּילָה, חֵם וְלוֹהֵט.
 מְחַר תִּשְׁפִּים עֲמֻלְנִית מִמְשַׁכֵּב אֶהְבֶּה
 וְיִתְלַבֶּה מִחֻדָּשׁ לְהַבּוֹת בּוֹעֵרוֹת מִן הָאֶפֶר.
 כִּי חֲנֹן אוֹתָהּ אִמּוֹר מִכָּל הַבְּנוֹת בְּכִשְׁרוֹן
 לְלַבּוֹת תַּעֲנוּג שְׁעָתָה זֶה שִׁקַּע כְּמוֹ עַד אֶפֶר.

X אלגיה

אֶלְכֶסְנֶדֶר, קִיסֵר וְאֲנָרִי וּפְרִידְרִיךְ וּשְׂאֵר שׁוֹעֵי אֲרִץ
 שְׁשִׁים הָיוּ לְנֹדֵב לִי חֲצִי תְהִלָּתָם,
 לוֹ וְתִרְתִּי לָהֶם עַל מְטָה זוֹ שְׁלִי וְלוֹ אֲךָ לְלִילָה;
 אֲבָל אֶת כָּלֶם (מְסַכְּנִים!) הָדָס חֲטִיף.
 אִם חֵי אֶתָּה, שְׂמַח בְּמִטַּת אֶהְבִּים חֲמִימָה,
 בְּטָרֶם יִלְקוּ מִי לְתָה אֶת רִגְלֶךָ הַצְּמַרְמֶרֶת.

אלגיה XVII

יש קולות שאינני סובל, וראשון לכול אלה
קול נביחת כלבים; הם קורעים את אזני.
רק כלב אחד ויחיד ממלא אותי נחת
בשהוא נובח בקול, כלבו של שכני.
כי פעם נבח על חמדת־לכבי שהצליחה
לחמק לחדרי, וכמעט הסגיר את סודנו.
הוא נובח ואני אומר לעצמי: היא באה!
או נזכר בימים שבאה, תוחלת לבי.

מגרמנית שמעון זנדבנק

הערת המתרגם

אלגיה V: ה"טריומווירים" הם שלושת משוררי האהבה הרומיים קטולוס, פרופרטיוס וטיבולוס.

אלגיה VII: יופיטר קסניוס הוא יופיטר באספקט שלו כאל הכנסת־האורחים. קבר קסטיוס ברומא הוא גלעד בצורת פירמידה הניצב בסמוך לבית העלמין הפרוטסטנטי.

המשתתפים בחוברת

ד"ר דוד אדלר, יליד 1945, חי בירושלים; ספרו האחרון של דרור בורשטיין, "קרוב", ראה אור בהוצאת "כתר"; שיריה של סיגל בן-יאיר התפרסמו ב**מַטְעַם** 14, 16, 20 ו-21; ספר שיריו של יקיר בן-משה, "תנשום עמוק, אתה נרגש", ראה אור אשתקד; ספר שיריה השני של נויט בראל יראה אור השנה בהוצאת "עם עובד"; מסתו על רמאללה של הסופר והיסטוריון האמנות ג'ון ברג'ר התפרסמה ב**מַטְעַם** 5; שרלוט פרקינס גילמן (1860-1935) פירסמה את הסיפור "נייר הקיר הצהוב" ב-1892, כתגובה ל"טיפול במנוחה" שרשם הרופא המפורסם ד"ר ויר מיטשל – לה ולנשים רבות שאובחנו באותה תקופה כלוקות ב"היסטריה". שיטת טיפול זו, שהתבססה על ריתוק למיטה והימנעות מגירויים חיצוניים, כללה איסור מוחלט על כתיבה. המספרת, הנשואה בסיפור לרופא, הדורש שתתנזר מכל פעילות ותיכנס למצב של קיפאון, כותבת בסתר יומן, המתעד את יחסיה עם נייר הקיר המכסה את קירות חדרה, דרכם נכתב התהליך שבו נטרפת עליה דעתה; האלגיות הרומאיות של יוהן וולפגנג פון גתה נכתבו בעת מסעו המפורסם לאיטליה (1786-1787) וחלק מהן לא פורסמו בחייו מחשש צנזורה; המשורר הוותיק משה דור נמנה על מחוללי "לקראת"; ליאור דיין, בן 27, עיתונאי, חי בלוס-אנג'לס; שיריה הראשונים של סילאן דלאל, פעילת "האנרכיסטים נגד הגדר", התפרסמו ב**מַטְעַם** 17; כמו שיריו של מחמוד דרויש, שהתפרסמו ב**מַטְעַם** 21, גם השיר בגיליון הנוכחי ראה אור בספר "אל תתנצל על מה שעשית"; יותם הרס, אשתו ובנם הפעוט, חיים בברוקלין; תרגומו של מאיר ויזלטיר לפרולוג של "קוריולונוס" מאת שקספיר התפרסם ב**מַטְעַם** 20; צבי ויסלבסקי הוא אחד משני מתרגמיו של "הקפיטל"; תרגומו ומסותיו של שמעון זנרבנק מלוויים את **מַטְעַם** משך שנים; פרק קודם מתרגומה של הלית ישורון למרסל פרוסט ראה אור ב**מַטְעַם** 13; שיריה של הילה להב מתפרסמים ב**מַטְעַם** מאז הגיליון השלישי; יצחק מן היה המתרגם האחר של "הקפיטל", והעריכה הקלה שהוספנו לתרגום אינה אלא הצדעה לתרגום כיצירת המופת; הכרך הראשון של "הקפיטל" מאת קרל מרקס ראה אור ב-1867; לאחרונה ראו אור תרגומו של רמי סערי ל"בורדינג הום" מאת הסופר הקובני גיירמו רוסלס

ול"ערפל" מאת הסופר הספרדי מיגל דה אונמונו; **סַנְדְּרָה סִיסְנֶרוֹס** – נולדה ב-1954 בשיקאגו – היא מן המבטאות המובהקות ביותר של הזרם ההיספאני בספרות ארה"ב; **האמנית מרוות עיסא** – חיה ומתגוררת בג'יש – עוסקת בעבודות הפיסול שלה בחווייתויהם של עקורי ברעם, שמשפחתה נמנית עימהם; **שגב עמוסי** נולד ב-1977 ברמת-גן, והוא חי בתל-אביב; מאמרו של **עזרא פאונד** נכתב והתפרסם ב-1912; **יותם פלדמן** עובד כעיתונאי ב"הארץ"; **ד"ר גרעון פרוידנטל** מלמד בבית הספר להיסטוריה של המדעים ע"ש כהן באוניברסיטת תל אביב; **מרסל פרוסט** נולד בעת דיכוייה של הקומונה הפריזאית, בקיץ של 1871, ומת בנובמבר 1922; **עילי ראונר** משלים את הדוקטורט בחקר הספרות הצרפתית באוניברסיטת בר-אילן ובאוניברסיטת פריז 7 דידרו; **יואל רגב** כתב על "הספרות והחיים", ביחד עם חיים דעואל לוסקי ודפנה רז, ב**מַטְעַם** 5; הרומן השני של **רותי רום**, "עקיצת האקנתוס" ראה אור ב-2007 ב"ידיעות ספרים"; פרקי המחזור "יווניות", מאת **יאניס ריצוס**, מתפרסמים ב**מַטְעַם** מאז גיליון 16; יומן המלחמה של **נועם שדות** התפרסם ב**מַטְעַם** 10; **ליאן-סיגל שובל** פירסמה ב-2008 תחת שם העט אשלי שובל את ספר שיריה הראשון "רוקדת פנימה"; שירו של **נצר ג'מיל שעת'** התפרסם ב"אל קדס אל ערבי", ב-2009.

יש דברים שאינם מתיישנים

אבל חיי המדף בחנויות הספרים בישראל – קצרים.
לכל מי שחיפש את החוברות הקודמות של מטעם, אנו מציעים כעת לרכוש את
עשרת הגיליונות הראשונים במחיר מוזל

מִטְעָם 1 שירה: מאיה קופרמן, יעל נאמן, דליה פלח; פרוזה: אוריין זכאי,
יצחק לאור; מסות: תמי ישראלי ויערה שחורי, גבריאל פיטרברג,
אילן פפה, עודד שכטר; תרגומים: חוליו קורטאסר, פרנץ קפקא,
עדניה שבלי, עוז שלח

מִטְעָם 2 שירה: שי דותן, יצחק לאור, אהרן שבתאי, נתלי-מון שפונט; פרוזה:
לאה איני, תמר וייס, אסף שור; מסות: ג'ודית באטלר, נעמה גרשי,
יצחק לאור, ענת מטר וגדעון פרוידנטל, עודד שכטר; תרגומים:
מחמוד דרוויש, לודוויג ויטגנשטיין, אליאס ח'זרי, אאוג'ניו מונטאלה,
פרנץ קפקא, עוז שלח (אזלה, בינתיים אין להשיגה זולת לרוכשי
הסט כולו)

מִטְעָם 3 שירה: רונן אלטמן-קידר, אלישבע גרינבאום, הילה להב; פרוזה:
לילך גליל, יצחק לאור, יעל נאמן; מסות: דניאל בויארין, נעמה
גרשי, חסן ח'דר, ענת מטר, דרור משעני, טל פרנקל-אלרואי, אלינה
קורן, אמנון רז-קרקוצקין; תרגומים: ברטולט ברכט, ניקנור פארה,
פרנץ קפקא, עאידה שאמי

מִטְעָם 4 שירה: אלי אליהו, שרון אס, רוני הירש, שמעון צבר, הילה להב, שז;
פרוזה: לאה איני, דיתה גרי, יצחק לאור; מסות: יצחק לאור, יואב
מחזאי, אפרת נחשתאי, סיגל נאור-פרלמן, אילן פפה, ג'קלין רוז;
תרגומים: סרגון בולוס, קורט שוויטרס

מִטְעָם 5 שירה: נדב אברוך, סרגון בולוס, רוני הירש, עודד כרמלי, הילה
להב, נמרוד מתן, פאול צלאן, אהרן שבתאי; פרוזה: איתמר אורלב,
יצחק לאור, דפני ליסבונה, יעל נאמן, עדניה שבלי; מסות: ג'ון
ברגר, ז'יל דלז, חיים דעואל לוסקי, אריאל הנדל, שמעון זנדבנק,
יצחק לאור, רויאל נץ, סיגל נאור פרלמן, הרולד פינטר, יואל רגב,
דפנה רז

גיליונות 1 עד 10 במחיר מבצע
40 ₪ לגיליון (+ 5 ₪ דמי משלוח)

גיליונות 1 עד 10 במחיר מביצע

בחבורות אלו תקראו את מיטב המסות, הפרוזה, השירה - מקור ותרגום - הנכתבות בעברית, ללא פשרות, ללא פזילה לעבר המסחור של הספרות וההגות

מִצִּימִים 6 שירה: יאיר אסולין, יצחק לאור, הילה להב, פרימו לוי, ליאור שטרנברג; פרוזה: מוחמד אלמאעיזט, לילך גליל, יעקב ישראל דה-האן, יעל נאמן, מיכל פאר; מסות: אשיל במבה, נועם חומסקי, ענת מטר, סיגל נאור פרלמן, טל פרנקל-אלרואי, אלינה קורן

מִצִּימִים 7 שירה: אלי אליהו, יאיר אסולין, אוואן בולנד, שי דותן, יצחק לאור, הילה להב, ורד ריבקין, ריינר מריה רילקה, נועם שדות; פרוזה: לאה איני, יעקב ישראל דה-האן, יואב רוזן; מסות: נאאל אלטוהי, אלן בדיו, קרלו גינצברג, אורי דייזיס, לין חלוזין-דברת, יצחק לאור, גדעון עשת

מִצִּימִים 8 שירה: ג'ררד מנלי הופקינס, הילה להב, דוד לוי, נמרוד מתן, גלית סליקטר, רון קורדונסקי, ורד ריבקין, אדריאן ריץ, אהרן שבתאי, נועם שדות, יודית שחר; פרוזה: מעין איתן, פרנציסקה גרסטנברג, יעל נאמן, מיכל פאר; מסות: זיגמונט באומן, עמירה הס, עדית זרטל, אבות ישורון, יצחק לאור, אבי לובין, רשא סלטי, שירה סתיו, גיש עמית

מִצִּימִים 9 שירה: יאיר אסולין, יעקב ביטון, ברטולט ברכט, לידור יעקב, הילה להב, יעל נאמן, טל ניצן, רחל פרץ, מארינה צוואייבה, ורד ריבקין, נועם שדות פרוזה: מעין איתן, מיה גורן, יעקב ישראל דה האן, גדי דישון, מיכל פאר, מסות: תומר גרדי, אורי דייזיס, נועה חזן, ליבי סאקסטון, עבד עזאם, אילן פפה, ג'קלין רוז

מִצִּימִים 10 שירה: ת. ס. אלויט, יעקב ביטון, יונתן הירשפלד, גילי חיימוביץ, לידור יעקב, דוד לוי, שירה סתיו, ורד ריבקין; פרוזה: נעה ידלון, גלית סליקטר, עדניה שבל, נועם שדות, מירי שחם; מסות: ג'ודית באטלר, ח'אלד ג'בראן, ג'ון דוגארד, אבי לובין, ענת מטר

להזמנת החוברות שילחו המחאה לפקודת עמותת "השכמה" על סך 45 ₪ x מספר הגיליונות שברצונכם לרכוש

גיליונות נוספים למכירה

ניתן לרכוש גם את גיליונות 11 עד 14 של מטעם

מטעם 11 שירה: שרון אולדס, אלי אליהו, יעקב ביטון, ליאור גרנות, מחמוד דרוויש, יונתן הירשפלד, חדוה הרכבי, הילה להב, דוד לוין, טל ניצן, ורד ריבקין, אהרן שבתאי, נועם שדות; פרוזה: גילי בן אוזיליו, לילך גליל, אביגיל גרץ, יצחק לאור, סיגל נאור פרלמן, לוק סנטה, מיכל פאר, רחל פרץ, מירי שחם; מסות: ז'אן איפוליט, איתן בלום, יצחק לאור, סיגל נאור פרלמן, זיגמונד פרויד

מטעם 12 שירה: גליה אבן-חן, פאיז אלסרסאוי, יעקב ביטון, רון בן טובים, נית בראל, נמרוד בר-עם, א. ברק, חדוה הרכבי, הילה להב, דוד לוין, אודי לזר, נורברט לנגה, שבתאי מגיר, לורן מילק, איתן קלינסקי, כרמית רוזן, יעקב שי שביט, נועם שדות, יודית שחר; פרוזה: דייב אגרס, עידן אלמוג, אורית וקסלר, יעל נאמן, יורם נסלבסקי, ריינר ורנר פסבינדר, אורי שוורץ; מסה: עודד וולקשטיין, עמנואל ולרשטיין, שמעון זנדבנק, נועה חזן, דורון ליבנה, גיש עמית, חנה ש. קולר, עדניה שבלי

מטעם 13 שירה: ג'ומעה אל-דסארי, שאול אלוש, עבד אלעזיז, אברהם אל-חביש, אנאס אלעילה, יעקב ביטון, ליאורה בינג-היידיקר, שי גטריידה, הילה להב, דוד לוין, עבד-אלרחים מוסלים דוסט, ורד ריבקין, נועם שדות, צדיק תורכסטאני; פרוזה: ראג'י באטחיש, מחמד עלי-טה, מרגן פארן, מרסל פרוסט, יואב רוזן; מסות: חיים הנגבי, פול וקסלר, סיגל נאור-פרלמן, גדעון עשת, מישל פוקו, אילן פפה, זיגמונד פרויד

מטעם 14 שירה: ג'ורג' אופן, טל אזרד, מאיה אנג'לו, יעקב ביטון, סיגל בן-יאיר, ג'ק גילברט, לואיז גליק, לנגסטון יוז, דנה לובינסקי, דוד לוין, ראג'א נאטור, טל ניצן, עלמה סיון, גלית סליקטר, שירה סתיו, מרגו פארן, רוברט קרילי, שמעון רוזנברג, ורד ריבקין, שמואל שוחט; פרוזה: תמר גטר, בן גרשוביץ, אליהו זהבי, זיאד ח'דאש, חורחה לואיס בורחס, אחי סלומון, מיכל פאר, מירי שחם; מסות: ג'ורג' אגמבן, חנה ארנדט, אייל וייצמן, יצחק לאור, אבי לובין, גבריאל פיטרברג

להזמנת החוברות שילחו המחאה לפקודת עמותת "השכמה"

על סך 65 ₪ x מספר הגיליונות שברצונכם לרכוש

גיליונות נוספים למכירה

ניתן לרכוש גם את גיליונות 15 עד 18 של מטעם

מטעם 15 שירה: יעקב ביטון, נוית בראל, חדזה הרכבי, עירית כץ, דנה לובינסקי, דוד לוין, אודי לזר, מחמד אלמאעיזי, יצחק מלמד, טל ניצן, יונתן סואן, פאול צלאן, עמוס קושניר, שמואל שוחט; פרזזה: תמר גטר, אלפרד דבלין, יורם נסלבסקי; מסה: חנה ארנדט, איאן בורומה, ולטר בנימין, חיים דעואל לוסקי, מאיר ויזלטיר, אייל ויצמן, יצחק לאור, ענת מטר, מישל פוקו, ריינר ורנר פסבינדר

מטעם 16 שירה: יעקב ביטון, סיגל בן יאיר, מחמוד דרוויש, נאזים חיכמת, עירית כץ, הילה להב, דנה לובינסקי, טלי לטוביצקי, יובל פז, פאול צלאן, עמוס קושניר, כרמית רוזן, ורד ריבקין, יאניס ריצוס, שמואל שוחט, נצר נביל שעת'; פרזזה: דורון בראונר, אדריאן לפטוויץ', יורם נסלבסקי, מירי שחם; דרמה: ז'אן אנוא, ברטולט ברכט; מסה: חנה ארנדט, ולטר בנימין, אום ג'בר וישאח, יצחק לאור, ענת מטר, מאיר מרגלית, ז'אן מישל רבאטה

מטעם 17 שירה: בי דאו, יעקב ביטון, ליאורה בינג'היידיקר, ציביה ברקאי, סילאן דלאל, חדזה הרכבי, צחי כהן, יצחק לאור, פיליפ לארקין, דנה לובינסקי, דוד לוין, יאנג לוין, תאמר מסאלחה, ורד ריבקין, יאניס ריצוס, יעקב שי שביט, איריס שני, נצר ג'מיל שעת'; פרזזה: סמי ברדוגו, ג'ואנג דזה, יעל נאמן, יורם נסלבסקי, מיכל פאר; מסה: יומי בריישטר, מישל הוקס, שמעון זנדבנק, אורן יפתחאל, סטנלי כהן, גדעון עשת, היינריך פון קלייסט; דרמה: נעמי ואלאס.

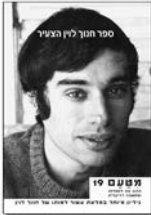
מטעם 18 שירה: אדוניס, יעקב ביטון, ציביה ברקאי, סילאן דלאל, חדזה הרכבי, הילה להב, מאריו לוצי, אביאל לינדר, נאצר רבאח, יאניס ריצוס; פרזזה: פלאגרי קוקונור, סמי ברדוגו, מירי שחם; מסה: דפנה בירנבוים-כרמלי, יצחק לאור, דולי למ, מישל פוקו; אדריאן ריץ'; עדויות מעזה: אמאני אבו רחמה, ע'אדה אג'יל, מוחמד מוסא אל-אסטל, אלברטו ארסה, פאיד א-שאפעי.

להזמנת החוברות שילחו המחאה לפקודת עמותת "השכמה"

על סך 65 ₪ x מספר הגיליונות שבדצוונכם לרכוש

גיליונות נוספים למכירה

ניתן לרכוש גם את גיליונות 19 עד 21 של מטעם

מטעם 19 ספר חנוך ליוני הצעיר, חמישה סיפורים ראשונים; עומק החיים (מחזור שירים); הודעה אישית (מאמר על הסאטירה); סאטירה, לפני 67'; סאטירה, אחרי יוני 67'; הפזמונים הראשונים; אדון זאב; הרצח ליד שמילו; מן התיקים: לידנטל עובר ניתוח, מכתב גלוי לשחקנים, בגרות (סיפור), הספינה סנט לואיס.

מטעם 20 שירה: אדונים, יעקב ביטון, סיגל בן־יאיר, יצחק לאור, הילה להב, אמיר מנשהוף, מיטל נדלר, יונתן סואן, תהל פרוש, מאיה קופרמן, תומר רוזנמן, ורד ריבקין, אדריאן ריץ', יאניס ריצוס, שמואל שוחט; פרוזה: נגה אלבלך, סמירה נגרוש, עלא אלסואני, מיכל פאר, אדגר אלן פו, סיגל פרלמן, יואב רוזן, רחל שיחור; מסה: מירון בבנישתי, שמעון זנדבנק, ז'וז'ה סאראמאגו, עלי עליזאדה, גיש עמית, גדעון עפרת, צ'ין־איוו; דרמה: ויליאם שקספיר.

מטעם 21 שירה: אלי אליהו, יעקב ביטון, סיגל בן־יאיר, ורד דור, מחמוד דרוויש, הילה להב, שחר מריו מרדכי, נמרוד מתן, תהל פרוש, ורד ריבקין, יאניס ריצוס; פרוזה: חורחה לואיס בורחס, סמי ברדוגו, גבריאל גרסיה מרקס, מיכאיל נעימה, משה עזוז, חוליו קורטאסר; מסה: סמי אבו שחאדה, דן דאור, דייוויד הארווי, דב חנין, אורית מיטל, יצחק מלמד, ז'וז'ה סאראמאגו, אלינה קורן, אפרין קריסטל, פאדי שבייטה; תיק עבודת: מיכל נאמן.

להזמנת החוברות שילחו המחאה לפקודת עמותת "השכמה"

על סך 65 ₪ x מספר הגיליונות שבדצוונכם לרכוש

איך תדעו שגיליון מְטַעַם החדש ראה שוב אור? פשוט מאוד: תקבלו אותו בדואר

**כבר יותר מחמש שנים, כל שלושה חודשים – גיליון חדש,
חופשי, עצמאי, יחיד במינו, בזכות המנויים שלנו**

כמה פעמים שמעתם, או אמרתם, את המשפט: "חיפשתי את מְטַעַם החדש ולא מצאתי אותו בחנות הספרים"? כמה פעמים שמעתם, או אמרתם: "יצא מְטַעַם חדש? איך זה שלא שמעתי?" כמה פעמים אמרתם: "אני מעדיף לקנות בחנות ולא לעשות מנוי".

המנוי שלכם הוא השחרור שלנו מהתלות במפיצים, ברשתות הגדולות ובחנויות הספרים, (מחצית הסכום שאתם משלמים עבור גיליון בחנות אינה מגיעה כלל אלינו); לעומת זאת, המנוי שלכם משחרר אותנו גם מפרסום בעיתונים, פרסום העולה בכסף רב מאוד, וגם מהניסיון לזכות – אחרי 22 גיליונות – בידיעה פשוטה בעיתון, נניח בנוסח: "הופיע גיליון מְטַעַם חדש והוא כולל בין היתר...".

המחיר למנוי לארבעה גיליונות – 220 ₪ (50 ₪ לגיליון + דמי משלוח) הנחה של כ-30% ממחיר הגיליון בחנויות הספרים (75 ₪) ניתן להזמין את החוברות באמצעות כרטיס אשראי.

התקשרו לטלפון 050-6371242

או שלחו פקס למספר 03-6441427

**עשו מנוי שנתי והבטיחו, לעצמכם, גיליון מוזל, ומשלוח הביתה
אנחנו, מצידינו, נשמור על עצמאות מְטַעַם**